

Til Thea

Forord

I denne masteroppgaven har jeg ønsket å gi et bidrag til forståelsen rundt universell utforming. Som begrep blir det behandlet på en rekke ulike måter i teoretisk og praktisk sammenheng. Hensikten er å ta et lite «oppgjør» med dette misforholdet. Med det håper jeg å kunne gi lesere en forståelse om hva universell utforming er, hvorfor det er så viktig og hvilke elementer som er utslagsgivende i arbeid der universell utforming er en strategi.

Arbeidet med masteroppgaven er nå ved sin ende. Det hele startet våren 2014 og jeg har vært igjennom en tidkrevende og lærerik prosess. Det har gitt meg et stort påfyll av kunnskap innen det aktuelle fagområdet og jeg har samtidig utviklet min metodiske kompetanse. Jeg føler meg heldig som har kunnet fordype meg i et såpass dagsaktuelt og spennende felt. Alt i alt har dette vært et svært givende år.

Det er mange personer jeg ønsker å takke:

Først og fremst vil jeg rette en takk til min veileder Patrick S. Kermit for all din tid, dine tips og din kunnskap du har bidratt med. Jeg har virkelig satt pris på det. Takk for god veiledning. Videre vil jeg takke Randi Tiller i eiendomsforvaltningen på NTNU, en stor ildsjel på feltet universell utforming. Takk for at jeg fikk delta i Hangarens prosjekt og den varme og inkluderende velkomsten i prosjektgruppa. Samtidig takk til alle deltakere i prosjektgruppa.

Jeg vil også rette en stor takk til alle informantene, takk for at dere stilte opp til intervju i det jeg vet er travle hverdager. Det er dere som har gjort oppgaven mulig.

Familien min fortjener også en stor takk for all den positive feedback dere har gitt på veien.

Jeg har vært i kontakt med veldig mange personer i forbindelse med denne oppgaven. Så til dere jeg ikke har nevnt, jeg er dere alle ydmyk.

Sist og ikke minst vil jeg rette en stor takk til min samboer Thea Hauklién. For en motivator du er. Du har vært en enormt viktig støttespiller hvor faglige samtaler og avkobling alltid har vært mulig.

Trondheim, juni, 2015

Lars Christian Engebretsen

Sammendrag

Bakgrunn og formål: Temaet for denne oppgaven er universell utforming i en praktisk og teoretisk sammenheng i samfunnet. Temaet springer ut av et antydnet kommunikasjonsgap som kan forekomme i tverrfaglig arbeid med universell utforming. Dette kommunikasjonsgapet hindrer optimalt samarbeid og gode resultater. Formålet er å undersøke universell utformings posisjon i en tverrfaglig sammenheng. Funnene skal diskuteres og belyse ulike faktorer for positiv samhandling omkring universell utforming.

Metode: Oppgaven er en kvalitativ studie som bygger på dybdeintervjuer med- og deltagende observasjon av aktører i en tverrfaglig prosjektgruppe på NTNU. Det er primært de seks gjennomførte dybdeintervju som danner det empiriske grunnlaget.

Resultat: Aktørene i denne tverrfaglige prosjektgruppen viser få tegn som samsvarer med et kommunikasjonsgapet rundt universell utforming.

Gjennom 1) å se begrepet i en *helhetlig* kontekst; 2) vektlegge *mangfoldet*; 3) behandle *lovverket* kritisk; 4) grunnleggende *planlegging* og samarbeid; 5) egen *erfaring* og rolleforståelse og 6) *medvirkning* vil forhindre utfordrende kommunikasjon og universell utforming vil ha en god strategisk virkning i en praktisk prosess.

Diskusjon og funn: Funnene viser at det er en rekke faktorer som kan vurderes som viktige for universell utforming i tverrfaglighet. Funnene gjør det mulig å tro at kommunikasjonsgapet ikke er et konstant begrep i arbeidet for å fremme likestilling og likeverdig deltakelse i samfunnet. Individuelle forutsetninger er en innovasjon for å utvikle samfunnets løsninger og omgivelser til det bedre, som motsetning til å tilrettelegge med spesielle løsninger i ettertid. Det er viktig å være mangfoldets forutsetninger bevisst og samtidig se kritisk og analyserende på lovgivningen rundt universell utforming. Nøye forarbeid gjør planleggingsfasen til et sterkt, positivt og viktig ledd i prosessens helhet. Erfaringer, både praktiske og selvopplevde, fører til kunnskap og forståelse for universell utformings nedslagsfelt. Dette fører til kvalitative løsninger og utforming. Aktiv og riktig bruk av medvirkning fører endelig til et spisset resultat som kan speile de ønsker og behov som eksisterer i borgermassen.

Implikasjoner: Utvalget i oppgaven er lite og gir få grunner til å konkludere eller generalisere. Forskning og tema universell utforming er et stort felt på samfunnsnivå og det er mulig at det eksisterer en rekke gode måter å styrke samhandling med universell utforming og følgelig hindre et kommunikasjonsgap.

Abstract

Basis and aim: The topic in this master thesis is universal design in a theoretical and practical relation to society. The topic runs out of an indicated communication gap that sometimes exist in multidisciplinary groups in the field of universal design. This communication gap prevents ideal collaboration and good results. The aim of this study is to explore the position of the phenomenon universal design in a multidisciplinary group. The findings will be discussed and establish different factors for positive collaboration.

Method: This is a qualitative study which builds on in-depth interview and participant observation of actors in a multidisciplinary group at NTNU. The in-depth interviews are the primary empirical groundwork.

Results: This multidisciplinary group indicates hardly any signs that are related to the communication gap. Through 1) view the concept as a *totality*; 2) emphasize *human diversity*; 3) consider the *legislation* critical; 4) basic *planning* and collaboration; 5) own *experience* and role understanding and 6) *participation* will prevent troubling communication and universal design could be implemented as an effective strategy in a practical process.

Discussion and findings: The findings show a list of factors which can be considered as vital for universal design in a multidisciplinary collaboration. The findings make it possible to believe that the communication gap is not a constant term in the labor to promote equalization and equal involvement in the society. Human individual conditions are an innovational foundation to evolve the environmental solutions and services in society for the better, as opposed to provide accessibility through special solutions in the future. It is important to be conscious about the human diversity and critically analyze the legislation related to universal design. Careful preliminary work makes the planning to a strong, positive step in the whole process. Practical and personally experiences promotes knowledge and understanding to the vision and range of universal design. This leads to qualitative environmental solutions and design. Active and proper participation ultimately shapes the results in a practical process and reflects the requests and needs that exist among citizen.

Implications: The sample is quite small and gives few reasons to conclude or generalize. Universal design is a vast research field in society, consequently there is likely other beneficial ways to strengthen collaboration in universal design and thus prevent a communication gap.

Innholdsfortegnelse

Forord	I
Sammendrag	II
Abstract	III
Innholdsfortegnelse	IV
Figurer	VII
Tabell	VII
Definisjoner	VII
1 Innledning	1
1.1 Personlig motivasjon	2
1.2 Problemområde.....	3
1.3 Kommunikasjonsgap	4
2 Problemstilling	6
2.1 Presisering av problemstilling	6
2.2 Avgrensning.....	7
3 Rehabilitering av Hangaren på NTNU Gløshaugen	8
4 Teoretisk rammeverk	12
4.1 Introduksjon til universell utforming.....	12
4.2 Funksjonshemming – et begrep i prosess	13
4.2.1 Medisinsk forståelse.....	13
4.2.2 Sosial forståelse	14
4.2.3 ICIDH og ICF	16
4.2.4 Relasjonell modell	17
4.3 Universell utforming som begrep	18
4.3.1 Et historisk perspektiv.....	18
4.3.2 Forståelsen av barrierer.....	19
4.3.3 Hva er universell utforming? - prinsipper, verdier, definisjon og mål	19

4.4 Lovverk og rettsgrunnlag.....	25
4.4.1 Diskriminerings- og tilgjengelighetsloven.....	26
4.4.2 Plan- og bygningsloven.....	27
4.4.3 Byggeteknisk forskrift til plan- og bygningsloven, TEK 10	31
4.4.4 Universitet- og høyskoleloven	32
5 Vitenskapsteoretisk ståsted: et fenomenologisk utgangspunkt.....	33
5.1 Samfunnet vi konstruerer, speiler hvem vi <i>er</i>	33
6 Metode	44
6.1 Hva er metode?.....	44
6.2 Kvantitativ og kvalitativ metode	45
6.3 Valg av metode – begrunnelse for kvalitativ metode	45
6.4 Fenomenologi	46
6.5 Hermeneutikk	46
6.6 Egen rolle og forforståelse.....	47
6.7 Hermeneutisk sirkel.....	48
7 Metodeprosess.....	48
7.1 Fokusgruppe	49
7.2 Observasjon	50
7.3 En endret tilnærming	51
7.4 Dybdeintervju	52
7.5 Populasjon	52
7.6 Utvalg og rekruttering	53
7.7 Intervjuguide.....	54
7.8 Intervjuet – gjennomføring	55
7.9 Transkribering	57
8 Metoderefleksjon.....	59
8.1 Pålitelighet.....	59

8.2 Gyldighet	59
8.3 Overførbarhet.....	61
9 Analyse	62
9.1 Systematisk tekstkondensering.....	62
9.1.1 Første trinn – en oversikt	63
9.1.2 Andre trinn – meningsbærende enheter og koder	63
9.1.3 Tredje trinn – kondensering av mening	65
9.1.4 Fjerde trinn – sammenfatning til helhet	66
9.2 Observasjon: analyse og refleksjon	67
10 Resultat og diskusjon	69
10.1 Del I: Universell utforming som begrep hos prosjektgruppa	69
10.1.1 Universell utforming består av helhet og opplevelse.....	69
10.1.2 Universell utforming skal treffe mangfoldet.....	78
10.1.3 Universell utforming – et begrep mellom to stoler – regler og praksis	84
10.2 Del II: Operasjonalisering av universell utforming i Hangaren	96
10.2.1 Planlegging og gruppedynamikk - to viktige elementer	97
10.2.2 Erfaring fremmer universell utforming og gjennomføring	102
10.2.3 Medvirkning for et kvalitativt innhold i utformingen.....	112
11 Avslutning	117
12 Litteraturliste.....	122
13 Vedleggsliste.....	133

Figurer

Figur 1: Utdrag fra løsningsforslag «Hangaren».....	10
Figur 2: Plantegning av Hangaren.....	11
Figur 3: ICIDH - modell.....	16
Figur 4: ICF - modell.	17
Figur 5: Relasjonell modell.	18

Tabell

Tabell 1: Syv prinsipper for universell utforming.....	20
--	----

Definisjoner

Aktivitetsskjede: De aktiviteter og oppgaver som må utføres for og nå et ønsket mål. Et eksempel: Alle ledd og oppgaver fra hjem til et kinobesøk og hjem igjen.

Manneråkutvalget: Utvalget bak NOU 2001: 22 – *Fra bruker til borger*. Hadde som mandat å utrede om funksjonshemmedes rettigheter var tilstrekkelig ivaretatt og foreslå strategier og virkemidler for og fremmede funksjonshemmedes deltakelse og likestilling i det norske samfunn.

Kontekst: Brukes som begrep for sammenhengen i en hendelse. Ofte i denne studien brukt i forbindelse med å beskrive ulike bygningsprosjekt, utgangspunkt og omgivelser.

Miljø: Miljø har mange betydninger. I denne oppgave relateres det til betydningen private og offentlige bygg og hus, samtidig som det relateres til uteområder. Har videre en betydning i sammenheng med inn- og utvendig forhold (luft, forurensning, støy etc.). Begrepet omhandler alt fra et rom alene til samfunnet som helhet. Ens betydende med omgivelser.

Sektorovergrepene: Tverrgående arbeid mellom forskjellige sektorer. Eksempler på ulike sektorer er instanser som helsesektor, utdanningssektor, transportsektor, forskningssektor og bygg- og anleggssektoren.

Likeverdig/-het: En betraktning om at alle mennesker har like stor verdi uavhengig av forutsetning.

1 Innledning

I dagens Norge står universell utforming høyt på den politiske agendaen. Regjeringen har som mål å ha et universelt utformet Norge innen år 2025. Begrepet er i norsk sammenheng relativt nytt og myndighetene peker selv på at dette er et ambisiøst mål. Likefullt mener den norske stat at det er mulig (Regjeringen, 2009a).

Med en konkret handlingsplan som «Norge universelt utformet innen 2025» er universell utforming et felt som innebærer at alle departementene involveres for å nå målet, noe som også gjenspeiler begrepets kompleksitet og mange sider.

Selv om et universelt utformet samfunn vil kunne bidra til økt likeverdig tilgjengelighet og deltakelse for funksjonshemmede, er det ikke personer med funksjonsnedsettelse som er målgruppen ene og alene. Et universelt utformet samfunn viser en ideologi om likestilling og et steg bort fra diskriminering og ekskludering. Videre vil det være et samfunn som fremmer sosial omgang, samtidig som universell utforming bidrar til at samfunnet drar nytte av alle ressursene det menneskelige individ disponerer. Regjeringen kaller det den nasjonale bærekraftstrategien (Regjeringen, 2009a).

En kan si at dette er Norges overordnede nasjonale argumenter for universell utforming. Herunder er det fire spesifikke, nasjonale områder definert for universell utforming; IKT, planlegging/uteområder, bygninger og transport (Regjeringen, 2009a).

Personer med funksjonsnedsettelse er individer som ofte havner utenfor i samfunnet på bakgrunn av blant annet negative holdninger og mangel på likeverdig tilgjengelighet (Lid, 2013; Imrie & Hall, 2001a). I forbindelse med at Regjeringen har som mål å få en høyere andel av funksjonshemmede i utdanning og deretter arbeid, vil det derfor være viktig med utdanningsinstitusjoner som fremmer likeverdig tilgjengelighet og deltakelse for enhver menneskelig forutsetning.

I Norge, som i mange andre land, er det lovgivning som regulerer universell utforming. Felles for lovene på feltet er at alle tar opp universell utforming på sitt plan. Dette gjør at fagfolk, profesjoner og andre aktører som arbeider med og for universell utforming må forstå begrepets komplekse innhold. Litteratur viser at forståelsen og kommunikasjonen rundt universell utforming er sprikende (Lid, 2013, 2009; Iwarsson & Ståhl, 2003; Imrie & Hall, 2001a, Ostroff, 2001; Sandhu, 2000).

1.1 Personlig motivasjon

I dagens samfunn er det ikke rent sjelden jeg merker meg situasjoner hvor omgivelsene skulle vært utformet etter en tanke om deltakelse for et bredere mangfold. En utforming som fremmer inkludering og ikke minst plass til en hver individuell forutsetning.

Bare ved å ta i bruk min egen sykkel legger jeg merke til hvor mange «små» hindre som befinner seg i og omkring vei- og gatenettet. Humper og hull, dårlig informasjon fra skilt og omveier er bare noen eksempler. Riktignok er sykkel en gjenstand som er stor, men likevel får jeg ofte følelsen av at det ikke er plass til meg på sykkel i gitte situasjoner.

Tankene som har slått meg er hvordan det må være dersom du har med deg en barnevogn, bruker gå- eller rullestol eller om mobilitetsstokk er en del av bevegelsesmønsteret. Fra mitt individuelle ståsted prøver jeg å forstå hvordan tilgjengeligheten oppleves hos andre. Jeg forsøker ofte å sette meg inn i hvordan det vil være å eksistere i samfunnet på andre premisser enn mine egne. Lid (2013) peker på at det er viktig å bruke seg selv og sin opplevelse av tilgjengelighet, deltakelse og barrierer. Dette kan bidra til å styrke muligheten til å forstå andres opplevede livsverden.

Med bakgrunn i at mennesket er et vesen som fortolker den verden det lever i, er jeg overbevist om at det er en stor andel mennesker som oppfatter samfunnet som blant annet trangt, lite tilgjengelig og diskriminerende. Erfaringene deres sier kanskje at det ikke er mulig å benytte «Hovedgata» som er hovedløsningen, men «Sidegata» er eneste mulighet løsning.

Som nevnt over gjør jeg meg stadig tanker om hvordan det er å ferdes, oppholde seg eller delta på ulike områder i samfunnet; enten det er på toget, bussen, fortauet, skolen, arbeidsplassen, kjøpesenteret, flyplassen, i private hjem og ikke minst i uteområder generelt.

Mye av interessen for å skrive om dette feltet springer ut av at jeg selv har erfaring som håndverker. Jeg har jobbet som snekker i halvannet år og med det kunnet delta i ulike byggeprosesser. Blant annet har jeg vært med på total ombygging av en butikk på 3000 kvadratmeter, oppussing av boligen til en kjent, norsk kunstner og total ombygging av en gammel bank og bygård til butikk- og kontorlandskap.

Jeg har jobbet ute i kulda og inne i varmen, jeg har vært på høyhustak og i våte avløpskjellere. Selv om det bare var i halvannet års tid mener jeg selv at jeg fikk erfare ulike arbeidsstillinger, krav og metoder. Jeg har også opplevd strenge krav til nøyaktighet og

estetikk. Dette har gitt meg et godt grunnlag for forståelse av bygg, konstruksjoner og en fundamental respekt for faget. Det har også gitt meg et godt innblikk i hvordan tverrfaglige håndverksgrupper arbeider i team og hvordan kommunikasjon kan fremme, og mangel på kommunikasjon kan hemme, prosesser.

Jeg har en stilling i en avlastningsbolig for funksjonshemmede barn. Jeg har også i halvannet år har hatt en stilling som borgerstyrt personlig assistent (BPA). I 2013 var jeg ansatt som BPA i 8 måneder. Dette er stillinger som har gitt meg en dypere forståelse av hvordan barrierer i samfunnet oppleves. Av hensyn til taushetsplikten ønsker jeg ikke å legge bredt ut om stillingene, men jeg vil påpeke at dette arbeidet har utviklet min forståelse om universell utformings nedslagsfelt. Ved å være med personene ser jeg at de støter på hindringer, holdninger og fullstendige barrierer i samfunnet. Noen av stedene hvor dette er opplevd, er på bussen, restaurant, flyplass, taxi, fortauet, gateplan og i butikker.

Jeg vil trekke frem et eksempel. Jeg var i en av mine stillinger med vedkommende, som sitter i elektrisk rullestol, på en norsk flyplass. I henhold til sikkerhetsregler skal forståelig nok alle igjennom sikkerhetskontrollen. Det som slo meg var køsystemets konstruksjon. De mobile «gjerdene» som sluser folk i retning kontrollen var plassert med så lite mellomrom at el-rullestolens hjul stadig vekk støtte bort i gjerdestolpenes fot. Ved senere anledninger har jeg prøvd å observere dette og lagt merke til at personer med trillekofferter opplever det samme. I tillegg var selve sikkerhetsmaskinen overraskende smal og det var få centimeter på hver side av el-rullestolen da vedkommende skulle igjennom maskinen. Det ble en liten scene hvor vedkommende måtte presisjonsstyre seg igjennom.

1.2 Problemområde

Samfunnet er ikke utarbeidet slik at alle kan delta på sine premisser (Lid, 2013; Shakespeare, 2006). Samfunnet er på mange områder utformet med tanke på et gjennomsnittsmenneske.

Personer med funksjonsnedsettelse kan i verste fall velge og ikke delta i samfunnet fordi erfaringene deres sier at det stilles for høye krav i forhold til de individuelle forutsetningene de har. Dette gjelder ikke bare for fysiske funksjonsnedsettelse. Dette er like aktuelt for kognitive og psykiske forhold. Likevel er det ikke slik at alle med en nedsatt funksjonsevne uteblir fra deltakelse. Individuelle forutsetninger og personlighet spiller en viktig rolle og gjør at personer også velger deltakelse uansett hinder.

Vi vet at personer med nedsatt funksjonsevne har lavere deltakelse i høyere utdanning og i sysselsetting enn personer uten funksjonsnedsettelse (Svalund & Skog Hansen, 2013; Bø & Håland, 2013; NOU, 2008:3). Vi vet også at barrierer i samfunnet fører til at deltakelse på ulike sosiale plan uteblir (Kissow, 2015). Deltakelse i samfunnet henger også sammen med menneskets væren i verden, som jeg skal presentere senere. Vår mulighet til å påvirke og forme verden gjøres gjennom vår eksistens og gjennom deltakelsen i samfunnet.

Regjeringen viser sitt engasjement gjennom handlingsplaner og lover som skal sikre rettigheter og krav. Den politiske agendaen er tydelig; å forme et samfunn som fremmer deltakelse for alle, uavhengig av bakgrunn og forutsetninger (Regjeringen, 2009; Diskriminerings- og tilgjengelighetsloven, 2008; St.meld. nr. 40, 2002-2003).

1.3 Kommunikasjonsgap

Selv om det er politikere som fatter vedtak, er det fagfolk som skal sette vedtakene ut i praksis. Derfor krever universell utforming et tverrfaglig arbeid. Forskjellige fagbakgrunner med forskjellige erfaringer og forforståelse kommer sammen om å finne gode løsninger og utforming av samfunnet. Dette fører til en utfordring for hvordan begrepet universell utforming blir forstått blant aktørene (Lid, 2013; Iwarsson & Ståhl, 2003).

I følge Lid (2013) er *utforming* et ord som dekker et endelig resultat samtidig som det er et uttrykk for selve prosessen. Det kan derfor benyttes i en bred sammenheng. Vi utformer bygg, produkter, samfunnsplaner og politikk. Utforming betyr at vi gir form til noe (ibid.).

Begrepet *design for alle* blir benyttet som et synonym til *universell utforming* (Bendixen & Benktzon, 2015).

Universell utforming springer ut av å tanken om et barrierfritt samfunn. Omgivelsene skal endres, fremfor individet. Det er her tverrfagligheten, jeg innledet med, aktualiseres.

I tillegg til en praktisk del gjennom fysisk utforming av samfunnet har det blitt utviklet nasjonal og internasjonal lovgivning vedrørende universell utforming. Dette med en sterk vektlegging av alle borgeres selvstendige verdi (Lid, 2013; FN-konvensjon, 2013).

Den fysiske utformingen knyttes primært til håndverkere, arkitekter, ingeniører, designere og planleggeres praktiske arbeid. De er med på å gi form til produkter, tjenester og omgivelser. Når det kommer til det politiske og juridiske feltet samles politikere, samfunnsvitere, organisasjoner, byråkrater og forskere i utviklingen av handlingsplaner, lover og styrende

dokumenter (Frye, 2013; Steinfeld & Maisel, 2012; Iwarsson & Ståhl, 2003; Ostroff, 2001; Imrie & Hall, 2001a). Samtidig påpeker Lid (2013) at helsefag med blant annet ergoterapeuter, folkehelsearbeidere og sykepleiere inkluderes i universell utformings omfattende betydning. Funksjonsnedsettelse, sykdom og skade er en del av et hvert menneskeliv. Derfor må de som arbeider med opptrening, pleie, helsefremmende arbeid og tilpasninger delta i samspillet med de ovenfor nevnte faggruppene (ibid.). I tillegg har brukeren, borgeren, individet en selvstendig røst som skal lyttes til gjennom prinsippet om medvirkning.

I tverrfagligheten peker mange på at det finnes tilfeller av manglende fellesskaplige verdier. Aktører kan se ut til å snakke forbi hverandre og holde på sin fagkultur i møte med andre faggrupper (Frye, 2013; Lid, 2013, Steinfeld & Maisel, 2012 Iwarsson & Ståhl, 2003; Ostroff, 2001; Imrie & Hall, 2001a). Iwarsson og Ståhl (2003) peker på en utbredt mangel av et felles språk. Et språk som mangler felles definisjoner for hva universell utforming er, hva det betyr og hvordan det bør fremmes som strategi. De peker videre på mangelfull kunnskap, ignoranse, uoverensstemmelse og likegyldighet til begrepet og visjonen om et mer likestilt samfunn. Et felles språk med definisjoner og språkomfang er en essensiell forutsetning for at kommunikasjon mellom faggrupper skal forenes (ibid.).

«There is a communication gap between the various actors – between architects, designers, users, researchers, developers, administrators, suppliers, manufacturers, bureaucrats, venture capitalists etc.» (Sandhu, 2000, s, 87).

Sandhu introduserer begrepet om kommunikasjonsgap som en negativ faktor i tverrfaglige arbeidsprosesser. Et resultat av manglende felles språk er mindre vellykkede og optimale løsninger i omgivelser, tjenester og produkter. På bakgrunn av at mange (Lid, 2013, 2009; Frye, 2013; Iwarsson & Ståhl, 2003; Imrie & Hall, 2001a; Ostroff, 2001; Sandhu, 2000) påpeker dette vil jeg understreke begrepet om «kommunikasjonsgap» viktig for oppgaven.

2 Problemstilling

Problemstillingen skal vise hva hele arbeidet til slutt skal gi et svar på (Johannessen, Tufte & Christoffersen, 2010). Spørsmålet utarbeides av tema som presenteres innledningsvis i oppgaven. Problemstillingen er avgjørende for alle metodologiske valg forsker tar, samtidig som det styrer studiens analyse og fortolkningsstadier (ibid.).

Problemstillingen lyder:

«*Hvordan blir begrepet universell utforming behandlet og operasjonalisert i byggeprosjektet ‘rehabilitering av Hangaren på NTNU’?»*

2.1 Presisering av problemstilling

Problemstillingen er todelt og diskusjonen vil bli presentert der etter. Jeg vil kort forklare hva jeg legger i de to delene av problemstillingen.

Med *behandlet* vil jeg se hvordan prosjektgruppa forstår begrepet universell utforming. Jeg ønsker å se om det er knyttet verdier, holdninger, fordommer eller meninger av ulik grad til begrepet.

Begrepet *operasjonalisert* knytter jeg til det praktiske. Nærmere bestemt, hvordan gruppa skal realisere optimal universell utforming i Hangaren, på bakgrunn av at det er et tverrfaglig team med ulik kompetanse og erfaring.

Jeg ønsker ut av metodologiske fremgangsmåter å se om det utkrystalliserer seg strategier eller andre viktige elementer som påvirker universell utformings praktisering i Hangarens rehabiliteringsprosess. Forståelsesgrunnlaget i innledende del av problemstillingen ser jeg som virkningsfullt for operasjonaliseringen av universell utforming.

Kommunikasjonsgapet er som nevnt i kapittel 1.3 en sentral del av oppgaven. Ut av de empiriske funnene vil jeg forsøke å diskutere hvorvidt et kommunikasjonsgap er aktuelt i den aktuelle tverrfaglige prosjektgruppa. Universell utforming er et begrep som i de senere årene har fått mye oppmerksomhet i litteratur og forskning. Derfor er det også mange potensielle kilder jeg kan forholde meg til. Jeg vil knytte resultatene opp mot eksisterende litteratur. Jeg ikke har kapasitet til å gjøre meg kjent med all litteratur på feltet. Det er en mulighet at jeg i enkelte funn derfor kunne hatt et større fundament for diskusjon.

2.2 Avgrensning

Universell utforming er et begrep med stor utstrekning i samfunnet. Vi kan se på universell utforming som en paraply som dekker en rekke områder. Derfor har jeg i denne masteroppgaven blitt nødt til å prioritere enkelte felt fremfor andre.

Det kunne vært givende for forskningen på feltet og oppgavens helhet å implementere studentenes synspunkter om nye Hangaren, som en evalueringspost. Av hensyn til omfanget har jeg valgt å fokusere på aktørene som planlegger, gjennomfører og forholder seg til universell utforming

Universell utforming sett i et samfunnsøkonomisk perspektiv ville vært en aktuell vinkling for prosjektet. Den økonomiske siden ved universell utforming er mye diskutert, på godt og vondt. Jeg har valgt å avgrense den økonomiske diskusjonen til en mindre del i denne oppgaven.

Videre ville det gitt oppgaven en ekstra dimensjon å trekke det psykososiale aspektet sterkere inn. Det vil til en viss grad belyses i diskusjonskapitlet hvordan omgivelsen og sosiale situasjoner påvirker mennesker, men som et stort felt i psykologien må det avgrenses i dette prosjektet.

I tillegg til de presenterte lovene er det en rekke andre lover som omtaler universell utforming og som er viktige. Omfangets begrensning gjør at jeg ikke kan inkludere alle lover på felte og jeg har derfor valgt de lovene med sentral verdi for denne oppgaven.

Universell utforming er felt som også strekker seg til IKT, transport, utdanningsmateriell og ikke minst til folkehelse slik det kommer frem i nasjonal handlingsplan.

Folkehelse har en spesiell kobling ved at universell utforming som gjennomført strategi vil kunne åpne for å fremme folkehelsen på psykisk og fysisk plan, uansett alder og forutsetning. Jeg velger og ikke å trekke inn folkehelse som en konkret del i oppgaven. Men, faktorer som driver frem universell utforming vil også bygge opp folkehelsen. Med andre ord må en se folkehelsebegrepet som en underliggende del av universell utformings nedslagsfelt.

3 Rehabilitering av Hangaren på NTNU Gløshaugen

I masterprosjektet har jeg vært nært knyttet til rehabiliteringsprosessen av Hangaren på NTNU. Jeg ble introdusert for prosjektet våren 2014 gjennom et møte med overingeniør Randi Tiller. Dette gjorde meg komfortabel med å velge rehabiliteringen som et prosjekt jeg ønsket å trekke inn i min oppgave om universell utforming. Mye av grunnen til det er at Randi Tiller selv er hovedansvarlig for dette feltet innen NTNUs bygg og areal. Hun presenterte meg for planer og visjonen for den nye Hangaren. Samtidig fikk jeg nærmere beskrivelse av NTNUs handlingsplan på feltet. Selv om NTNU er pålagt ved lov å følge retningslinjer for å oppnå universell utforming opplevde jeg Randi Tiller som genuint interessert i løsninger som fremmet likeverdighet og inkludering i studentmassen.

Jeg ser det som viktig å presentere alle lesere av oppgaven en mulighet til å få et forhold til Hangaren gjennom å sette seg inn i tegninger og løsninger som er blitt gjort. Av erfaring vet jeg at byggetekniske tegninger og språk er vanskelig å forholde seg til uten en konkret sammenheng og et forhold.

Hangarens bakgrunn for rehabilitering

Prosjektet springer ut av et overordnet ønske fra konsernstyret om å øke kundemassen og omsetningen i Studentsamskipnaden i Trondheim (heretter nevnt som SiT). Samtidig ønsker NTNU et levende studentmiljø og vil benytte Hangaren og dets areal som et element til dette. Høsten 2012 ble dette etablert som et treårig prosjekt, kalt «*Andre boller*». Dette hovedprosjektet omhandlet også SiT sin kafé på NTNU Dragvoll. Jeg vil i oppgaven konsentrere meg om Hangaren, som ligger på Gløshaugen, hvor de tekniske, naturfaglige utdanningene er samlet.

Hangaren er den største kantinen på NTNU og uten tvil et samlingspunkt for mange.

Hvordan Hangaren skal fremstå etter endring ble presentert av styret i disse hovedpunktene:

- Å etablere serveringsstedene som attraktive møteplasser
- Å skreddersy tilbudet i tråd med funn i segmentundersøkelser
- Etablere serveringstilbud i tråd med ny matfilosofi, dvs. basert på mat laget fra bunnen av
- Bidra til campusutvikling gjennom å legge til rette for aktiviteter i serveringsstedene også på ettermiddag- og kveldstid
- Flerbruk av arealene
- Etablere mulighet for god informasjon og kundelogistikk samt redusere køene

(Personlig kilde: Styresak, 2014)

SiT utviklet før oppstart en grunnleggende segmentanalyse av de ulike studentgruppene. Dette ble gjort fordi de oppdaget at de ikke hadde definert studentmassen godt nok. Tidligere så de på en student som én type student, ikke at det var en stor gruppe med ulike behov.

Senere ble det gjennom bruk av eksterne konsulenter og interne workshops utarbeidet et beskrivende forslag for hvordan Hangaren skulle fremstå ved nyåpning. Sentrale punkter var brukerforståelse, formidlingsmuligheter, bevegelsesmønstre, diskløsninger, serveringstilbud, møblering og lys, samt bygningsstrukturelle forutsetninger. Slik jeg ser det er dette meget relevante punkter for universell utforming, noe som ble en grunn til at jeg fant prosjektet spennende for min oppgave. Figur 1 er et utsnitt av løsningsforslaget som ble presentert. Figuren viser blant annet forventet bevegelsesmønster i Hangaren. Samtidig gir det også et inntrykk av diskløsningen. Selv om det ikke er eksakt slik Hangaren ble til slutt er dette ikke langt fra resultatet.

Elektroarbeid, brannsikkerhet, VVS eller generelle dimensjonerings er noen eksempler som strengt tatt ikke har en direkte kobling til universell utforming. Hangaren er dermed også et prosjekt som også inneholder en rekke avgjørelser som ikke involverer spørsmålet om universell utforming.

Det utviklede løsningsforslaget fremmet et helhetsinntrykk med fokus på romlige løsninger, ulike fargevalg og materialer. Det komplette forslaget viser videre hvordan bevegelsene i hele arealet er kartlagt for å få en oversikt over trafikklinjer og arealbruk. Samtidig er det utfyllende forklaringer for valg og løsninger i dokumentet. Store deler av dette forslaget ble en realitet. «Peisestua» og området rundt ble ikke gjennomført slik som løsningsforslaget viser. Isteden ble dette arealet brukt til løst møblement, samt studieplasser langs veggen mot Café Sito. Samtidig ble rampen endret noe i forhold til hva løsningsforslaget presenterte. Rampens endelige løsning kommer bedre til syne i figur 2.

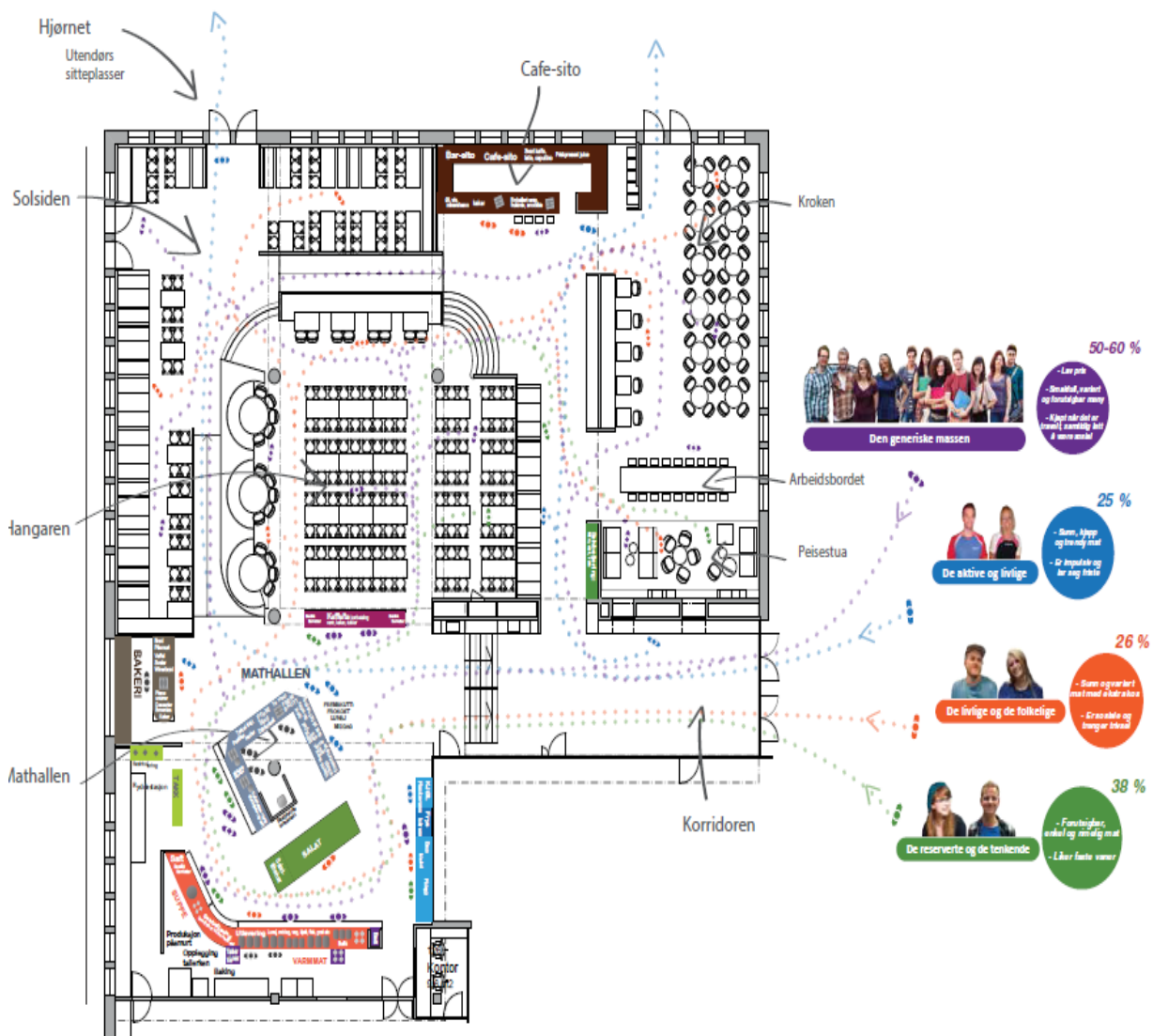
Grunnen til at jeg velger å trekke frem dette løsningsforslaget er at det viser et forslag som kan karakteriseres som likt i forhold til sluttresultat.

Roller

Randi Tiller sammen med kafésjefen kan sies å være de to partene i prosjektgruppa med stor myndighet til å ta beslutninger. Videre er produktdesigneren og interiørarkitekten to personer med viktig kunnskap på sine respektive felt. De to har gitt uttrykk for romlige opplevelser og sammenhenger, vært ansvarlig for ulike bestillinger og bidratt til utforming gjennom å

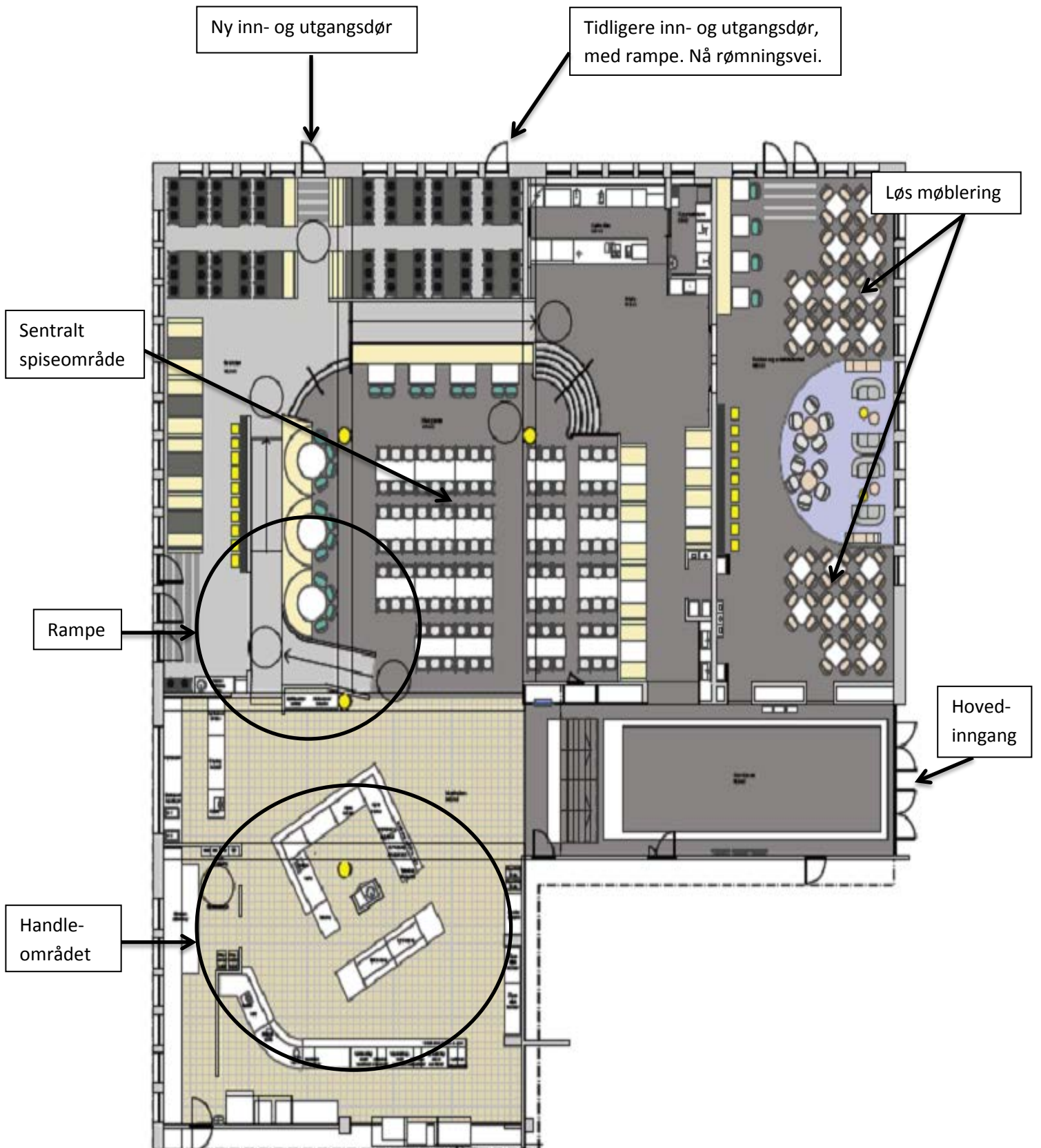
fremme kommunikasjon, sanser og opplevelser. Håndverkeren er en av de utførende aktørene i prosjektet og en av fagpersonene som står for den fysiske utformingen.

Overingeniøren har også en sentral rolle. Han er ansatt i NTNU og blant annet vært ansvarlig for kjøkkenets rehabilitering, samtidig som han står som en viktig fagperson for det tekniske. En si at overingeniøren, Randi Tiller og kafésjefen har et slags eierforhold til rehabiliteringen. De står som ansvarlige, prosjektledere og har avgjørende røster. De er alle tre kunnskapsrike og sammen med nevnte konsulenter og håndverkeren er det til sammen seks personer i prosjektgruppa med viktige roller på sine felt.

Figur 1: Utdrag fra løsningsforslag «Hangaren». Utviklet av Haugum Produkt Design

Komplett viser løsningsforslaget oversikt over materialeksempler og eksempler på belysning og møblering. Utsnittet viser segmentanalysens ulike studentgrupper og bevegelsesmønstre.

Figur 2: Plantegning av Hangaren. Innredningskonsept utviklet og formgitt av Margrethe Hopmo, Interiørarkitekt MNIL

4 Teoretisk rammeverk

4.1 Introduksjon til universell utforming

Mobilitet og fri fysisk utfoldelse i samfunnet blir presentert som en menneskerett (FN-konvensjon, 2013; Cresswell, 2006).

Menneskene har til alle tider utviklet og strukket grenser for å bli bedre, enten det er en hverdagslig aktivitet som kan gjøres mer effektivt eller det er høyere utdanning som bidrag til et karriereløft. Samtidig som vi har presset disse grensene og stadig utviklet samfunnet etter et ønske om progresjon, har det vist seg at en annen type grense har blitt satt igjennom årenes løp. En konstruert barriere som har skapt vanskelige leveforhold for en stor gruppe mennesker, enten en ser det nasjonalt eller internasjonalt (Imrie & Hall, 2001a; Barnes, Mercer & Shakespeare, 1999). Mennesker med funksjonsnedsettelse er en gruppe i samfunnet som i all tid har blitt tilsidesatt når det kommer til likestilling og selvstendighet. Det er ifølge Imrie og Hall (2001) liten tvil om at samfunnet har en mangelfull utforming, noe som har ført til sosial ekskludering og diskriminering. Dette blir forsterket ytterligere når det bygde samfunn sees i sammenheng med holdninger (ibid.).

Det er urimelig å mene at en utbygger eller designer bruker konkrete, diskriminerende motiv rundt et produkt eller bygg. Det er først når en ser bruken og konsekvensene av det at en kan begynne å snakke om barrierer ifølge Tøssebro (2010).

Dette kan tyde på at det handler om mangelfull kunnskap og forståelse for det menneskelige mangfoldet i samfunnet når det kommer til design og utbygging. Denne forståelsen er også grobunn for kategorisering og stigmatisering (Hunt & Hunt, 2003). Forståelsen, eller mangel på sådan, blir spesielt tydelig dersom vi ser hvordan begrepet funksjonshemming har blitt tolket igjennom historien.

Universell utforming er et nytt begrep og er etablert i kjølevannet av en rekke internasjonale endringer knyttet til menneskesyn, endringer som primært har foregått siden siste halvdel av 1900-tallet (Steinfeld & Maisel, 2012; Tøssebro, 2010; Lid, 2009).

For å forstå begrepet er det først nødvendig å se på funksjonshemmingsbegrepet som danner et fundament og en ramme for begrepet om universell utforming.

4.2 Funksjonshemming – et begrep i prosess

Funksjonshemming er i likhet med universell utforming et komplekst begrep. Det er et begrep som har lang forskningstradisjon med mange diskusjoner. Diskusjonene tar standpunkt til ulike forklaringer, modeller og mange påberoper seg fasit for hva funksjonshemming dreier seg om, hvem det gjelder og hvordan det oppstår. I et historisk perspektiv er det særlig fire modeller som stikker seg frem med ulike forsøk på å definere begrepet og årsakene til funksjonshemming. Det er grunn til å mene at modellene er aktuelle også i dag, ettersom vi finner organisasjoner og forskere som plasserer seg innenfor de ulike modellene.

Jeg vil nå presentere fire forståelser for begrepet funksjonshemming.

4.2.1 Medisinsk forståelse

Tradisjonelt og historisk har funksjonshemming vært tilskrevet individet og dets egenskap, enten det har vært en skade eller sykdom. Imrie og Hall (2001) skriver at funksjonshemmede har blitt karakterisert som outsiders i samfunnet og som «ikke-normale». Personen ble definert som funksjonshemmet etter de helsemessige utfordringene han eller hun måtte ha. Fokuset lå i å reparere det som var feil, slik at personen passet inn i samfunnet (Tøssebro, 2010; Shakespeare, 2006).

Et eksempel på en slik paternalistisk tankegang er institusjonsutbyggingen. Den viser en måte å kategorisere mennesker på som «de normale og de ikke-normale» (NOU 2001:22; Imrie & Hall, 2001a). Kategoriseringen førte ikke bare til en definisjon og stempeling som funksjonshemmet på bakgrunn av biologiske forhold, men også til en ekskludering fra det som ble regnet som normalsamfunnet. Om en ikke ble plassert i institusjoner av ulike slag, ble en ekskludert på andre måter. Det kunne være sosialt, på arbeidsmarkedet eller i utdanning. NOU (2001:22) og Scior (2011) peker på at en medisinsk forståelse i stor grad danner forståelsesgrunnlaget for folk flest i dag. Til denne hverdagslige forståelsen er det mulig å koble det introduserte kommunikasjonsgapet. Spesielt er arbeidsmarkedet og utdanningsinstitusjoner et felt hvor funksjonshemmede møter barrierer knyttet til deres individuelle forutsetninger (Skog Hansen & Haualand, 2012; Svalund & Skog Hansen, 2011).

Historisk er det lite politikerne har gitt uttrykk for på funksjonshemmingsfeltet og deres prioriteringer speiles godt i at uføretrygden ble nedprioritert mellom 1920 – 1960 med trang

økonomi som argument. En samlet politikk for funksjonshemmede i Norge ble en realitet først på 1960 – tallet (NOU, 2001:22).

En rent medisinsk forståelse hører kanskje fortiden til i offisiell politikk. Det har foregått en utvikling i politikk, kultur og forståelse omkring funksjonshemming. Manneråkutvalget skriver at det skjedde en mentalitetsendring i samfunnet. På den andre siden er det kanskje viktig at en ikke forlater den medisinske tankegangen fullstendig. For mange er et liv med funksjonsnedsettelse også et liv med for eksempel smerter (Shakespeare, 2004). Her er det ikke til å komme utenom at diagnostisering og medisin kan bidra til lindring og kanskje et enklere og bedre liv, men dette er selvfølgelig individuelt. Videre er ikke en diagnose automatisk negativ og stemplende. Det kan være en åpner for fremtiden, hvor en kan få klarere oppfatning om hva som kan komme til å skje, samt oppnå forståelse blant medmennesker (Grøsvik, 2008; Lundeby & Tøssebro, 2006).

Det eksisterer nå lover som utløser rettigheter og krav når en diagnose blir satt. Det kan være alt fra tekniske hjelpemidler og tilrettelegging i skolesammenheng til assistentløsninger. For mange er tekniske hjelpemidler, individuell tilretteleggelse eller assistentløsning livsnødvendig.

Det viktigste å forstå fra den medisinske forståelsen er kanskje det som Shakespeare (2004) skriver; at et menneske ikke skal bli definert på bakgrunn av sine medisinske forhold.

4.2.2 Sosial forståelse

Ingen kan sies å ha dannet den medisinske forståelsen. Den oppstod i større grad som en forståelse i lys av den sosiale modellens kritikk. Jeg skal nå gå nærmere inn på dette. Mye av idéen for en sosial modell stammer fra borgerrettighetskampen i USA. Rothschild (sitert i Shakespeare, 2006, s. 18) skrev i 1976 at «*The time may be ripe for the disabled to generate a social movement patterned after the at least partially successful examples of the Black Movement*»

Den sosiale modellen har sitt utspring fra Storbritannia og blir ofte sett i sammenheng med organisasjonen UPIAS (Union of the Physically Impaired Against Segregation). UPIAS og dets medlemmer tok et kritisk oppgjør med samfunnet. Deres argument for en ny forståelse ligger i at omgivelsene består av konstruerte barrierer som fører til at mennesker blir funksjonshemmet. Et sosialt aspekt ble satt på agendaen og fokuset ble flyttet fra individ til

samfunn. UPIAS la videre til grunn at funksjonshemming er en form for diskriminering og at lovgivning og politisk arbeid måtte på banen for å endre dette (Tøssebro, 2010; Shakespeare, 2006). I UPIASs erklæring av 1975 ser en tydelig dette poenget:

«In our view, it is society which disables physically impaired people. Disability is something imposed on top of our impairments, by the way we are unnecessarily isolated and excluded from full participation in society. Disabled people are therefore an oppressed group in society» (UPIAS, 1975, s. 4).

Oppstarten av UPIAS kan fortolkes på bakgrunn av Erving Goffman og hans tanker om stigmatiserte gruppers muligheter i samfunnet. UPIAS var en gruppe for og av fysisk funksjonshemmede, noe som ifølge Goffman (1963) er et typisk kroppslig stigma. Som personer med fysiske funksjonsnedsettelse så de seg ekskludert fra storsamfunnet og fratatt muligheten til likeverdig deltakelse på alle samfunnsplan.

Den sosiale modellen introduserte en ny tankegang og ble ifølge Barnes (2012, 2003) og Oliver (1990) den sterkeste bidragsyteren for hva en definerte som funksjonshemming fremover. UPIAS fremmet arbeid for å påvirke politikken og det kulturelle i det britiske samfunnet. Agendaen fokuserte på de faktorene som skaper omgivelsene mennesket lever i.

I følge Tøssebro (2010) og Shakespeare (2006) stiller mange seg kritisk til UPIAS og deres mening med den sosiale modellen. Psykiske funksjonsnedsettelse og mer komplekse funksjonsnedsettelse fikk lite oppmerksomhet av UPIAS. Shakespeare (2010) peker på at en snever og delvis selektiv definisjon av funksjonshemming som dette ikke er mulig ettersom funksjonshemming er så mye mer enn bare det fysiske. Det blir også argumentert for at UPIAS vier for lite oppmerksomhet til de individuelle oppfatningene og følelsene ved å ha en funksjonsnedsettelse. Den individuelle oppfattelsen og kroppen har på mange måter ingen plass i den sosiale modellen (Grue, 2014; Shakespeare, 2010).

Diskusjon omkring den sosiale modellen handler også om det barrierefrie samfunn og en utopisk tankegang (Shakespeare, 2010, Tøssebro, 2010). Hvordan samfunnet på best mulig måte skal utvikles for at mangfold av mennesker skal få en likestilt plass er en utfordring. Det er til dette mulig at enkelte minoriteter blir prioritert frem for andre. Samtidig må det stilles spørsmål til hvordan eksisterende bygg og omgivelser skal utarbeides i lys av universell utforming. Når det er sagt vil det i endring av eksisterende struktur og miljø bli en utfordring knyttet til kostnadene. Spørsmålene og kritikken dukker opp med en gang og krever sine svar.

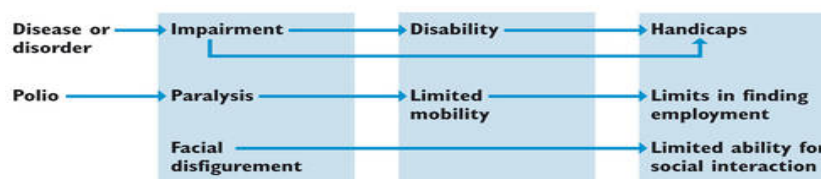
Omgivelsene, slik som den sosiale modellen vil ha det til, kan ofte ikke bli sett på som den største kilden til en funksjonshemming (Shakespeare, 2006). Mennesker oppfatter funksjonshemming og funksjonsnedsettelse individuelt, og det kan være vanskelig å forholde seg til en sosial modells definisjon av hva som er diskriminerende i hverdagen (ibid.). I følge Shakespeare (2010) og et hermeneutisk syn er det et spørsmål om subjektiv oppfattelse av seg selv og omverden som avgjør enkeltindividets opplevde diskriminering eller manglende likeverdig tilgjengelighet som et faktum eller ei.

4.2.3 ICIDH og ICF

Verdens Helseorganisasjon har også arbeidet med klassifiseringer, først av sykdommer og deretter klassifisering av funksjonshemming. Så langt tilbake som i 1980 ble den første modellen som het ICIDH (*International Classification of Impairments, Disability and Handicap*) utviklet (Tøssebro, 2010). Deres utgangspunkt for denne klassifisering er ICD, som var og er en internasjonal standard og system for sykdom.

Kort forklart tar klassifiseringen utgangspunkt i en lidelse eller en sykdom, som fører til en funksjonsnedsettelse, som igjen bidrar til begrensninger i hva som er forventet i en aktivitet, bevegelse eller handling som da resulterer i umulig/vanskelig fullstendig deltakelse i hverdagsliv, arbeidsliv eller utdanning (Tøssebro, 2010; Imrie & Hall, 2001a).

Denne prosessen deles inn i nivåer som på engelsk sees i figuren under. Der er også trukket inn to eksempler for å vise hvordan ICIDH, som modell, benyttes.

Figur 3: ICIDH - modell. Kilde: Making PRSP Inclusive.org

Modellen førte til kritikk, spesielt fra den sosiale modellens tilhengere. Kritikken gikk hovedsakelig ut på at ICIDH ble sett på som en medisinsk og individualistisk modell på funksjonshemming. Modellen tok i alt for liten grad hensyn til hvordan konsekvenser av en sykdom eller lidelse er skapt av samfunnet (Tøssebro, 2010). I den sosiale modellen er det som kjent samfunnet som skaper barrierer, sosial ekskludering og diskriminering.

Kritikken førte til en vending i forståelsen og en ny klassifisering med nytt navn. Den kom i

2001 og har siden det hetet ICF (Internasjonal Classification of Function, Disability and Health).

Først og fremst er ordlyden byttet ut med mindre negativt ladde ord, og modellen har fått en ny mening med nye aspekter. Det handler nå i større grad om hva individet kan gjøre fremfor hva det ikke kan gjøre (Grue, 2014).

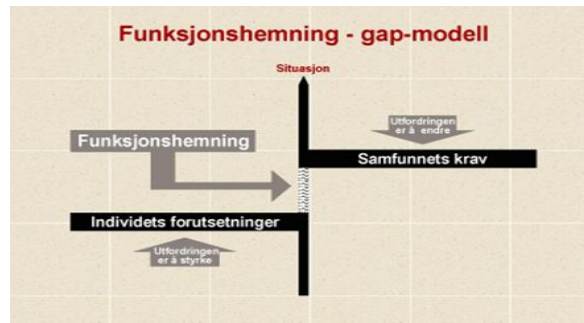
Figur 4: ICF - modell. Kilde: tidsskriftet.no)

Tøssebro (2010) stiller på sin side fortsatt spørsmål om hvor dypt denne forståelsen går. Han mener at kroppens funksjoner og strukturer fortsatt står som forklaringsmekanismer for hva funksjonshemmingsbegrepet er. Dette støttes av Lid (2013) som peker på at ICF er utarbeidet av et medisinsk perspektiv med fokus på diagnose og kroppsfunksjoner.

4.2.4 Relasjonell modell

De ulike forklaringene viser så lang at funksjonshemming er et komplekst begrep som vanskelig kan belyses ut i fra én vinkel. Det har særlig i Nordiske land utviklet seg en modell som ser på den individuelle levde kroppen samtidig som miljøet trekkes inn i forståelsen. Disse to polene blir sett i en relasjon, et samspill, for hva som skaper funksjonshemming (Tøssebro, 2010; Shakespeare, 2010, 2004). Tegn til en slik forståelse og modell var synlig allerede på 1970-tallet i de nordiske landene (ibid.). Men, i all hovedsak ble forståelsen beskrevet så sent som i 1989 (Lid, 2013; Tøssebro, 2010). Beskrivelsen av funksjonshemming førte til navnet GAP – modellen og var en billedlig beskrivelse av funksjonshemming. Den vektlegger gapet mellom individets forutsetninger og samfunnets krav (ibid.).

GAP – modellen er utviklet til å bli mer dynamisk, ifølge Lid (2013) Den kalles i dag gjerne for den relasjonelle modellen. Shakespeare (2010, 2006) understreker at den relasjonelle modellen ikke er en dikotomisk tankegang og at funksjonshemming er et situasjonsavhengig begrep. Det er denne forståelsen som ofte ligger til grunn i de nordiske politiske, offentlige utredningene og dokumentene (Bendixen & Benktzon, 2015; Tøssebro, 2010; Regjeringen, 2009; St.meld. nr. 40, 2002-2003; NOU, 2001:22).

Figur 5: Relasjonell modell. Kilde: kurs.helsekompetanse.no

En person med funksjonsnedsettelse er ikke til en hver tid funksjonshemmet. Det er den konkrete situasjon som blir avgjørende for funksjonshemmingens grad (Shakespeare, 2010; 2006). En eldre person med hvit stokk vil kunne ha større utfordringer i å bevege seg i samfunnet enn en ung person med hvit stokk. Dette understreker det dynamiske i den relasjonelle modellen. Slik jeg ser det kan den ikke sees på som en fasit for å forklare hva som er hemmende for alle. Den må som modell brukes i konkrete situasjoner slik at individet sees i relasjon til miljøets krav.

4.3 Universell utforming som begrep

4.3.1 Et historisk perspektiv

Universell utforming ble for første gang brukt i en artikkel i 1985 skrevet av Ronald L. Mace, arkitekt og grunnlegger av The Center for Universal Design ved North Carolina State University. Selve tanken bak universell utforming oppsto blant amerikanske designere og utviklere på 1970-tallet, men en trekker gjerne frem Mace og hans kollegaer som hovedaktører rundt dannelsen av begrepet (Lid, 2009; Asmervik, 2009; NCSU, 2008).

Selv om dette var så langt frem som på 70- og 80-tallet, lå mye av grunnlaget lengre tilbake i tid. I forbindelse med hjemvendte amerikanske krigsveteraner viste det seg at denne gruppen ikke passet inn i måten samfunnet var konstruert på. Tilgjengelighet etter deres forutsetning eksisterte ikke. Krigsveteranene stilte krav til den amerikanske staten om tilpasninger, rehabilitering og arbeidstilrettelegging. Det bidro til at rehabiliteringssentre og spesialtilpasninger ble iverksatt der det trengtes for å imøtekomme krav og ønsker (Tøssebro, 2010; Wågø, Høyland, Kittang & Øvstedal, 2006; Clarkson, Keates, Coleman, Lebbon, 2003).

Civil Rights Act av 1964 var en lov som bidro til en lovbestemmelse og et aktivt tiltak i arbeidet mot segregering og diskriminering på grunnlag av hudfarge, rase, religion, kjønn

eller nasjonalitet i USA (Steinfeld & Maisel, 2012; Tøssebro, 2010). Loven omhandlet i midlertidig ikke et forbud mot diskriminering på bakgrunn av nedsatt funksjonsevne og dermed forble dette en gruppe som ikke hadde diskrimineringsvern.

Selv om funksjonshemmede ikke ble trukket inn i denne loven, bidro borgerrettighetskampen i USA som en sterk kilde til inspirasjon for funksjonshemmedes fremtredende røst i verdenssamfunnet (Shakespeare, 1993).

Resultater og det virkelige store gjennombruddet kom med Americans with Disability Act of 1990. Loven forbyr diskriminering og skal bidra til lik tilgjengelighet og like muligheter for personer med funksjonsnedsettelse i samfunnet. Samtidig skal loven bidra til å fjerne stigmatiseringen rundt det å ha en nedsatt funksjonsevne (Steinfeld & Maisel, 2012; ADA, s.a.).

Tilgjengelighet og universell utforming er godt realisert i USA og landet har bidratt sterkt til utviklingen av begrepet universell utforming (Lid, 2013; Tøssebro, 2010).

4.3.2 Forståelsen av barrierer

Endringer i forståelsen av funksjonshemming har ført til en ny måte å utforme samfunnet på. Ved at fokuset flyttes fra individ til omgivelser og relasjon bidrar dette til et fokus på og rotfeste for universell utforming (Lid, 2013; Steinfeld & Maisel, 2012; Shakespeare, 2006).

Barrierer er i følge Steinfeld og Maisel (2012) et sentralt begrep i universell utforming. Vi finner barrierer over alt, til en hver tid og for alle mennesker. Det er viktig å understreke at barrierer ikke defineres som fullstendige hindringer som umuliggjør en persons ønskede aktivitet. Det er også en form for en motstand, noe som bremser og vanskeliggjør et individs mål og oppgave. Selv om det for mange mennesker er snakk om trivielle barrierer, kan dette for andre være hindre som blokkerer på et fysisk og/eller psykisk plan. Kommunikasjon, forståelse, uttrykksform og tilgjengelighet er alle potensielle barrierer. Definert som et fellesord kan barrierer føre til utmattelse, begrense selvrealisering og i verste fall føre til fullstendig utestengelse fra samfunnet, sier Steinfeld og Maisel (2012).

4.3.3 Hva er universell utforming? - prinsipper, verdier, definisjon og mål

Som overordnet mål ønsker universell utforming å bidra til likeverdig deltakelse og likestilling i befolkningen, uavhengig av individuell forutsetning (Bendixen & Benktzon, 2015; Lid, 2013; Lid, 2009; Steinfeld & Maisel, 2012; Tøssebro, 2010; Saito, 2006; Sandhu,

2000). Universell utforming er ifølge Ostroff (2011) og Steinfeld og Maisel (2012) et begrep som springer ut av diskriminerende barrierer for funksjonshemmede, slik jeg har introdusert over. Det er et begrep som spiller på menneskene i samfunnet og søker mot å skape miljø, produkter, tjenester, systemer og en livsverden som gir likeverdig deltakelse og selvstendighet for et bredere spekter av befolkningen. Universell utforming er et begrep som kan minske sosial- og helseforskjeller. Steinfeld og Maisel (2012) og Mace (1998) peker på at universell utforming ikke må oppfattes som en erstatter for individuell tilrettelegging, men heller gjør slike løsninger mindre krevende. Ut fra dette er det trygt å si at universell utforming kan bidra til å støtte opp overordnede mål om at flere, spesielt funksjonshemmede, skal kunne få delta i et likestilt samfunn og oppnå en bedre livsverden.

Syv prinsipper

Det er definert syv prinsipper for universell utforming, hvis mening er å utdype hva universell utforming er. De syv prinsippene er vide og det argumenteres for at de ikke nødvendigvis er egnet i praktisk eller rettslig bruk (Asmervik, 2009; NOU, 2005:8). Prinsippene er i større grad egnet som en innføring til hva universell utforming handler om. De syv prinsippene er:

1) Like muligheter for bruk	5) Toleranse for feil
2) Fleksibel i bruk	6) Lav fysisk anstrengelse
3) Enkel og intuitiv i bruk	7) Størrelse og plass for tilgang og bruk
4) Forståelig informasjon	

Tabell 1: Syv prinsipper for universell utforming. Gjengitt fra Lid (2013)

Skjerdal mener i NOU – *Likeverd og tilgjengelighet* (2005:8) at det er en rekke faktorer det må tas hensyn til i arbeid med universell utforming. Prinsippene er vanskelig å følge konkret i en praktisk kontekst. Derfor bør prinsippene heller være basis for de målsetningene og visjonen en har med universell utforming i den gitte sammenhengen (ibid.).

For eksempel er punkt 6 - *lav fysisk anstrengelse*, vanskelig å sikre til en hver tid.

Eldre vil kanskje oppleve det som anstrengende å forflytte seg, selv om det er god plass og fremkommelighet i miljøet. Slanke ramper over lengre strekk kan kjennes tunge. Dører i hovedatkomst og sentrale rømningsdører stiller krav om maksimum 30 N (ca. 3 kg) i åpningskraft. Selv om sentrale dører har krav om maksimum kraft finnes det dører inn til toalett og andre viktige rom i bygninger som for eldre, barn og andre med nedsatt styrke og motorikk kan oppleves som tunge. Dette belyser Skjerdals poeng om ulike konteksters utfordringer (NOU, 2005:8).

Alle i arbeid med universell utforming må ta hensyn til faktorer som byggetekniske krav, økonomiske og miljømessige forhold og ikke minst individuelle forutsetninger (ibid.).

De syv prinsippene er på en annen side punkter som til dels åpner for kreativitet og innovative løsninger, nettopp fordi de ikke er nedfelte og konkrete standardiseringer.

I forhold til lovgivningen som sier hva som kreves for å oppfylle universell utforming, peker Story (2011) og Saito (2006) på at disse syv prinsippene er elementære i utviklingen av universelt utformede løsninger. Nettopp ved ikke å ha standardiserte løsninger fører det til at universell utforming bidrar til løsninger som kan brukes etter varierte behov (ibid.). Dette er i tråd med Lid (2013) sitt poeng om at de syv prinsippene ikke bør tolkes på et generelt grunnlag, men settes inn i konteksten menneske – omgivelse. Imrie og Hall (2001a) utfyller med at universell utforming har en kjerneverdi i å fremme et tilpasningsdyktig miljø, som lett kan justeres i møte med ulike personer. Å finne slike løsninger krever kreativitet (Ryhl, 2012). Videre peker Ryhl (2012) på at lovgivning er et innstrammende element for kreativ utfoldelse i prosjektering med universell utforming. Vi skal se at lovgivningen og kreativitet er sentralt i denne oppgaven.

Demokratiske verdier

Steinfeld og Maisel (2012) og Imrie og Hall (2001) peker på det menneskelige mangfoldet som målgruppen til universell utforming. Mennesker er unike og derfor er det viktig å forme samfunnet slik at folk kan delta som seg selv og på sine premisser, sier Lid (2013).

I lys av en sosialpolitisk tanke er universell utforming et middel og verktøy for å bygge ned diskriminerende barrierer som eksisterer for funksjonshemmede. Samfunnet står med en slik tenking, som vi kjenner fra den sosiale modellen, ansvarlig for utestengelsen og diskrimineringen av funksjonshemmede. Men, etter den relasjonelle modellen er ikke en barriere for én person nødvendigvis en barriere for en annen person. Den relasjonelle modellen er derfor et viktig utgangspunkt når en skal forstå universell utforming. Universell utforming handler om å treffe det varierte menneskelige mangfold i samfunnet. Vi lever i et samfunn hvor samspillet mellom individ og omgivelse er i utvikling og nyanseres hele tiden (Bendixen & Benktzon, 2015; Story, 2011). Vi har derfor ikke råd til å låse oss til en statisk måte å forme samfunnet på. Den relasjonelle modellen må sees i tråd med universell utformings visjon, om mangfold, for å utvikle systemer, produkter, miljø og tjenester for fleksibel tolkning og bruk.

Tanken bak universell utforming kan en i Norge knytte til velferdsstaten og dets verdigrunnlag. Det var Manneråkutvalget med NOU 2001:22 – *Fra bruker til borger* som satte fingeren på og fremla et bilde av funksjonshemmedes utfordringer i hverdagen og de stadige møtene med barrierer her i Norge. Velferdsstaten har som politisk ideologi eksistert før Manneråkutvalget sitt arbeid ble presentert, men samfunnets faktiske mulighet for deltakelse svarte ikke til ønsket om et likestilt samfunn på denne tiden (NOU, 2005:8). Spørsmål kan stilles til grunnen for dette. Det kan se ut til at planleggere, arkitekter, utviklere, designere og praktiske aktører ikke så nytten eller verdien av å inkludere for et større mangfold. Bendixen og Benktzon (2015) vektlegger at dialog og samarbeid ikke er tilstrekkelig for å oppnå likestilling og likeverdig deltakelse i lys av universell utforming. Det må ligge en lovfestet regulering til begrepet (ibid.).

Lid (2013) peker på at universell utforming er et begrep som skal forstås teoretisk, samtidig som det skal utføres i praksis. Til dette relaterer jeg også en del av grunnlaget for kommunikasjonsgapet hvor ulik faglig tolkning og forståelse er mulig. Definisjonsmessig er universell utforming én ting, men hvordan det skal praktiseres er noe annet.

Fra poenget om en forskjell mellom teori og praksis kan det virke som om det praktiske rundt universell utforming ikke har blitt fulgt opp, men heller falt igjennom på de fleste områder i samfunnet gjennom tidene. Første gang universell utforming ble nevnt i et offentlig dokument var i 1997 med *Universell utforming: planlegging for alle* (Aslaksen et al., 1997, referert i Lid, 2013). Dette viser at det var en viss oppmerksomhet rundt begrepet på slutten av 90-tallet, i hvert fall på det overordnede nivå. Derimot var det ingen praktiske reguleringer i lover som stilte krav på dette tidspunktet. Mitt inntrykk er at det har vært lett å uttale seg oppløftende og fremme lovord, mens universell utforming i det konkrete har blitt oversett.

Definisjoner

Universell utforming defineres ulikt. Jeg har valgt å trekke frem to sentrale definisjoner Norge forholder seg til. Lovene i seg selv vil diskuteres nærmere i et eget kapittel. Norge forholder seg offisielt til definisjonen vi finner i Diskriminerings- og tilgjengelighetsloven:

«Med universell utforming menes utforming eller tilrettelegging av hovedløsningen i de fysiske forholdene, herunder informasjons- og kommunikasjonsteknologi (IKT), slik at virksomhetens alminnelige funksjon kan benyttes av flest mulig» (DTL, 2013, § 13)

Ettersom dette er definisjonen i norsk lov, er også dette den definisjonen som følges i rettslige organer. Som vi har sett over er det et poeng at definisjon og praksis er to forskjellige ting og Lid (2013) poengterer at en definisjon som dette blir for snever og lite fyldig i tverrfaglig samarbeid. Iwarsson og Ståhl (2003) vektlegger også et behov for innholdsmessige definisjoner rettet mot det praktiske, ikke bare til rettslig og teoretisk bruk.

Gode definisjoner og et felles språk er viktig for å utvikle og gjennomføre gode evalueringer i etterkant av prosesser med universell utforming (Steinfeld & Maisel, 2012; Lid, 2009).

Forståelsen vi finner i Diskriminerings- og tilgjengelighetsloven viser at universell utforming i hovedsak strekker seg mot det rent fysiske. Det er stadfestet at universell utforming handler om mer enn kun de fysiske forholdene i samfunnet og omgivelsene vi lever i (Lid, 2013; Steinfeld & Maisel, 2012; Ryhl, 2012; Asmervik, 2009; Sandhu, 2000).

Lid (2013) trekker «FNs konvensjon om rettighetene til personer med nedsatt funksjonsevne» sin definisjon frem som en mer utfyllende og virkningsfull i et tverrfaglig arbeid.

«Med «universell utforming» menes: utforming av produkter, omgivelser, programmer og tjenester på en slik måte at de kan brukes av alle mennesker, i så stor utstrekning som mulig, uten behov for tilpassing og en spesiell utforming» (FN-konvensjon, 2013, artikkel 2)

Denne definisjonen har et bredere og sektovergripende nedslagsfelt og legger til grunn at det er begrep med innhold ut over fysisk utforming (Lid, 2013). Ved at definisjonen trekker frem «uten behov for spesiell tilpassing og spesiell utforming» introduserer en viktig del av forståelsen om universell utforming.

Et eksempel er en rampe som ettermonteres på bygg for atkomst. Fokuset trekkes i en slik setting til personen med rullestol eller gåstol og dermed funksjonsnedsettelsen ifølge Imrie og Hall (2001). Det blir riktig å kalle en ettermontering av en slik gitterrampe en spesiell tilpasning sett i lys av definisjonen. Derimot vil et hevet inngangsparti med jevn stigning i større grad kunne sees som en universell utformet løsning. Det er mulig at strekningen å bevege seg på i tillegg bli kortere og mindre fysisk anstrengende.

Det handler om å se at spesielle løsninger bidrar til en segregering av individer og grupper, selv om tilgjengeligheten er tilstede. Spesielle tilpassinger uttrykker på ingen måte sosial integrering og likeverd, selv om det bidrar til tilgjengelighet. Slike løsninger kan føre til ydmykelse og videre et potensiale for stigmatisering (Steinfeld og Maisel, 2012; Asmervik, 2009; Imrie & Hall, 2001a).

Lavgulvsbussene i bybildet kan være et eksempel på dette. Det kan diskuteres om lemmen som må åpnes og lukkes for at en rullestol skal komme inn og ut er universell utforming eller en spesiell utforming. Det er kanskje tenkt at det skal bidra til god atkomst for barnevogner samtidig som det er gunstig for rullestoler. Men, ettersom en barnevogn er forholdsvis lett av vekt er det enklere å løfte/vippe den inn og ut en å ta i bruk lemmen som på sin side er tung og stor av dimensjon. Selve lavgulvbussen i seg selv er et godt tiltak for det universelt utformede da den fremmer deltakelse gjennom fargekontraster på seter, gulv, stoppknapp og håndtak inne i bussen, samt plass for rullestol, sykler, barnevogn og gåstol.

Løsningen med lem er i tråd med Donna Reeve (2006, 2002) og hennes teori om psyko-emosjonell funksjonshemming bare en påminnelse og et uttrykk for menneskelig forskjell. Kanskje kunne lemmen vært fjernet, eller endret til en mindre og mer håndterbar lem dersom det var utviklet mer nøyaktig opphevede bussholdeplasser (Nickpour & Jordan, 2013).

Poenget med universell utforming

Lid (2009) skriver at målet med universell utforming er å oppnå likeverdig tilgjengelighet til forskjell fra at noe bare er tilgjengelig, som i eksempelet med gitterrampen. Forskjellen mellom begrepet likeverdig tilgjengelighet og tilgjengelighet er at sistnevnte åpner for særløsninger og da «spesielle tilpassinger» som etter FN-konvensjonens definisjon ikke er universell utforming.

Shakespeare (2006) introduserer på sin side begrepet «tilgjengelig nok» i denne sammenhengen. Lid (2009) kaller Shakespeares poeng for en pragmatisk løsning på universell utforming. Det fører til at bygg, tjenester og omgivelser ikke er likeverdig tilgjengelig, men at alle i hvert fall skal ha en mulighet til å benytte seg av det aktuelle tilbudet, det være seg restaurant, kino, kollektivtrafikk eller fortau og gågater.

Som tidligere nevnt er det menneskelige mangfoldet sentralt i universell utforming. Derfor er det viktig og ikke glemme individuell tilrettelegging. Ikke alle mennesker kan oppnå likeverdig tilgjengelighet og deltakelse gjennom universell utforming. Det er sånn sett umulig å oppnå et utopisk samfunn rent fysisk (Tøssebro, 2010; Shakespeare 2006). Derfor må muligheten til å kunne delta sikres igjennom individuell tilretteleggelse og dette gjøres med hjemmel i Diskriminerings- og tilgjengelighetsloven (Lid, 2013; DTL, 2013, §§ 16, 17, 26).

Universell utforming er som vi ser i dette kapitlet et begrep som på det sterkeste ønsker og som søker om å bygge opp menneskers egenverd og selvstendighet. Det handler ikke om å

fokusere eksplisitt på funksjonshemmede, for det er ikke slik at funksjonshemmede er en ensartet minoritet hvor alle har behov for hjelp og assistanse. Tverrfaglige arbeid bør jobbe for at samfunnet som helhet tjener på å gjennomføre universell utforming som strategi.

Begrepet sosialkonstruksjonisme handler om hvordan vi som mennesker uttrykker oss ut i fra våre sosiale relasjoner og konstruert virkelighet. Gjennom samhandling og erfaring etablerer vi en egen oppfatning hvordan andre mennesker er. Walter Lippmann skrev (1922, s. 16) at våre handlinger til andre mennesker ikke oppstår av «*direct and certian knowledge, but pictures made by himself or given to him*». Med det forstås og underbygges den holdningen funksjonshemmede også kan oppleve som jeg har forsøkt å peke på over.

Vi må se realistisk på universell utforming som begrep. Som jeg har konstatert er det vanskelig å oppfylle visjonen på det fysiske plan i samfunnet til det fulle. Det betyr ikke at vi ikke skal opprettholde og utvikle omgivelser, miljø og bygg etter en slik tanke. Evaluering og arbeid må i alltid fokusere på et mangfold i utvikling jevnt med samfunnet, slik jeg forstår det. Ut over det må begrepet fremmes som et middel for sosial inkludering med fokus på det emosjonelt opplevde. Det handler om mer enn fysisk utforming. Om vi ikke oppnår fullt ut universelt utformede fysiske omgivelser, kan vi likevel jobbe for å bygge ned holdninger og fordommer gjennom å åpne for et større mangfold av samfunnsborgere.

4.4 Lovverk og rettsgrunnlag

De siste to ti-årene har det, spesielt i kjølevannet av NOU – *Fra bruker til borger*, blitt utarbeidet spesifikke krav og lover. Dette med hensikt om å fremme likestilling og likeverd i befolkningen gjennom å optimalisere universell utforming.

Etter overordnet formål og hensikt skal lovene bygge ned og hindre nye barrierer. Samtidig skal lovene bidra til at likestilte verdier får et grunnlag i samfunnet og hindre diskriminering på bakgrunn av individuell forutsetning (Lid, 2013, Tøssebro, 2010, Barne- og likestillingsdepartementet, 2009a).

Følgende kapittel vil gå nærmere inn på et utvalg av relevante lover og forskrift hvor universell utforming som strategi og virkemiddel inngår. Jeg vil legge frem hva loven har som formål, samtidig med diskusjon der det finnes interessant. Dette grunnlegger jeg med at jeg senere i oppgaven skal trekke frem informantenes syn på lovgivningen innen universell utforming.

4.4.1 Diskriminerings- og tilgjengelighetsloven

«Lovens formål er å fremme likestilling uavhengig av funksjonsevne Loven skal bidra til nedbygging av samfunnskapte funksjonshemmende barrierer og hindre at nye skapes» (DTL, 2013, § 1).

For å oppnå dette bruker loven universell utforming som strategi. Dette vises i §§ 13 – 15, hvor universell utforming konkret blir presentert som verktøy for å oppnå formålet.

I loven er ordlyden «rett frem» og det presenteres tydelig hva som er ønsket mål. Lid (2013) sier at resultatene i arbeid med universell utforming nødvendigvis ikke alltid vil svare til forventningene og formålet med loven. Selv om det er utviklet diskrimineringsvern betyr ikke det at likestilling uavhengig av funksjonsevne blir en realitet. Argumentet begrunnes med at den offentlige, juridiske definisjonen på universell utforming har begrensninger ved at den er for lite faglig definert. Fokuset i den offentlige definisjonen ligger som vi vet på de fysiske forholdene. FNs definisjon tar med flere felt og dermed flere fag når den nevner produkter, omgivelser, programmer og tjenester.

De ulike definisjonene understreker muligheten for at faggrupper kan havne i en situasjon hvor de opplever utfordringer i kommunikasjon og samhandling rundt universell utforming. Fagfolk og aktører vil kunne velge og primært forholde seg til de fysiske forholdene slik som loven definerer, fremfor et en bredere felt som FN definerer. Det er nærliggende å spørre om det med en bred sektorgripende definisjon kunne åpnet for ytterligere aktører, andre fags fremtreden og gjennomslagskraft.

Lid (2013) peker på at universell utforming kanskje ikke bør være et middel som konkret skal «sikre» formålet. Det bør heller tolkes som en strategi som er med på å styrke prosesser. Poenget understreker hvor viktig tverrfaglig arbeid er i forbindelse med universell utforming. Det er essensielt å trekke inn ulike fag med synspunkter, utføre evalueringer og arbeide dynamisk på feltet (ibid.). Dette vil kunne bidra til ny kunnskap som sikter mot formålet om å fremme likestilling i samfunnet. Utvikling og ny kunnskap er viktig som grunnlag for god praktisk gjennomføring (Fiskaa, 2012).

Personlig stiller jeg meg noe spørrende til definisjonen i diskriminerings- og tilgjengelighetsloven hvor den peker på «hovedløsningen i de fysiske forholdene» (DTL, 2013, § 13). Det er vanskelig å tenke seg at en ergoterapeut, en håndverker og en arkitekt har samme oppfattelse av hva hovedløsningen i et bygg, en gate eller en park er. Dette er

utfordringer Hølmebakk (2009) trekker frem. Slik jeg ser det er dette spørsmål som kan dukke opp i et tverrfaglig arbeid og resultere i kommunikasjonsproblemer. Argumentasjon, refleksjon, tid, økonomi og andre ressurser er et mulig scenario. På en annen side ser jeg det ikke nødvendigvis som unødig. Dersom det fører til en produktiv prosess og kanskje faglig utvikling vil det kunne karakteriseres som gangbart. Å finne hovedløsningen er nok ikke alltid lett. Samtidig oppretter ordlyden «*flest mulig*» et spørsmål om definering. Det må sees som en utfordring å forstå hvem «*flest mulig*» i «*hovedløsningen*» er. Vi kan kanskje stille «*flest mulig*» i et generelt lys. Det betyr at desto flere som benytter seg av tjeneste eller utforming, desto bedre. På en annen side kan dette føre til forståelser som skaper kategorisering av individer når tjenesten og utformingen utvikles.

Det er viktig å understreke at litteraturen som presenter poenget kommunikasjonsgapet i kapittel 1.3 må tolkes. Det er ikke en fasit at det i et hvert tverrfaglig arbeid vil oppstå problematisk samhandling og fortolkning. Men, i følge Iwarsson og Ståhl (2003) har de ulike faggruppene eget språk og egne innarbeidede forståelser, som utenfor deres gruppe kan ha en annen betydning. Dette sier Lid (2013) springer ut av hvordan vi som mennesker forstår omverdenen, hvilke holdninger og erfaringer vi har med oss og hvilken forforståelse vi møter universell utforming med. I all hovedsak handler det i tverrfaglig samarbeid om å forstå hva omgivelsen gjør for mennesker påpeker Lid (2013).

4.4.2 Plan- og bygningsloven

Plan- og bygningsloven (PBL) er en lov som tar for seg universell utforming mer i et praktisk perspektiv enn hva diskriminerings- og tilgjengelighetsloven gjør. Loven er delt inn i spesifikke deler som blant annet tar for seg en plandel, gjennomføringsdel og byggesaksdel. I tillegg er TEK 10, en utdypende byggeteknisk forskrift til plan- og bygningsloven, viktig.

I kjølevannet av *Fra bruker til borger* er det tydelig at omgivelsene er blitt vektlagt i nyere lovgivning. Plan- og bygningsloven tar for seg universell utforming i lovens formålsparagraf: «*Prinsippet om universell utforming skal ivaretas i planleggingen og kravene til det enkelte byggetiltak. Det samme gjelder hensynet til barn og unges oppvekstvilkår og estetisk utforming av omgivelsene*» (PBL, 2008, § 1-1).

Formålsparagrafen i Plan- og bygningsloven underbygges og konkretiseres i § 3-1 hvor det står at loven skal «*sette mål for den fysiske, miljømessige, økonomiske, sosiale og kulturelle*

utviklingen i kommuner og regioner» (PBL, 2008, § 3-1, første bokstav). Det er liten tvil om at loven tar for seg et bredt samfunnsområde og ifølge Fiskaa (2012) er det en svært omfattende lov. Det er på ingen måte negativt at loven er så omfattende, det kan tyde på at det ligger en forståelse i utbedringen av loven som viser at barrierer eksisterer på alle samfunnsområder, slik vi ser presentert i § 3-1. Barrierer handler ikke kun om det fysiske miljø (Steinfeld og Maisel, 2012). Det er som Shakespeare (2010, 2006) peker på et forhold mellom individ og samfunn i en eller annen gitt kontekst.

Loven sier at «*Planleggingen skal bygge på økonomiske og andre ressursmessige forutsetninger for gjennomføring og ikke være mer omfattende enn nødvendig»* (PBL, 2008, § 3-1, tredje avsnitt).

Fiskaa (2012) skriver at loven kan se ut til å sikre seg mot de høye ambisjonene den setter, da den ikke skal være «*mer omfattende enn nødvendig»*. Det er tvetydig hva samfunnet som helhet og dets borgere kan forvente ut av denne loven (ibid.). For eksempel er det mulig at brukerorganisasjoner videreformidler løfter om utvikling uten at de blir realisert.

Aktørene må i arbeid med universell utforming uten tvil ta stilling til økonomiske og ressursmessige forutsetninger. Svært få prosjekt og prosesser har frie tøyler. Dermed kan ordlyden i loven føre til diskusjon og ulik tolkning opp mot hvilke områder og fagfelt som får høyeste prioritering. Fiskaa (2012) sier at et tverrfaglig team må være klar over at denne utfordringen kan oppstå, hvis ikke kan det føre til maktesløshet og at samarbeidet og prosjektets prosess brister. Dette kan relateres til det introduserte kommunikasjonsgapet mellom faggrupper og aktører på feltet.

Det tverrfaglige samarbeidet bør innhente og forholde seg til ny kunnskap på området det arbeides med. Det vil være vesentlig for et tverrfaglig team, arbeidende med universell utforming på for eksempel utdanningsinstitusjoner, å kjenne til hva slags befolkningsmasse som er på skolen og hvilke hensyn en må ta, både når det gjelder ansatte og studenter. I lys av universell utforming skal studie- og arbeidsdagen gjøres tilfredsstillende og brukbar for mangfoldet etter nasjonale mål om likestilling og tilgjengelighet for utdanning og arbeid (Regjeringen, 2009a; NOU, 2008:3; St.meld. nr. 40, 2002-2003). Brukbar er et begrep jeg ser på som subjektivt. Det er vanskelig å diktere hva som er brukbart for deg og for meg. Kanskje er dette «flisespikkeri», men derfor er det så skummelt å tolke lovene dithen at de skal *sikre* det formålsparagrafene melder. På en annen side, dersom loven ikke hadde krav, kan det stilles spørsmål til om universell utforming hadde blitt prioritert. Lovgivning er nødvendig for

å kunne fremme universell utforming. Dialog, forståelse, kunnskap og sosialt samarbeid er ikke tilstrekkelig alene (Bendixen og Benktzon, 2015).

Medvirkning i lovverket

For å oppnå ny kunnskap som utfordrer eksisterende kunnskap bør tverrfaglige team legge til rette for medvirkning (Brody, Godschalk & Burby, 2003). Etter plan- og bygningsloven skal medvirkning være et inkludert prinsipp i bygg- og planprosesser (2008, §§ 1-1, 3-1, 4-1, 5-1). Dette introduserer oss for medvirkningsprinsippet i universell utforming, hvor en del spørsmål kan stilles. Det er vanskelig å se hvor grensen til medvirkning i planleggingen skal gå. Samtidig kan vi stille spørsmål om det er nødvendig med medvirkning i prosesser hvor aktører har utfyllende kunnskap og erfaring. Ikke minst bør det tydeliggjøres hva som regnes som medvirkning. Drøfting rundt disse spørsmålene er vesentlig for medvirkningsprinsippet. Definisjonen av hvem som regnes som å ha rett til medvirkning er noe uklar i lovteksten. Plan- og bygningsloven (2008) skriver:

«Planlegging og vedtak skal sikre åpenhet, forutsigbarhet og medvirkning for alle berørte interesser og myndigheter (§ 1-1, fjerde ledd, første punktum) Kommunen har et særlig ansvar for å sikre aktiv medvirkning fra grupper som krever spesiell tilrettelegging, herunder barn og unge. Grupper og interesser som ikke er i stand til å delta direkte, skal sikres gode muligheter for medvirkning på annen måte» (§ 5-1 - andre ledd)

En rekke kilder peker på at det er viktig å trekke inn organisasjoner, individuelle personer med erfaringer og andre faggruppers synspunkter i arbeid der universell utforming er på agendaen (Lid, 2013; Fiskaa, 2012; Aslaksen, 2003; Brody, Godschalk & Burby, 2003). Med det blir universell utforming en demokratisk strategi som angår alle, helt ned på nivået for individuell brukbar opplevelse (Lid, 2013). Deltakelse og medvirkning er viktige prinsipper som vi kjenner igjen fra velferdsstaten og det demokratiske samfunnet vi har her i Norge (Regjeringen, 2011; Regjeringen, 2009a; Regjeringen, 2009b; Regjeringen, 2004). Samtidig vil personer med funksjonsnedsettelse bidra med erfaringer og til utvidet kunnskap (Bendixen & Benktzon, 2015; Regjeringen, 2009a). Resultatene av arbeid og planlegging etter medvirkningsprinsippet vil derfor kunne uttrykke kvalitet, fleksibilitet og brukbarhet da gjennomføringer skal spille på mangfoldet av menneskelige ferdigheter i samfunnet.

Videre i § 5-1 (PBL, 2008) er det diffust hvem lovverket mener er «grupper som krever spesiell tilrettelegging». Barn og unge er forståelig, men «grupper» som ansees som

«spesielle» er ikke like konkret. Det kan sees som et punkt til det påpekte kommunikasjonsgapet at samfunnet karakteriserer noen som «spesiell». Asmervik (2002) peker på at universell utforming fokuserer på å fjerne kategoriene «de» og «oss». I lys av dette er lovteksten en uheldig og mulig kilde til uklarhet og definisjonsutfordringer mellom aktører.

Vi bør tolke loven ut i fra et demokratisk perspektiv, sier Lid (2013). Det betyr at medvirkning i planleggingsfaser skal bygge opp likestilling og selvstendighet i samfunnet. Dette er sterkt koblet til velferdsstaten (Regjeringen, 2011; Regjeringen, 2009a; Regjeringen, 2009b; Regjeringen, 2004) og universell utforming (Bendixen & Benktzon, 2015; Lid, 2013; Steinfeld & Maisel, 2012, Regjeringen, 2009a; Iwarsson & Ståhl, 2003; Imrie & Hall, 2001a). Norge er et land med demokratiske verdier og i arbeidet med universell utforming må en etterkomme den grunnleggende holdningen om at alle mennesker er borgere med en røst til å gi uttrykk i sammenhenger som angår dem selv.

Ved å legge et demokratisk perspektiv som grunnlag for definisjon vil jeg se det som aktuelt å forstå de som «*krever spesiell tilrettelegging*» som minoriteter og diskriminerte grupper.

Medvirkning i planleggingen blir her et verktøy for de kjente velferdsstatlige målene.

Samtidig kan det spørres hva «*spesiell tilrettelegging*» egentlig betyr. Det kan tenkes å være ensbetydende med spesiell utforming slik vi kjenner fra FNs konvensjon, artikkel 2. Men, der er spesiell utforming ment som noe vi bør unngå i sammenheng med universell utforming.

Uten å være for kritisk ville det vært betrakteligere formålstjenlig med en mer definert ordlyd vedrørende «spesiell» og hva det menes med «grupper». Det er verdt å understreke at vi ikke kan avskrive og utelukke individuelle hjelpemidler, tilrettelegging og personlig assistanse. Lid (2013) sier at begrepet om medvirkning også gjelder for fagpersoner i tverrfaglige team som arbeider med universell utforming. Den kunnskapen fagpersoner har om barrierer er, ofte, hentet fra erfaringene til personer med funksjonsnedsettelse (ibid.).

Med et forbehold om at en annen definisjon eksisterer anser jeg medvirkningsbegrepet som spisskompetanse og erfaring om fysisk funksjonsnedsettelse, barnevennlige forhold, allergi, kognitiv nedsettelse, språk og oversettelse eller hensyn til luftkvalitet, for å nevne noe. Kompetanse som svarer til forutsetninger til diskriminerte grupper og minoriteter i samfunnet.

Medvirkning bør tydelig vektlegges som en motsetning til en paternalistisk stil i arbeid med universell utforming (Fiskaa, 2012; Aslaksen, 2003; Welch & Jones, 2002). Jeg vender

tilbake til denne tolkningen i diskusjonskapittelet, nærmere bestemt delen hvor eksterne bidrag fremmes som et viktig punkt til prosjektgruppas rehabilitering av Hangaren.

4.4.3 Byggteknisk forskrift til plan- og bygningsloven, TEK 10

TEK 10 er i arbeid med universell utforming en viktig forskrift. Den regulerer detaljer i forhold til Plan- og bygningsloven gjennom konkrete mål og krav. Det kommer frem i forskriftens kapittel 8, 12 og 13. Forskriften er fra 2010, derav TEK 10. Per dags dato er arbeidet i gang med å utarbeide TEK 17, som vil komme i 2017.

Som Lid (2013) skriver har TEK 10 vært utsatt for en rekke offentlige debatter. Hovedsakelig er det bygg- og anleggsaktører som har uttrykket misnøye til forskriften. Misnøye har primært dreid seg om økte kostnader ved å følge de spesifiserte kravene for universell utforming (Lid, 2013; Saito, 2006; Imrie & Hall, 2001b). Den offentlige kritikken som er fremmet handler for det meste om privatboliger, med fokus på rullestolsbrukere, plass og snusirkel. Ved at aktører i bygningsbransjen må ta hensyn til snusirkel og dimensjoner fører det ifølge enkelte aktører med seg ekstra kostnader i utbygning (Lid, 2013). To sentrale direktører i norsk utbygning mener TEK 10 har utviklet seg i negativ retning til å bli «*mer kronglete*» (Vartdal Riise, 2014).

Det er nærliggende å tro at vi kan se til paradigmene om funksjonshemming. Det er mulig at det handler om holdninger og fordommer. Det er ikke sikkert nytten av å kunne inkludere for et bredere spekter av mennesker i omgivelser og samfunn blir sett. Samtidig kan det eksistere en utbredt holdning som tilsier funksjonshemming som individuelt problem snarere enn omgivelsene. Det er også mulig at oppfattelsen av merkostnad handler om manglende erfaringer med universell utforming i praksis. Det er i tillegg liten tvil om at vi stadig blir flere mennesker i samfunnet. Den eldste generasjonen lever også lengre med en sykdom eller nedsatt funksjonsevne. Store spørsmål må stilles for hvordan dette skal håndteres i fremtiden. Problemene oppstår når aktører stiller seg motstridende til begrepet i utbygning og prosjektering. Det vil kun føre til minstekrav (Hølmebakk, 2009). Krav som på sin side ikke ansees som fullgode for mangfoldet (Bendixen & Benktzon, 2015; Imrie & Hall, 2001b). Det er essensielt å få bygningsaktørene til å spille på lag med begrepet og forståelsen.

Direktør i Direktoratet for byggkvalitet sier selv indirekte at TEK 10 er en detaljert forskrift: «*Vi tar sikte på å ha på plass en ny teknisk forskrift i 2017 som skal bidra til å redusere*

byggekostnadene, være enklere å forstå og enklere å etterleve» (Direktoratet for byggkvalitet, 17. mars, 2015).

Til dette har Camilla Ryhl (2012) i sin studie funnet at også arkitekter ser på lovgivningen som for detaljert. Lovgivningen rundt universell utforming, inkludert TEK 10, pekes på av Ryhl (2012) sine funn å være utydelig i sitt uttrykk. Det åpner ikke for kontekstbasert tolkning og låser arkitekter, planleggere og utbyggere til spesifikke krav (ibid.). Hølmebakk (2009) diskuterer at universell utforming gjennom lov kan oppfattes som et av mange krav og derfor kan miste fokus. Slik jeg forstår Lid (2013), Ryhl (2012) og Hølmebakk (2009) er det mange som ikke klarer å relatere det aktuelle prosjektet til lovteksten. Dette er det som må sies å være hovedproblemet i forskriften. Det er et spørsmål om tolkning av lovtekst, samtidig som det dreier seg om mangelfull kunnskap om universell utformings potensiale.

4.4.4 Universitet- og høyskoleloven

I denne loven finnes universell utforming som krav i § 4-3 om læringsmiljø. Formålet handler om at læringsmiljøet *«herunder fysiske og psykiske arbeidsmiljø, er fullt forsvarlig ut fra en samlet vurdering av hensynet til studentenes helse, sikkerhet og velferd ... så langt det er mulig* (§ 4-3, annet ledd). Det skal sørges for *«at læringsmiljøet er utformet etter prinsippet om universell utforming»* (§ 4-3, annet ledd, bokstav i).

En utfordring med denne paragrafen er, i likhet med tidligere nevnte lover, et spørsmål om definering og tolkning av hva som er tilstrekkelig eller god nok utforming (Lid, 2013). Studentene er individer og deltakere på studieplassen og blir til syvende og sist de som tolker om miljøet er likestilt, brukbart, tilgjengelig, trygt og innrettet etter en studenttilværelse eller ei. Lid (2013) nevner at det også handler om miljøet for ansatte på institusjonen. Dette er på mange måter sant, selv om det i § 4-3 ikke konkret kommer frem ansatte som målgruppe. Til dette blir nok arbeidsmiljøloven den mest aktuelle. Jeg ser derfor at *«ansatte ved studiested»* kunne vært trukket inn som en frase i § 4-3 slik at det viser og bygger opp om universell utformings visjon om å tenke bredt og mangfoldig.

Lovenes mange formål, virkeområder, krav og detaljnivå gjør at lovverket kan se ut til å fremstå forholdsvis delt rundt universell utforming. Med en gjennomgang av aktuelle lover i dette kapittelet har jeg forsøkt å vise den kompleksiteten som hersker rundt begrepet i et knippe lover.

5 Vitenskapsteoretisk ståsted: et fenomenologisk utgangspunkt

5.1 Samfunnet vi konstruerer, speiler hvem vi er

I tillegg til å kaste lys over Hangaren og universell utforming gjennom et byggeteknisk syn ønsker jeg å trekke frem Martin Heideggers fenomenologiske filosofi på bygg og eksistens. Inger Marie Lid (2012) skrev i sin doktoravhandling med en lignende kobling til Martin Heidegger. Lid trakk også inn en rekke andre sentrale fenomenologer som Maurice Merleau-Ponty, Simone de Beauvoir og Hannah Arendt. Min vitenskapsfilosofiske forankring vil primært forholde seg til Heidegger.

Utgangspunktet og idéen for denne vinklingen i oppgaven kommer av Heideggers innlegg «Bauen Wohnen Denken» fra en konferanse kalt «Mensch und Raum» i 1951 (Sharr, 2007; Heidegger, 1971).

Etter å ha lest innlegget slo tanken meg at Heideggers syn på det å bygge og bo kanskje kunne kobles til begrepet universell utforming. For hva vil vi oppnå med universell utforming? Det er i korte trekk et samfunn som er til for mangfoldet gjennom de bygde omgivelsene.

Gjennomtenkte slutninger og prosesser er en essensiell faktor for å optimalisere universell utforming. Heidegger vektlegger en slik filosofi.

Refleksjoner rundt og mening med et bygg viktig for Heidegger. Mange byggverk lever lengre enn et menneske. Gode byggverk, lever lengre enn generasjoner og strekker seg gjennom århundrer. De representerer en form for uendelig eksistens. Uendelighet er noe mennesket på sin side har hatt tanker og meninger om i all tid. Denne koblingen ser jeg som fruktbar å trekke til begrepet og ikke minst visjonen bak universell utforming.

I forhold til universell utforming er det ønskelig å utarbeide gode bygg med løsninger som er bærekraftige. I tråd med Heidegger vil det å reise bygninger, utarbeide omgivelser og forme samfunnet med kvalitet og mening kunne bygge opp mulighet for deltakelse over et langt tidsperspektiv. I lys av Heideggers perspektiv ser jeg det som alle former for konstruksjoner. Innen universell utforming kan kvalitet sees på som en viktig faktor for brukbarhet, om ikke den viktigste. Dersom mangfoldet kan benytte seg av noe konstruert, da er det forenelig med Heideggers filosofi om en grunnleggende mening med det bygde. I det konkrete kan dette dreie seg like mye om utdanningsinstitusjoner, arbeidsplasser og parker, som påpekte boliger.

Samtidig ligger det en moralsk faktor bak universell utforming som kanskje kan utfordres. Én ting er at samfunnet ikke skal diskriminere og utestenge rent moralsk sett. Men universell

utforming burde også i større grad fremmes med at vi ikke har råd til å utestenge en enorm gruppe mennesker med ressurser i ulike samfunnsledd.

Et viktig punkt i forståelsen av Heidegger er å nevne hans bruk av språket. Gjennom oversettelse fra tysk til engelsk har enkelte betydninger i «Bauen Wohnen Denken» gått tapt. Et ord som *wohnen* er et hverdagslig tysk ord som alle tyskere forstår. Likevel utfordrer Heidegger betydningen av ordet på tysk. På engelsk oversettes det til *dwelling* som kanskje ikke er et hverdagslig ord i det engelske språk. Allerede i oversettelsen er det blitt et fremmedord som få kjenner definisjonen av. Gjennom oversettelsen faller noe av Heideggers utfordring av et hverdagslig ord og en allmenn forståelse bort. Jeg mener det er viktig å markere dette, da det er Heideggers karakteristiske skrivetrek.

Heideggers uttrykksform kommer best til syne gjennom lesing av tysk versjon. Likevel ser jeg det som godt nok å forholde meg til den engelske utgaven, med nevnt skrivetrek i bakhode.

Heidegger var til inspirasjon for en norsk, anerkjent arkitekt ved navn Christian Norberg-Schulz. Han bygger mye av sine tanker om arkitektur og sted på Heideggers filosofi (Norberg-Schulz, 1980). Norberg-Schulz er relevant i denne tolkningen og hans fremstilling av arkitektur, opplevelse og sted vil underbygge mine fortolkninger.

Heidegger (1971, s. 143) spør i 1951, lytteren av foredraget, det innledende spørsmålet:

«What is it to dwell?»

Jeg vil her presentere en tolkning av innlegget, som bygger delvis på egne refleksjoner og delvis på eksisterende henvisninger. I tillegg trekker jeg inn andre tekster fra Heidegger for å skape helhet. Jeg vil bruke sitater som et beskrivende element i tolkningen, med et formål om strukturell og innholdsmessig kvalitet. I sitt muntlige fremlegg, «Bauen Wohnen Denken», som ble publisert i 1954, sier Heidegger:

«In today's housing shortage even this much is reassuring and to the good; residential buildings do indeed provide shelter; today's houses may even be well planned, easy to keep, attractively cheap, open to air, light and sun, but do the houses in themselves hold any guarantee that dwelling occurs in them?» (1971, s. 144.)

Heidegger var først og fremst opptatt av kvalitet. Bygg, og især bygg ment som bolig, skulle ha en mening for mennesket. Mennesket skal stå i en oppfylt forbindelse til rom og sted

(Norberg-Schulz, 1980). I sitatet stiller Heidegger spørsmålstegn, ved og utfordrer den raske oppbygningen av boliger i tiden etter krigen hvor boligmangelen var stor. Hans syn på å bo i en bolig harmoniserer ikke med den raske oppreisningen av hus i etterkrigstiden. En kan gjerne innta hus, med en formening om å bo der, men en vil aldri kunne kjenne seg som hjemme slik Heidegger ser det. Uten en grunnleggende kvalitet og mening vil huset aldri reflektere et sted der mennesket bor og eksisterer. Heidegger ser den fysiske kroppen som element for menneskets eksistens. Han vil fremt til at vi må tenke over hvem vi bygger for, når vi bygger. Det er nå nærliggende å knytte dette til universell utforming, som også implementerer funksjonshemmede i sin visjon. Vi kan spørre om vi i samfunnet bygger og former omgivelser med et forbehold for personer med funksjonsnedsettelse.

Det er særlig ordet *wohnen*, dwelling på engelsk, som er av interesse og i «Bauen Wohnen Denken» utforsker Heidegger etymologien til nettopp dette. Oversatt til norsk betyr det engelske verbet «to dwell» å bo, å være bosatt, å leve. Heidegger definerer det selv i teksten med «to stay in a place» (1971, s. 144). Han sier og spør videre i teksten, at det å bygge i seg selv er å bo, men hvor foreligger denne betydningen? [fritt oversatt].

For å svare på dette beveger Heidegger seg inn i det høytyske, gotiske og gammelengelske språk. Han ser på sammenlikninger av ordet *wohnen* for å finne svar på spørsmålet om «dwellings» betydning. Her går han også andre ord etter i sømmene for å finne deres betydning knyttet til menneskets forhold til å bygge og bo – opp mot det å eksistere. Det tyske ordet *bauen*, to build, å bygge, er av betydning for dette.

«Man acts as though *he* were the shaper and the master of language, while in fact *language* remains the master of man language is the highest and everywhere the first» (Heidegger, 1971, s. 144).

Språket sees på som noe større enn mennesket. Det er i språket vi finner grunnlaget for hva mennesker gjør og hvorfor vi gjør ting, sier Heidegger (1971). I språket finnes også de fundamentale betydningene for menneskets grunn til å bo, i motsetning til det tidligere påpekte hvor mennesket kun oppholder seg uten en kvalitetsmessig tilhørighet.

For Heidegger er dwelling, å bo, og building, å bygge, to ord med felles betydning, sett fra det gammelengelsket og høytyske språk. Samtidig står de også med mening hver for seg, noe Heidegger mener er en slags sannhet. Å bygge kan sees på som et middel og som en enkeltstående aktivitet. Et middel for å komme til det Heidegger mener er resultatet, å bo.

Det er det todelte perspektivet som gjør at vi kun inntar og oppholder oss i hus. Det blir en ufullstendighet som ikke svarer til den egentlige meningen med å bo. Om vi, mennesket, fokuserer på en forståelse om at vi bygger som en enkeltstående aktivitet, blir det å bo uten fullstendig mening.

Vi kan relatere dette til universell utforming og funksjonshemming. Etter en slik tanke er samfunnet ufullstendig, det svarer ikke til det menneskelige mangfoldet som er representert på jorda. Vi bygger hus, parker, arbeidsplasser, infrastruktur og andre tjenester, men vi bygger uten en form for mening som gjør at vi kan være på stedene med ulike forutsetninger.

Building, *bauen*, kan i følge Heidegger sees på gjennom ordets klassiske betydning, det å bygge i form av å konstruere (ibid.). Synkront med dette utdyper Sharr (2007) at ordet også for Heidegger står i tilknytning til det jordlige, det å fø opp og ernære, eksempelvis en plante. Dette mente Heidegger fordi *bauen* sto i tilknytning til det tyske ordet for bonde, *der Bauer*, påpeker Sharr (2007). Det å dyrke og bevare jorden, jordsmonnet og naturen er sentralt hos Heidegger. Det er i forbindelsen mellom å bo, *to dwell*, og bygge, *to build*, på jorden at mennesket eksisterer.

Det er i denne foreningen av ordenes betydning at *dwelling* og *building* for Heidegger bekrefter menneskets eksistens og væren – å bo, gjennom språket vi kjenner (ibid.).

Heidegger trekker frem menneskets eksistens på jorden som et viktig element. Dette understrekes der han finner at den tyske formen for jeg er, *ich bin*, er i slekt med *bauen*. Her kobler han *ich bin*, *du bist*, jeg er, du er, til «I dwell, you dwell – jeg bor, du bor». Koblingen ligger ifølge Heidegger i verbets imperative betydning på tysk, *bis*, på engelsk «be», eller *være* på norsk.

Endelig betyr dette for Heidegger at det å være et menneske, er å være et dødelig vesen på jorden, og denne væren eller eksistensen som vi kan kalle det, er i form av å være på et sted, det å bo.

Lid (2012) mener at vi ikke bevarer jorden ved at vi bygger på den. Jeg kan til dels være enig i dette, men dersom vi bygger, bor og eksisterer etter Heideggers filosofi vil det være forenelig med en bevaring av jorden. Dette fordi Heidegger mener at vi må bygge og eksistere i harmoni og balanse med jorden.

Jeg har så langt gjennom egen lesing og andres tolkninger lagt frem Heideggers filosofi om det å bo, *to dwell*, som uttrykker tanker om en forbindelse mellom mennesket og jorden.

Dette kan også forstås som mennesket og omgivelsen. Omgivelsen setter jeg i bestemt form, ettersom det er der mennesket oppholder seg og har rot. Rotløshet har etter min tolkning av Heidegger lite å gjøre med det å eksistere eller å bo. Dette beviser Heidegger med sin kritiske innledning til det å bo i sitatet på side 34.

I forbindelsen med at mennesket *dwells* i omgivelsen, dukker det i følge Norberg-Schulz (1980) opp to psykologiske elementer, orientering og identifisering.

For å få et grep om menneskets væren på et sted må mennesket vite hvor det befinner seg i miljø, rom og omgivelsen – på jorden. Mennesket må være orientert. Det motsatte av å være orientert i omgivelsen er følelsen av å være tapt og bortkommen, noe som i følge Norberg-Schulz (1980) adskiller mennesket fra å bo. Mennesket har mistet sitt psykiske fotfeste og rotløsheten, som ble nevnt i sted, er faktum.

Opp mot funksjonshemming er dette interessant. Følelsen av å være tapt i samfunnets omgivelser er et aspekt vi kjenner fra forskning i funksjonshemmingsfeltet. Universell utforming er en reaksjon på et samfunn som segregerer og diskriminerer (Shakespeare, 2006).

Heidegger, og også Norberg-Schulz, mener at væren på et sted i tillegg omhandler et tidsperspektiv. Det er ikke bare snakk om et sted hvor vi er i korte stunder, slik som det presenteres innledende i «Bauen Wohnen Denken»:

«The truck driver is at home on the highway, but he does not have his shelter there; the working woman is at home in the spinning mill, but does not have her dwelling place there; the chief engineer is at home in the power station, but he does not dwell there» (Heidegger, 1971, s 143).

Det som beskytter mennesket fra å være bortkommen er i følge Lynch (1960) konkrete løsninger og mentale knagger av ting med karakter og ikke minst noe som gir mennesket mening. Dette kan være form og farge ifølge Lynch (1960), men også, slik jeg ser det, romlig sammensetning som er med på å gi mening for mennesket i omgivelsen. Det antyder at tidsperspektivet er en viktig faktor for menneskets orientering, da orienteringen utvikler menneskets forhold til omgivelsen. Erfaring med romlig struktur, til farge og til kontraster etablerer seg over tid. Omgivelser formet etter slike tanker vil derfor kunne føre meg seg fordelaktig løsninger for mange.

Det andre psykiske element som slår inn er identifisering. Identifisering med omgivelsen er viktig fordi mennesket må vite at det befinner seg på et bestemt sted sier, Norberg-Schulz

(1980). Identifisering for et menneske betyr utvikling av individuelle skjema fra omgivelsene mennesket opplever og som er tilgjengelige i menneskets væren. Det er inntrykk og forhold i menneskets alminnelige verden. For å forklare dette nærmere sier Norberg-Schulz (1980) at vi oppretter et slags vennlig forhold til det miljøet vi lever i. Han fortsetter argumenteringen:

«[The] Nordic man has to be friend with the fog, ice and cold winds; he has to enjoy the creaking sound of snow under the feet when he walks around The Arab, instead, has to be a friend of the infinitely extended, sandy desert and the burning sun» (Norberg-Schulz, 1980, s. 21).

Vi forstår at det i dagens samfunn handler om andre omgivelser. Det handler om det menneskeskapte og det bygde. Fortau, asfalt, hus og blokker er i motsetning til sitatets omgivelser det mennesket utvikler et vennlig forhold til og skaper identifisering med i dagens moderne samfunn (ibid.). Men, uansett om det er natur eller urbane strøk som er omgivelsene, er det konkrete elementer fra vår livsverden som former de to psykiske elementene, ifølge Norberg-Schulz (1980).

De to psykiske elementene er en del av et internt forhold mellom mennesket og omgivelsene. Fullstendig væren, å bo, krever etter Norberg-Schulz (1980) fullt utviklet orientering og identifisering. Det kan se ut som å bo – å være, uten orientering og identifisering, ikke er en sikker væren.

Norberg-Schulz (1980) skriver at det er mulig «å bo» uten identifisering, men med identifisering og omvendt. Tenk bare på hvor normalt det er å si eller tenke «jeg føler meg som hjemme». Du er ikke fullstendig kjent med stedet, med andre ord er ikke aspektet om orientering oppfylt, og du *er* definitivt ikke hjemme, men likevel kan du kjenne en viss identifisering med stedet. Samtidig er det motsatt, mulig å orientere seg på steder hvor du ikke føler en identifisering.

I det overfor nevnte ser vi at omgivelsene, eller samfunnet, former og utfyller de to aspektene innad i mennesket. Det er tydelig at identifisering er knyttet til menneskets følelse av tilhørighet. Vi kjenner oss hjemme når vi kommer tilbake til barndomshjemmet og gata der vi vokste opp. Vi føler en tilhørighet til stedet. Dette understreker at den hverdagslige livsverdenen er fundamental, og kanskje er derfor identifisering det viktigste av de to aspektene. Orientering i omgivelsen er det som gjør menneskets stadige søken og utforskning mulig, sier Norberg-Schulz (1980). Friheten til og utforske lå sterkt i mennesket i tidligere tider når verden lå uoppdaget. I dagens mer moderne samfunn peker Norberg-Schulz (1980)

på at frihet handler om tilhørighet. Slik jeg tyder dette mener han vår egen frihet til å velge, i stor grad, hvor vi vil bo, hvor vi ønsker å dvele. Spørsmålet er om alle mennesker har denne muligheten. Ikke bare handler dette om frihet til å bo for en væren, men også menneskets væren som likestilt samfunnsborger. En likeverdig deltakelse i samfunnet kan oppnås i større grad enn i dag gjennom bygde omgivelser. I en norsk kontekst er alle mennesker født fri og da bør vi også kunne få oppleve, praktisere og pleie denne friheten i samfunnet.

Parallellen til Heidegger (1971) er tydelig, hvor han trekker frem etymologien mellom det tyske *wohnen*, å bo, og det gotiske *wunian*. *Wunian* på engelsk betyr *to be at peace*, «å være i fred», og «peace» på tysk er «Friede». En ser nå koblingen, ettersom *Friede* betyr *free*, på norsk «å være fri», i betydningen av å være fri for farer og dermed beskyttet. Som Norberg-Schulz (1980) sier er ordet «husfred» et begrep som står nært til det å bo.

«To dwell, to be set at peace, means to remain at peace within the free *The fundamental character of dwelling is this sparing and preserving*. It pervades dwelling in its whole range. That range reveals itself to us as soon as we reflect that human being consists in dwelling and, indeed, dwelling in the sense of the stay of mortals on the earth» (Heidegger, 1971, s. 147).

I sitatets første setning viser Heidegger at det handler om å bo i trygge omgivelser, samtidig understreker han det å skåne og bevare. Dette forstår jeg som det å skåne den jorden mennesket bor på. Vi oppfordres til å ta vare på den ene jorden vi har ved å bygge meningsfullt og pleie den for videre eksistens. Dette sitatet gjennomsyrrer hele meningen med det å bo, og det kan avlegges som et godt svar til Heideggers innledende spørsmål i «*Bauen Wohnen Denken*»; «*What is it to dwell?*»

For Heidegger er mening med å bo viktig. Men, hva er denne meningen? Etter hva jeg kan tyde handler det om å være, det å eksistere. Og, som vi har sett når mennesket føler omgivelsen som meningsfull med kvalitative egenskaper og forhold, gjennom orientering og spesielt identifisering, oppleves det som å være. Dette gir væren en mening.

Personlig vet jeg umåtelig godt hvordan det føles å leke i skogen eller i gata hvor jeg vokste opp som barn. Jeg kjenner den bratte bakken ved huset, stiene i skogen og grusen som alltid ble skylt nedover gårdsplassen av regnet. Jeg kjenner nærheten og spenningen til elva som renner i bunnen skråningen, nedenfor den nevnte bakken, hvor alt regnvannet også havnet. Ikke minst identifiserer jeg meg med selve barndomshjemmet, boligen. Med husets mørke

fremtreden i brun beis, den glattpolerte og lyse parketten som skinte oransje i sollyset når jeg gikk inn, og kjelleren som egentlig bare var et mareritt som barn, men et tilholdssted i ungdomsårene.

Det er disse kvalitative egenskapene, og mange andre, som tydeliggjør dette stedets innhold. Det var dette jeg identifiserte meg med på denne plassen og det jeg derfor opplevde som væren. Det var min, personlige, livsverden med eksistensielle elementer. Det er gjennom dette Heidegger vektlegger at den fysiske kroppen er det som bekrefter værens væren. Det var slik verden fremsto for meg. Dette er noen av de vennlige forholdene jeg har etablert gjennom min tilværelse.

Dette kaller Norberg-Schulz (1992) sann stedsforståelse, og vi er nå et er godt stykke inn i Heideggers firefold-begrep (1971).

Vi må spørre hvordan personer med funksjonsnedsettelse opplever værens væren i et samfunn der omgivelsene i stor grad ikke svarer til mangfoldet. Vi kan nok ikke regne med at alle naturlige fenomen skal kunne utformes for mangfoldet. Skog, mark, fjell og hav er gitt. Det lar seg vanskelig gjøre å utforme dette i denne sammenhengen. Dog handler det, etter Heidegger, om det vi mennesket bygger. I likhet med universell utforming er det her vi må vie fokus til mangfoldet. Alle bør få kunne oppleve en fullstendig væren uavhengig av personlig forutsetning. Barrierene skal ikke ligge i det vi råder over, i det menneskeskapte. Vi må heller kunne akseptere jorden som den er og innse at det er et element vi må bevare.

Begrepet om firefold, *the fourfold*, introduseres gjennom Heideggers forhold til å skåne, pleie og å opprettholde jorden i «Bauen Wohnen Denken». Begrepet ble først presentert i «Die Sprache», *Language*, i 1950, uten at jeg skal gå nærmere inn på denne tekstens innhold.

Ved at jorden, *the earth*, presenteres på denne måten åpner Heidegger med en gang også for det over jorden, himmelen, *the sky*, som et element.

Jorden er stedet som bærer frem næring til oppblomstring og liv og et sted for død – hele spekteret av eksistensen er på og i jordens grunn. Ganske enkelt sier dette at uten jorden, er det heller ingen eksistens. Samtidig er jorden bakken mennesket går på, bygger på og stedet som presenterer oss for materialene vi bruker til å bo med.

Himmelens betydning forstås som lys og mørke, dag og natt, vær og vind. Det er elementer som mennesket ikke kan påvirke, men som likevel påvirker oss. Mennesket mottar himmelen, sier Heidegger (1971).

Som jeg har nevnt over er det ikke fornuftig med en tilnærming om å utforme det naturskapte

etter en universell tanke. Det mennesket derimot skaper av omgivelser er i større grad mulig å påvirke for å likestille et hvert individ. Jeg mener at dette er en viktig skilnad.

Norberg-Schulz (1980) trekker frem at disse to elementene blir gitt klarere betydning når vi trekker inn begrepet å bo. Jeg tolker Norberg-Schulz sitt utsagn i tråd med at vi bor, *er*, på jorden, og vi bor, *er*, under himmelen. Vi benytter oss av jordens muligheter og mottar himmelens uforutsigbarhet. De to elementene er det som former landskapet og Heidegger viser med denne poetiske tilnærmingen virkeligheten gjennom ulike fundamentale fenomener (ibid.).

Det gudommelige, *the divinities*, er det som kan beskrives som det vanskeligste å fatte. Derfor vil jeg også bruke litt plass til å legge frem min forståelse. Ved første øyekast kan man tro at dette handler om noe religiøst og hellig, men utdypende lesing har viser noe annet. For å forstå meningen med begrepet måtte jeg se til andre tekster av Heidegger (1982; 1971; 1962), samtidig som det er viktig å se på firefoldet som et poetisk uttrykk.

Det gudommelige handler om noe som er en komplett del av den menneskelige væren i verden. Det er noe som karakteriserer oss som et menneske og ikke som noe hellig. Dette fordi Heidegger i verket *Væren og Tid* (1962) mener at vår væren ikke handler om eller må forbindes med en høyere eksistens, som en religion eller noe hellig.

Jeg tolker det som om at Heidegger i det gudommelige snakker om en stemning innad i mennesket. En stemning, et slags humør, som alltid er hos mennesket i en eller annen form. En stemning som alltid har vært der, og alltid vil være der så lenge vi er dødelig på jorden. Det er ikke slik at denne stemningen kun kommer til oss utenifra eller innenifra. Den ligger der, ventende på nye måter å slå ut og utfolde seg på. Det er det som gjør at vi i en setting kan rette oss mot noe gjennom den stemningen som kommer til oss. Heidegger forklarer:

«To undergo an experience with something – be it a thing, a person, or a god – means that this something befalls us, strikes us, comes over us, overwhelms and transforms us to undergo here means that we endure it, suffer it, receive it as it strikes us and submit to it. It is this something itself that comes about, comes to pass, happens» (Heidegger, 1982, s. 57)

Det kan se ut som at Heidegger i sitatet sidestiller hellighet og gud med ting og personer. Det er ikke slik at det gudommelig alene omhandler noe hellig. Det kan være det, men ikke kun det. For Heidegger mener at i alle ting og alle personer er det noe som peker utover seg selv

på en eller annen måte som vi ikke umiddelbart ser eller forstår. Vi må være til stedet for å oppleve det, for at vi kan få øye på det eller bare svakt ane det. Vi stilles foran fundamentale opplevelser. For å forklare stemningsbegrepet til Heidegger, blir det trukket paralleller til det å være beveget (av noe eller noen) som mennesket og humør (Dreyfus, 1994). Mennesket har alltid vært beveget av og hatt en slags sinnsstemning rundt det å dø, som er det siste begrepet i firefoldet.

The mortals, de dødelige, er det som legges frem som den fjerde og siste delen i firefoldet.

Det vi med sikkerhet vet er at hvert eneste menneske en gang vil dø. Dette er noe vi vil fortsette med så lenge vi er på jorden, under himmelen og fremfor det gudommelige, sier Heidegger (1971). At vi er dødelige betyr også at vi lever side om side med en bestemt, felles skjebne. Vi kan ikke annet enn å håpe eller tro på en uendelighet.

Selv om det fysiske mennesket ikke kan *være* uendelig, kan mennesket gi et annet uttrykk for *å være* i uendeligheten. Det skjer gjennom konstruksjoner og kunst. Det er mange eksempler på kunst og bygg som har eksistert lenge etter skaperens død. Vi må tenke slik når vi konstruerer og bygger samfunnet. Til det kan vi spørre om det i større grad er mer riktig å forme samfunnet slik at mangfoldet kan eksistere videre – ikke det bestemte mennesket. En nærhet som kan knyttes til det mange mener er dagens sorteringssamfunn av ulike individuelle forutsetninger. Ved at vi uttaler oss gjennom det menneskeskapte gir vi til kjenne hvem vi anser som verdige og ikke. Heidegger ser her ut til å mene at vi bør anerkjenne at vi alle er en del av ett fellesskap og at mangfoldet dermed må berøre hver og en av oss.

Det er verdt å nevne at Heideggers begrep om døden ikke skal være fylt med angst og lidelse, men heller respekt og feiring for det livet vi er gitt, ettersom det motsatte er ingenting, ingen væren (Heidegger, 1962).

Som jeg skrev avslutningsvis i avsnittet om de gudommelige har menneskene alltid blitt beveget av døden. Forskjellige kulturer har utviklet ulike holdninger til døden, ofte ved at døden forbindes med noe gudommelig. I antikkens Hellas var det guden Hades og i hinduismen er det Shiva.

Firefoldet må sees på som en helhet som speiler hverandre ifølge Heidegger (1971). Jeg tolker det som at firefoldet er Heideggers måte å samle verdens fenomener på. Alle slags «ting» innlemmes i dette firefoldet og blir et hjelpende middel for mennesket for å forstå omgivelsene det eksisterer i.

Dette utdypes også i Heideggers avsluttende del i «Bauen Wohnen Denken», hvor han

visualiserer det fiktive «farmhouse in the Black Forest». Hans fremstilling at menneskene som bygde dette huset gjorde det, i tråd med firefoldet, av en grunn. Det jeg tyder som grunnen ved å lese Heidegger, er at deres eksistens, deres væren, *er* der huset ble reist. Da kan en spørre hvorfor det ble akkurat på det stedet, skriver Sharr (2007). Valgte menneskene husets plassering av ren tilfeldighet eller kanskje fordi det var et pent område? Det er mange som ville tenke slik i dag, sier Norberg-Schulz (1992). Heidegger mener firefoldet presenterte ressursene og kvaliteten med plassen for menneskene;

«It [the Fourfold] placed the farm on the wind-sheltered mountain slope looking south, among the meadows close to the spring. It gave it the wide overhanging shingle roof whose proper slope bears up under the burden of snow, and which, reaching deep down, shields the chambers against the storms of the long winter nights» (Heidegger, 1971, s, 157-158).

Firefoldet gjør det mulig å sette ord på menneskelig eksistens, fordi vi *er* i firefoldet gjennom å bo. Vi bor gjennom å bevare jorden, vi bor gjennom måten vi mottar himmelens uforutsigbarhet, vi bor og er derfor i en konstant stemning til omgivelsen, samtidig som vi bor gjennom å leve som en motsetning til engang å dø.

Heidegger sier at den moderne, vestlige verden har forlatt den sanne mening med å bo. Vi er hjemløse. Ikke i fysisk forstand, men vi har ikke lengre en tilhørighet og en mening med vår væren gjennom det å bo. Jeg ser ikke på dette som relevant bare for bygg som skal være bolig. Ved at menneskelig sanser hele tiden gir oss en stemning og på en eller annen måte beveger og påvirker oss i rom og omgivelser, tror jeg det er mulig å benytte seg av denne filosofien for å gi alle slags bygde omgivelser en bedre mening.

Det jeg sitter igjen med etter å ha lest Heideggers tekster er at den måten mennesket bygger og former og tilrettelegger samfunnet på, også speiler menneskets mening av væren. Det vi bygger, sier noe om hvem vi er som menneskehet. Vi er plassert i verden med anlegg for å sanse og oppleve. Anlegg som er like mangfoldig som hvert eneste individ.

Vi kan, og bør, ikke bygge etter én samlet stemning hos mennesket, men vi må utarbeide og bygge på bakgrunn av dette mektige mangfoldet. Min oppfatning er endelig at Heideggers tanker er forenelig med det som er visjonen bak universell utforming. Jeg anser det som en viktig tanke at vi bør se hvem vi, menneskeheten, er, når vi bygger. Videre bør vi ikke ha utgangspunkt i kun ett tenkt, felles menneskelig opplevelsesgrunnlag. Mennesket vil streve med og nå et mening om å *være* dersom vi ikke følger Heideggers tanker om å gjøre en plass om til et sted. Et sted der vi kan *være* uavhengig av individuelle forutsetninger.

6 Metode

I dette kapittelet vil jeg gjøre rede for metode knyttet til denne studiens empiriske del, og legge frem de ulike metodevalgene jeg har tatt. Jeg vil fremstille prosessen sammen med relevant metodeteori.

Jeg har forankret oppgaven i et fenomenologisk perspektiv fordi jeg forsøker å forstå sosiale fenomener ut fra ulike personers perspektiver og oppfattelser (Kvale & Brinkmann, 2009a).

Det er Edmund Husserl regnes som grunnlegger av fenomenologien. Martin Heidegger, som jeg presenterte i kapittel 5, var en av Husserls elever på starten av 1900-tallet (ibid.).

Opprinnelig var fenomenologien primært opptatt av bevissthet og opplevelse. Som jeg viste gjennom egen og andres tolkning i forrige kapittel utviklet Heidegger fenomenologien til å omhandle menneskets eksistens og væren i verden (Sharr, 2007; Dreyfus, 1991).

Informantenes utsagn vil ved relevante steder diskuteres i lys av Heideggers syn på menneskets mening med å bygge, bo og eksistere i kapittel 10.

Fenomenologisk forankring innebærer at forsker forsøker å være objektiv ovenfor forskningsfenomenet. Egen forforståelse, kunnskap og fordommer må settes i parentes i møte med informanters uttrykk. Det bildet forsker frembringer fra sine data må tilstrebes å være mest mulig nøytralt. Man må forsøke å minimalisere subjektiv påvirkning (Malterud, 2011). Det er likevel umulig å være fullstendig objektiv i innhenting av data, tolkning og diskusjon rundt andre menneskers opplevelser (Malterud, 2011; Kvale & Brinkmann, 2009a; 2009b). Pyett (2003) sier at den kvalitative forsker anbefales å legge frem ærlighet, refleksivitet og selvgranskning.

6.1 Hva er metode?

Det eksisterer ikke én bestemt og universell definisjon på metode for all verdens vitenskap. En klassisk og godt orienterende definisjon, er Vilhelm Auberts forklaring:

«En metode er en fremgangsmåte, et middel til å løse problemer og komme frem til ny kunnskap. Et hvilket som helst middel som tjener dette formålet, hører med i arsenalet av metoder» (Aubert, 1985, s. 196)

Metode er det verktøyet vi bruker for å samle inn informasjon. Informasjonen er nødvendig ettersom det bygger opp om et resultat og avslutningsvis svaret på problemstillingen som er utgangspunktet for forskningen skriver Dalland (2012). Selv om en i all hovedsak står fritt til

å avgjøre metodevalg selv, er det problemstillingen som styrer metodevalget i stor grad. Både kvalitativ og kvantitativ metode har sterke og svake sider og de må betraktes som to alternative metodevalg (Quinn P., 1994, s. 14, referert i Jacobsen, 2005).

6.2 Kvantitativ og kvalitativ metode

I meget korte trekk går kvantitativ metode ut på å gjøre innhentet informasjonen om til data som kan måles mot hverandre. Det handler om å utføre statistiske regneoperasjoner for å finne likheter og ulikheter mellom mennesker i samfunnet. Fordi man behandler tallverdier pleier det også å karakteriseres som «harde» data. Klassiske eksempler er kjønn, alder og inntekt. I tillegg handler det i kvantitativ metode om at data skal standardiseres slik at sammenlikninger mellom variabler er mulig (Dalland, 2012; Jacobsen, 2005; Pyett; 2003).

Den andre tilnærmingen, kvalitativ metode, gir på sin side det som blir kalt «myke» data. Her er forsker i større grad i en nær relasjon til enhetene som studeres. I motsetning til tall og statistikk som grunnlag for analyse, gir kvalitativ metode et analysegrunnlag til forsker gjennom ord og observasjoner (Jacobsen, 2005). Som Dalland (2012) skriver vil innhentede subjektive, dype meninger og opplevelser ikke kunne bli gjort om til tall. Kvalitativ metode åpner også for at informasjonen blir individuelt analysert av forskeren som ønsker å forstå informantens meninger opp mot problemområdet (Pyett, 2003).

Det er et overordnet mål for begge metodene at de skal bidra til å skape kunnskap og forståelse ut fra en oppsatt problemstilling. Da det er store ulikhetene mellom metodene, fører dette med seg en diskusjon. Diskusjonen handler i vitenskapen om hvilken metode som er den beste og mest korrekte til å forklare virkeligheten som studeres (Jacobsen, 2007).

6.3 Valg av metode – begrunnelse for kvalitativ metode

Denne studien søker etter ulike fagpersoners oppfattelse av universell utforming som samfunnsfenomen. Videre er det aktuelt å se hvordan begrepet vektet i en bestemt praktisk kontekst. Kvalitativ metode med utgangspunkt i fenomenologi er redskapet jeg derfor har valgt å benytte meg av. Dette begrunner jeg med at jeg ønsker å gå i dybden i utvalget og få frem helhetlige meninger og opplevelser (Dalland; 2012; Pyett, 2003).

Gruppeintervju, dybdeintervju eller observasjon er aktuelle fremgangsmåter for datainnsamling (ibid.). Uansett valg er det viktig å være klar over at det er en rekke faktorer

som kan bidra til å skape ufullstendige og lite informative datainnsamlinger i kvalitativ metode, sier Dalland (2012).

Temaet og fenomenet universell utforming er ikke et felt som kun strekker seg mot kvalitativ forskning. Jeg ønsker å bringe frem utvalgets forståelse og behandling av universell utforming. Meninger, opplevelser og erfaringer er noe som ikke egner seg for statistiske regneoperasjoner i denne sammenhengen (Pyett, 2003). Problemstillingen er dermed avgjørende for at kvalitativ metode benyttes (Dalland, 2012; Johannessen, Tufte & Christoffersen, 2010; Pyett, 2003).

6.4 Fenomenologi

Den moderne fenomenologien knyttes til Edmund Husserl og hans perspektiver på erfaring og erkjennelse slik tingen eller begivenheten fremstilles for oss (Johannessen, Tufte & Christoffersen, 2010). Universell utforming blir i denne studien det fenomenet som er utgangspunkt for ulik mening og persepsjon. Aktørene representerer ulike faggrupper, noe som gir utgangspunkt for ulik forforståelse. Alle mennesker oppfatter ting og vi bearbeider sanseinntrykkene. Bevisstheten er til en hver tid rettet mot noe og karakteriseres som aktiv i fenomenologien. Med en gang man er i kontakt med, eller stilles ovenfor et fenomen vil det fremtre for oss med en eller annen mening (Li Langergaard, Barlebo Rasmussen & Sørensen, 2011). Det er denne kontakten og oppfattelsen hos aktørene jeg som forsker søker å finne. I lys av fenomenologien arbeider jeg for å forstå meningen bak universell utforming gjennom deres utsagn, praktiske handlinger og fortellinger om fenomenet. Det er i følge Johannessen, Tufte og Christoffersen (2010) essensielt at jeg tolker deres handlinger og utsagn i den sammenhengen universell utforming tar sted. I denne oppgaven blir det primært i forbindelse med rehabiliteringen av Hangaren på NTNU.

6.5 Hermeneutikk

I samfunnsvitenskapelig forskning er det essensielt å få fatt i det mellommenneskelige og hvordan vi samhandler i ulike kontekster, sier Johannessen, Tufte og Christoffersen (2010). Hermeneutikken springer ut av diskusjoner om hvordan man skulle forstå budskapet i historiske tekster (Li Langergaard, Barlebo Rasmussen & Sørensen, 2011). Begrepet har utviklet seg til å omhandle tolkning av fenomener som eksempelvis språk, kultur og fellesskap. I motsetning til positivismen som søker etter lovmessigheter i samfunnet eller i

naturen, søker hermeneutikken etter å forklare og beskrive en hendelse eller et fenomen (ibid.). Den hermeneutiske filosofien er mye brukt, og fremstår som en fundamental del i kvalitativ forskning (Malterud, 2011).

Å tolke og forstå menneskers atferd og samhandling må sees som utfordrende (Malterud, 2011). Som forsker blir det nødvendig å ta del i samfunnet og den konteksten en studerer. Det er dette som skaper muligheten til å innhente det meningsfulle bak menneskers handlinger. Men med en hermeneutisk forankring og metodologiske tilnærminger får jeg anledning til å forstå de aktuelle aktørenes handlinger og synspunkt rundt universell utforming.

6.6 Egen rolle og forforståelse

Forforståelsen påvirker det som observeres og hvordan utsagn og innhentet data blir tolket, sier Johannessen, Tuft og Christoffersen (2010). Denne erfaringsvitenskapen baserer seg på Hans-Georg Gadamer om å være bevisst egne fordommer og forforståelse i møte med et fenomen (Li Langergaard, Barlebo Rasmussen & Sørensen, 2011). Om en ikke klarer å sette denne forforståelsen i parentes i møte med forskningsfenomenet, er det likevel viktig å være den bevisst (Malterud, 2011).

Min kunnskap omkring universell utforming er ikke fullstendig, og den vil aldri heller kunne bli det. Det er umulig å få komplett oversikt over et samfunnsfenomen i utvikling. Uansett mitt nivå av kunnskap stiller jeg ikke med «blanke ark» i oppstarten av prosjektet. Teoretisk kunnskap og personlig erfaring fra feltet er med på å forme min horisont av forståelse på fenomenet (Li Langergaard, Barlebo Rasmussen & Sørensen, 2011).

Videre har jeg forsøkt å gjøre meg bevisst min forforståelse av universell utforming, slik at behandlet datamaterialet representerer min kritiske tenkning og analysering (ibid.). Jeg etterstreber å være tro mot det informantene har gitt uttrykk for, men min bakgrunn er med på å forme det som blir presentert som funn.

Universell utforming, med sitt store litteraturfelt, er umulig å gjennomgå til det fulle innen rammen av denne oppgaven. Valgt eksisterende litteratur representerer min kobling mellom informantene og tidligere forsknings funn.

Det er ingen lett oppgave å sette ord på egen forforståelse. Li Langergaard, Barlebo Rasmussen og Sørensen (2011) og Fangen (2010) skriver om forforståelse som noe som ligger bevisst og ubevisst innad i deg selv. Deler av forforståelsen opp mot universell

utforming kan jeg dermed gjøre rede for. Jeg forstår teorikapittelet som en slags kanal hvor valgt innhold reflekterer en del av forforståelsen. Samtidig har jeg innledningsvis i oppgaven gjort rede for personlig bakgrunn på feltet, og denne bakgrunnen har formet min forforståelse. Den ubevisste og tause forforståelsen står for meg som en uhåndterlig stemning som utgjør hvordan jeg tolker informantene. Denne er i større grad avgjørende for hva jeg skriver og hvordan jeg som forsker uttrykker meg (ibid.).

6.7 Hermeneutisk sirkel

Min forståelse av universell utforming er godt et eksempel som illustrerer den hermeneutiske sirkel slik Li Langergaard, Barlebo Rasmussen og Sørensen (2011) presenterer det. Fra tidligere hadde jeg kjennskap til Plan- og bygningsloven med forskrift (TEK 10). Av prosjektansvarlige og sjefer i håndverkerbransjen fikk vi stadig vite at butikken måtte tilrettelegges med større prøverom, ramper og stigninger. Eller at kontorlandskap måtte ha rom for heis og visse størrelser på toalett var et krav. Ettersom jeg hadde lav kunnskap om barrierer var dette et tidspunkt hvor jeg ikke tenkte så mye over hvorfor, men gjorde det jeg fikk beskjed om. Jeg husker ikke om jeg opplevde det som utfordrende i den praktiske sammenhengen.

Etter hvert som jeg fikk arbeid som BPA oppdaget jeg i samtale med personen at barrierer var en stor del av hverdagen. Både barrierer i form av holdninger og de samfunnsstrukturelle, konstruerte barrierene. Jeg sluttet hos vedkommende før jeg gikk løs på studiene på NTNU, men fikk raskt en ny stilling som BPA og arbeid i avlastningstjenesten. Dette førte til flere innfallsvinkler og kilder til forståelse.

I studieemne «funksjonshemming og samfunn» på NTNU, ble universell utforming også tema i en forelesning. Jeg ble gitt muligheten til å plassere alle mine praktiske inntrykk i en teoretisk ramme. Her forstod jeg raskt hva universell utforming var på bakgrunn av de ulike erfaringene. Samtidig fylte emnet på med litteratur om barrierer, modeller, ulike syn, diskriminering og historisk blick.

Opprinnelig forstod jeg begrepet universell utforming som realisert når det var tilgjengelighet gjennom en spesiell løsning. I beskrivelsene av den hermeneutiske sirkel (Li Langergaard, Barlebo Rasmussen og Sørensen, 2011) kjenner jeg igjen min utvikling av kunnskap, erfaring og opplevelse med universell utforming som samfunnsfenomen. En utvikling som bevisstgjør min forforståelse med universell utforming.

7 Metodeprosess

Allerede våren 2014 ble jeg introdusert for prosjektet om rehabilitering av Hangaren på NTNU, noe som førte til at jeg raskt kom til tankene om å undersøke faggruppens forståelse og holdninger til universell utforming. Fra tidligere litteratur om universell utforming (Frye, 2013; Lid, 2013, 2009; Steinfeld & Maisel, 2012; Iwarsson & Ståhl, 2003; Sandhu, 2001) hadde jeg en oppfatning om at dette feltet var av ulike oppfatninger og holdninger.

Det er problemstillingen som i all hovedsak vektlegger valget for kvalitativ metode.

Universell utforming er aktuelt både på politisk og individuelt nivå. Det er et punkt i en aktørs hverdag og et lovfestet felt en bygningseier må forholde seg til. Deres møter med, og tolkning av, universell utforming ut fra deres respektive arbeidssituasjoner gjør at jeg som forsker kan få frem ulike perspektiv på dette fenomenet igjennom kvalitativ metode (Malterud, 2011).

Dette førte til at jeg våren 2014 hadde en grov disposisjon og plan klar.

7.1 Fokusgruppe

I kvalitativ metode er det vanlig å bruke gruppesamtaler, også kalt fokusgrupper.

Gruppesamtaler er godt egnet dersom forskeren er ute etter erfaringer, holdninger og synspunkt hvor mange mennesker er i spill skriver Malterud (2011). Dette er også slik jeg tenkte da jeg sensommeren 2014 valgte å gå for gruppesamtaler, sammen med kvalitativ observasjon. På mitt offisielt første bygningsmøte 4. september 2014 presenterte jeg meg selv og mitt prosjekt. Her fortalte jeg at det var ønskelig å gjennomføre en gruppesamtale med et utvalg av de ulike fagpersonene. Samtidig uttrykket jeg i presentasjon at jeg ville delta på byggemøtene utover høsten som en del av informasjonsinnhenting. Dette ble presisert ytterligere i samtykkeskjemaet.

Jeg valgte gruppesamtale fordi jeg så det som en fruktbar måte å få mye data fra forskjellige fagfelt i en og samme omgang, men jeg så ikke dette som en snarvei til innhenting av data. Fordi jeg antok at det kunne være ulike forståelser av universell utforming mellom fag, anså jeg dette som et argument for å kunne åpne for innholdsrike diskusjoner. Deltakeres argumenter ville kanskje avsløre og gjøre det mulig for meg å tolke informanternes oppfattelse og mening med universell utforming.

Det blir anbefalt å sette sammen forholdsvis homogene fokusgrupper (Acocella, 2012). En relativt homogent sammensatt gruppe er viktig for ikke å skape statusforskjeller og deltakere

kan da i større grad oppleve trygghet og komme på talefot (ibid.). Mitt utvalg ville bestå av fagfolk hvor alle kjenner til universell utforming. Dette ble jeg informert om i møte med byggeleder våren 2014. Spørsmålet er i hvilken grad de kjenner til begrepet. Alle kom til å ha erfaringer med byggetekniske endringer og derfor anså jeg på dette tidspunkt prosjektgruppen som et utvalg som ville passe rammene for et fokusintervju. Det er også viktig med variasjon, nettopp for å få frem ulike perspektiv og meninger om det aktuelle fenomen og tema (ibid.). Disse variasjonene mente jeg skulle kunne speiles ut av den tverrfaglige sammensetningen.

Kitzinger (1994) påpeker at forsker og moderator bør oppfordre deltakerne til å snakke med hverandre, stille spørsmål seg i mellom, utveksle synspunkter kontra det å stille direkte og individuelle spørsmål. For å få et innholdsrikt datamateriale overveide jeg det som metodisk riktig å benytte meg av relativt åpne spørsmål og derfor gjennomføre det som en *gruppediskusjon* snarere enn *gruppeintervju*.

Både veileder og undertegnede var på dette tidspunktet enige om at en gruppediskusjon og observasjon via byggemøter var veien å gå for å hente inn informasjon. Kvalitativ observasjon kunne gi et helhetlig bilde av gruppa ved at jeg kunne se samspill og oppfatte relasjoner når tema universell utforming ble tatt opp (Dalland, 2012; DiCicco-Bloom & Crabtree, 2006). Gruppediskusjonen skulle belyse problemstillingen gjennom ulike tema, åpne spørsmål og påstander (Acocella, 2012).

7.2 Observasjon

Jeg valgte å benytte meg av observasjon som en sekundær metode for innhenting av data. Observasjon fungerer godt som utfyllende metode for å se det helhetlige bildet av grupper og for bli kjent med den kulturelle konteksten. Observasjon er ønskelig for å se samhandlingen i gruppa hvor forsker ikke styrer og legger betingelsene for datainnsamling (Malterud, 2011; DiCiccio-Bloome & Crabtree, 2006; Duggleby, 2005).|

Observasjonen i denne studien må karakteriseres som deltagende observasjon (Fangen, 2010). På denne måten kom jeg i direkte kontakt med aktørene i rehabiliteringsprosjektet uten at jeg var fullt ut deltagende ved å utføre praktisk utforming eller delta i selve planleggingen. Forsker blir gjennom delvis deltagende observasjon gitt muligheten til å stille spørsmål, konfrontere og notere som en selv vil (ibid.).

Skjervheim (1996) peker på at samhandling i stor grad skjer ved hjelp av språket og innad i

språket. Han skriver at «*våre konstateringer av fakta festar vi i språklege formuleringar, like eins våre vurderingar, rettleidingar og påbod*» (Skjervheim, 1996, s. 71).

Jeg så det i lys av Skjervheim som givende for oppgaven å kunne delta i byggemøter hvor potensielle temaer og problemstillinger rundt universell utforming kunne dukke opp. Som Fangen (2010) peker på er observasjon en sentral måte å delta i livet til menneskene som studeres. Gjennom å delta på bygningsmøtene ville jeg få mulighet til å se utvalget i en samhandlende kontekst på tvers av faggruppene.

Det var ikke slik at observasjon skulle være den primære datainnsamlingsmetoden i mitt prosjekt. Til det ville jeg benytte meg av gruppeintervjuet. Min strategi var at observasjonen skulle fungere som en tilnæringsmåte som ga meg mulighet til å spisse temaguiden (Malterud, 2011).

7.3 En endret tilnærming

Ut over høsten 2014 ble det klart at en gruppediskusjon kanskje ikke var den mest hensiktsmessige og praktisk gjennomførbare metoden for innhenting av data. Derimot var det klart at observasjonen fortsatt var en riktig tilnæringsmetode.

Det er riktig at gruppediskusjon kan føre til store mengder informasjon, hvor ulike fagfelt vil kunne bli satt opp mot hverandre og en saklig diskusjon kunne blitt en realitet (Dalland, 2012; Malterud, 2011). Likevel fant jeg det som korrekt å vurdere å avstå fra denne fremgangsmåten. Ved en gruppediskusjon ville jeg «satse alt på et kort». Jeg så for meg at det kunne oppstå en situasjon der diskusjonene uteble. Dette fordi jeg så at rollene i prosjektgruppa var såpass tydelig at det kanskje ville føre til at enkelte ikke ønsket å si sin mening i en gruppediskusjon hvor jeg fremla tema, problemstillinger og spørsmål.

I bygningsmøtene utover høsten var det heller ikke slik at universell utforming var tema på hvert eneste byggemøte. På agendaen sto også krav til VVS, brann- miljø- og det bygningstekniske. En bekymring var at gruppediskusjonen kunne spore av og isteden utvikle seg til å bli et generelt byggemøte.

En annen viktig refleksjon for vurderingen var at gruppen besto av fagfolk med trange tidsskjema, mange og lange arbeidsdager og stramme økonomiske rammer. Jeg så det derfor som vanskelig å kunne samle alle til en og samme tid. Som forsker kan en ikke kreve at noen deltar i studiet og derfor var det vanskelig å foreslå at alle skulle avsette kostbar arbeidstid for å møtes på et konkret tidspunkt.

Av disse grunnene valgte jeg derfor å gå fra gruppediskusjon til individuelle intervjuer som fremgangsmåte, supplert med kvalitativ observasjon.

7.4 Dybdeintervju

Ved å gjennomføre intervju ansikt til ansikt vil en som forsker legge til rette for samtaler. Informantene kan åpne seg og bidra til innholdsrike perspektiver på fenomenet som studeres (DiCiccio-Bloom & Crabtree, 2006).

Informantene er utdannet på sitt felt og har arbeidserfaring å se tilbake på. Dette vil de også kunne trekke inn i intervjusituasjonen. Det som skiller mitt intervju fra det typiske intervjuet med fagfolk og eksperter slik jeg leser Dalland (2012) er at jeg skal intervju disse personene om et tema som ikke er deres primære arbeidsoppgave.

Med det klassiske intervju av fagfolk tolker jeg det slik at det er intervju som inneholder generelle, faglige spørsmål eller spørsmål om hva de gjør igjennom arbeidsdagen i lys av deres utdanning og arbeidsoppgaver (ibid.). Mitt tema er på sin side noe som kan være provoserende for noen, for noen ukjent og for andre kanskje en uproblematisk og fullt akseptert del av arbeidssituasjonen. Ingen av informantene er faglig utdannete i universell utforming, men universell utforming er noe de forholder seg til.

Min håndverkererfaring gjør at jeg snakker samme fagspråk som informantene og relasjonen oss i mellom ville kunne bygge på dette (Dalland, 2012).

7.5 Populasjon

Populasjon er kort forklart et begrep som omhandler alle enhetene problemstillingen gjelder for (Johannessen, Tufte & Christoffersen, 2010). I min studie er problemstillingen knyttet til Hangaren på NTNU med alle ansatte og utførende aktører innen universell utforming. Likevel anser jeg det som vanskelig å avgrense hvem som er den faktiske populasjonen. Dette fordi prosjektgruppa består av en rekke ulike faggrupper.

Ettersom jeg tar utgangspunkt i litteratur som forholder seg til en generell oppfatning om samfunnet vil jeg tolke populasjonen i mitt prosjekt som alle som i sitt arbeid forholder seg til universell utforming, både i praktisk og teoretisk kontekst. Det blir en ubegripelig stor mengde mennesker slik jeg ser det, en mengde jeg har vanskeligheter med å definere ettersom universell utforming er så komplekst og tverrfaglig utbredt.

7.6 Utvalg og rekruttering

Gjennom at jeg ble introduserte for prosjektgruppa på NTNU, ble jeg presentert for en tverrfaglig gruppe. Som Johannessen, Tufte og Christoffersen (2010) skriver blir det et spørsmål om hvor mange en skal intervju. Et klassisk og mye brukt svar på dette er at når forskeren får metning i datamateriell er det tilstrekkelig informanter (Kvale og Brinkmann, 2009b). Det betyr grovt sagt at når mine informanter begynner å peke på det samme uten at ny informasjon kommer til uttrykk, kan jeg si meg fornøyd. Det er i studentprosjekt vanlig å ha toppen 10 informanter (Johannessen, Tufte & Christoffersen, 2010). Det var dette «taket» jeg i samråd med veileder satte. Jeg endte opp med seks informanter. Jeg skal nå presentere utvalget og prosessen.

Utvalg

Problemstillingen i prosjektet er utgangspunktet for hvem informantene ville bli. I tråd med Malterud (2011) har jeg foretatt et strategisk utvalg. Grunnen til dette er todelt. Først og fremst ønsket jeg å belyse problemstillingen fra flere sider. Dette fordi universell utforming er et begrep med ulik oppfatning, språk og holdning blant faggrupper og aktører (Lid, 2013; Frye, 2013; Iwarsson & Ståhl, 2003; Imrie & Hall, 2001a; Sandhu, 2000). Dette må kunne ansees som hovedkriteriet.

For det andre består utvalget av sentrale personer i prosjektet, noe som gjorde rekrutteringen forholdsvis praktisk. For å sikre bredde og variasjon kunne jeg vektlagt aktive år som et grunnlag. På bakgrunn av at enkelte yrker besto av bare en representant i prosjektgruppa valgte jeg å avstå fra denne strategien. Mitt utvalg består av en produktdesigner, en interiørarkitekt, en kafésjef, en håndverker og to overingeniører.

Sentral person

Randi Tiller har fungert som en «døråpner» for mitt innpass i prosjektgruppen. Hun er også informant i min studie. Derfor ser jeg henne som en svakhet i utvalgsstrategien. Fangen (2010) peker på at en skal være forsiktig med å inkludere denne «døråpneren» i eget prosjekt. Jeg har vurdert Randi Tiller og undertegnedes kontakt som profesjonell i lys av prosjektet. Vår kontakt har vært i forbindelse med bygningsmøtene, samt epost i form av at Randi Tiller har oversendt planer og andre viktige dokumenter for Hangarens oppussing. I tillegg falt valget på å benytte Randi Tiller, fordi hun er en person med rik kunnskap og erfaring på feltet.

Uansett autoritet på NTNU blir Randi Tiller analysert og tolket på lik linje med resterende utvalg. Randi Tiller har gitt tydelig uttrykk for og tillatt at jeg gjengir henne med fullt navn.

Det er verdt å nevne at en informant utgikk. Vedkommende hadde høsten 2014 sagt ja til å bli med på undersøkelsen, men tid for å bli intervjuet i en hektisk arbeidshverdag gjorde at tiden i første omgang ikke strakk til. Vedkommende ønsket også å se intervjuguiden i forkant. Dette fant jeg som problemfritt og sendte temaguide på epost. Etter en periode uten svar og ny forespørsel uten respons valgte jeg å avstå fra denne informanten.

Meldeplikt

Fordi prosjektet innebærer behandling av personopplysninger var det meldepliktig til Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste (NSD) i henhold til personopplysningsloven §§ 31 og 33. Med personopplysninger menes informasjon som kan knyttes direkte til informanten som navn, personnummer og lignende. I søknaden gjorde jeg rede for at oppgaven vil presentere informantene gjennom yrkestitler. Prosjektet ble innmeldt og vurdert ikke melde- eller konsesjonspliktig av NSD i juni 2014. Etter kontakt med NSD høsten 2014 om endring av datainnsamlingsmetode var det ikke nødvendig med ny søknad.

I forbindelse med rekruttering utarbeidet jeg et samtykkeskjema i tråd med NSDs retningslinjer for innhold og personkonfidensialitet. Hver informant fikk overlevert et samtykkeskjema før oppstart, tid til å lese gjennom og stille med eventuelle spørsmål. Alle navn som kommer frem i oppgaven godtatt av personen selv.

7.7 Intervjuguide

Jeg har valgt å utbedre en semistrukturert temaguide. Malterud (2011) sier at det ved et slikt valg er problemstillingen som avgjør hvor dypt intervjuet skal gå. Intervjusituasjonen skal legge til rette for at informantene skal kunne belyse de presenterte temaene med subjektiv oppfattelse og erfaring hvor historier og opplevelser kommer frem (Malterud, 2011; Kvale & Brinkmann, 2009a). Temaguiden bærer preg av å være åpen, men med definerte og sentrale hovedpunkter uten ledende spørsmål.

Malterud (2011) påpeker videre at det ikke er givende å standardisere denne temaguiden for mye da en som forsker utvikler erfaring etter hvert intervju. I tillegg bør den tilpasses den

enkelte informant. Den rikeste kunnskapen kommer frem dersom vi får informanten til å fortelle og dele erfaringer fra konkrete hendelser (ibid.).

Jeg har etter hvert intervju reflektert over egen innsats og hver gang gjort nye erfaringer. Dette har ført til at temaguiden ble endret fra det første intervjuet til det siste. De opprinnelige hovedpunktene er selvfølgelig på plass, men det handler i større grad om egen måte å presentere de ulike spørsmålene og temaene på. Temaguiden finnes som vedlegg 1.

7.8 Intervjuet – gjennomføring

Første intervju ble gjennomført 10. november 2014 og siste 13. februar 2015. Fire av de seks intervjuene ble fullført og transskribert i løpet av november. Grunnen til at det ble noe spredt gjennomføring handlet om informanters mulighet til å delta.

Malterud (2011) sier at samtalekonteksten danner et viktig grunnlag for kunnskapsutviklingen. I og med at dette er et utvalg som har hektiske hverdager var jeg innstilt på å tilpasse meg deres ønsker for gjennomføring. Jeg hadde på forhånd opplyst alle informantene om at jeg hadde egen bil og kunne være fleksibel fra morgen til kveld – alt etter hva som passet deres skjema og arbeidsdag.

Fem av intervjuene ble gjort på informantenes arbeidssted, tre på personlig kontor, ett i delt kontorlandskap og ett på grupperom i kontorbygget. Kun et av intervjuenes lokalisering ble organisert av meg, det ble et møterom på NTNU (Johannessen, Tufte & Christoffersen, 2010).

Intervjuet som ble gjennomført på delt kontor var det eneste som inneholdt forstyrrelser. Jeg overveide underveis i intervjuet at disse forstyrrelsene var såpass små at det ikke gjorde utslag på intervjuets innhold.

Ettersom jeg har hatt kontakt med samtlige gjennom bygningsmøtene var det en gjennomgående avslappet stemning under alle intervjuene. Flere av informantene viste nysgjerrighet for prosjektet og innledet møtene nokså uformelt med å spørre meg om hvordan det gikk med oppgavens fremdrift. Dette føler jeg også var med på å hindre en negativ intervju effekt, som handler om intervjuers usikkerhet og påvirkning på informanter (ibid.).

Pyett (2003, s.1171) skriver er det viktig å tenke over «*how might my knowledge, position, and experience be shaping my analysis*» Selv om sitatet er ment for analysen mener jeg egen rolle også er viktig å være bevisst i intervjusituasjon. Det er viktig å ta i betraktning at

intervjuene er gjennomført samtidig som informantene har hatt god kjennskap til meg og min forskerrolle. Det kan ha påvirket gyldighet i utsagn og argumentasjon. Jeg understreker at jeg prøver å stille mine informanter i en troverdig og oppriktig posisjon, men jeg kan ikke fullstendig utelukke at noen også har gitt tilbakemeldinger ut i fra hva de tror jeg har ønsket å høre.

På forhånd hadde jeg gjort meg tanker om at jeg ikke måtte fremstå som dømmende eller korrigerende omkring informantenes utsagn og fortellinger.

Da det var tid for det formelle tok jeg frem samtykkeskjema med fri tid til gjennomlesning og eventuelle spørsmål. Videre informerte jeg i tråd med Johannessen, Tufte og Christoffersen (2010) om min rolle og at forskningen var meldt til og vurdert av NSD. Jeg ga som et tillegg til samtykkeskjemaet muntlig informasjon om hvordan data ville bli behandlet konfidensielt i gjennom hele prosessen og om de var innforstått med båndopptakerens rolle. Jeg ser dette som viktige punkter i forskning og ønsket med det å understreke anonymiteten. Videre så jeg det som riktig å opplyse om omtrentlig tidsaspekt da de har innholdsrike arbeidsdager.

Malterud (2011) vektlegger som nevnt rammen i intervjuet som viktig. Derfor ønsket jeg å vise en genuin interesse og innlevelse i deres utsagn og innspill. Dette forsøkte jeg å få til gjennom øyekontakt når det var naturlig og å fremstå som lyttende og seriøs til uttalelsene.

De første spørsmålene handlet om generelle ting som alder, utdanning, tidligere og nåværende stilling. I forhold til intervjuteknikk er dette for å bekrefte tillitsforholdet til informantene (Johannessen, Tufte og Christoffersen, 2010).

Videre fortsatte jeg med den oppsatte temaguiden som planlagt. Det er ingen hemmelighet at jeg er nybegynner i kvalitativ forskning og intervju. Likevel forsøkte jeg å ha ulike teknikker i bakhodet underveis. Det var uten tvil vanskelig, men likefult spennende og artig.

For å oppfordre informant til fordypning benyttet jeg meg blant annet av pauser og «mm» til det som ble sagt. Ved flere tilfeller spurte jeg også om informantene «kunne utdype der hvor du snakket om ... », «fortell litt mer om ...» og «hva mener du med ...?» for å åpne til ytterligere refleksjon (ibid.). Det var ikke alltid det førte frem til noe fruktbart og digresjoner forekom. For ikke å virke uinteressert og gjøre informanten forlegen forsøkte jeg å vende tilbake til tema gjennom anerkjennende nikk. Da det ble pause etter slike hendelser brakte jeg det opprinnelige spørsmålet opp igjen med noe endret ordlyd.

For at informanten skulle ha tiltro til meg som forsker avsluttet jeg flere temaer med et oppsummeringsspørsmål som «forstår jeg deg rett når du sier at ...?» (Johannessen, Tufte og Christoffersen, 2010). Samtidig som dette bygger opp relasjonen til informant er det med på å unngå misforståelser og følgelig styrke intervjuets gyldighet (Malterud, 2011).

Ikke alle intervjuene fulgte temaguidens struktur, og den ble ved to anledninger bare brukt som en ren huskeliste. I følge Malterud (2011) blir det gode data når informanter gir uttrykk for historier og egne opplevelser uten styring fra forsker. At enkelte tema da ble brakt «på banen» før jeg hadde plan om det ser jeg som positivt for materialet. Jeg tolker Kvale og Brinkmann (2009a) dithen at dette er med på styrke informantenes utsagn som sanne. Det underbygger også at jeg har lagt opp til et intervju som vektlegger fortellinger gjennom frie ord (ibid.).

For å avrunde intervjuene ga jeg uttrykk for at vi nå nærmet oss slutten, hvorpå jeg fulgte opp med om det var noe de ønsket å legge til intervjuet. Videre takket jeg for at deltakelsen og informasjonen som var blitt gitt meg. Etter samtlige intervjuer pratet vi i noen minutter om løst og fast innen deres arbeidshverdag og igjen om mitt prosjekt. Jeg informerte også om at de når som helst kunne kontakte meg dersom det var noe de ønsket å gi uttrykk for eller spørre om i forbindelse med intervjuet og deltakelsen.

7.9 Transkribering

Transkribering er konstruksjoner fra muntlig samtale til et tekstmateriale (Kvale & Brinkmann, 2009a). Dette betyr at forsker skriver ned intervjuet som er tatt opp på bånd. Til dette er det knyttet noen viktige punkter om gyldighet og pålitelighet.

Transkriberingsstadiets pålitelighet betyr hvor sannferdig det konstruerte tekstmaterialet er. Som Kvale og Brinkmann (2009a) sier er det teknisk enkelt å kontrollere dette ved at to ulike personer transkriberer samme intervju. Dog, vil resultatet trolig bli forskjellig (ibid.).

En del spørsmål er viktig å ta i betraktning i transkriberingsstadiet. Kvale og Brinkmann (2009a) sier at man må tenke over når man skal regne en setning som avsluttet. Samtidig må man tolke hvor lange pausene er og forstå hva som regnes som en pause i intervjuet.

Emosjonelle uttrykk som sukk, latter eller endret toneleie er også utfordringer man må vurdere. I tillegg kan opptaket ha forstyrrelser og dårlig kvalitet, og forsker må bestemme hva som skal gjøres med utydelige ord og setninger.

Kvale og Brinkmann (2009a, s. 207) skriver videre: «*Selv nøyaktig de samme skrevne ord i en utskrift kan gi uttrykk for to helt forskjellige betydninger, alt etter hvordan en velger å sette punktum og komma*»

I et forsøk på å være så objektiv som mulig valgte jeg å skrive ned alle uttrykk i transkriberingen. Fordi at det er en fenomenologisk studie hvor jeg undersøker meninger og opplevelser hos informantene fant jeg det viktig å registrere det emosjonelle. Latter, sukk, stillhet og nøling ble på best mulig måte oversatt til skrift.

I tillegg til dette valgte jeg etter anbefaling fra Kvale og Brinkmann (2009a) å spille igjennom båndopptaket etter transkribering. Dette for å finne eventuelle mangler eller nye oppfattelser i intervjuene. Det er fullt mulig at jeg mistet deler av intervjuet i første gjennomhøring.

Samtidig ville det ikke være umulig at jeg tolket informanten feil. Slike kritiske spørsmål viser refleksjon og etablerer studiens gyldighet (Pyett, 2003). Det viser også at en er bevisst sin egen forforståelse ved en går en ny runde med intervjuet. Denne gjennomgangen bidro til refleksjon over egen intervjuteknikk og ga meg en økt følelse av å kunne mestre neste intervju til det bedre.

Gyldighet i transkriberingsstadiet er noe som i motsetning til pålitelighet er vanskeligere å vurdere (Kvale & Brinkmann, 2009a). Det er vanskelig for en forsker å si at egen transkriberingen er gyldig. Transkripsjoner blir konstruert ulikt for å passe inn i forskers teoretiske kontekst og det er ingen sann oversettelse fra muntlig til skriftlig form (ibid.). Jeg ser på måten jeg har lagt opp intervjuet som noe som har stor påvirkning på gyldigheten i transkriberingsstadiet. Ved ikke å stille ledende spørsmål lar jeg informanten fortelle det personen selv ser som sentrale historier.

8 Metoderefleksjon

I kvantitative studier brukes standardiserte målingsteknikker for vurdering og måling av reliabilitet og validitet. I kvalitativ forskning er dette et vanskelig arbeid, hvor ingen standarder er mulig å utarbeide (Pyett, 2003). Sosiale forhold, sammenhenger og fenomener endrer seg og muligheten til å gå en kvalitativ studie etter sømmene er vanskelig (Malterud, 2011). Likevel sier Pyett (2003) at det finnes retningslinjer å følge. Det handler om ærlighet, selvinnsikt, troskap og redegjørelse. Begrepene blir en inkludert del i hele oppgaveprosessen hvor en som forsker må gjøre rede for i hvilken grad resultatene er gyldige og målbare. Forsker må videre forsøke å etablere et forhold til leserne gjennom detaljerte beskrivelser og argumentasjon slik at de kan anslå forskers ærlighet og tolkning (ibid.). I følgende kapittel skal jeg presentere begrepene med en nærmere refleksjon over oppgavens ulike ledd.

8.1 Pålitelighet

Et annet ord for pålitelighet er reliabilitet. Etter Kvale og Brinkmann (2009b) handler begrepet om hvorvidt det er mulig å etterprøve prosjektets datainnsamling og analyse av andre forskere til et annet tidspunkt, og begrepet stammer fra kvantitativ metode. Datainnsamling omhandler intervjusituasjonen og transkriberingsstadiet. Jeg har over lagt frem og drøftet intervjuets og transkriberingsstadiets pålitelighet og gyldighet. Analysekapittelet, kapittel 9, presenterer på sin side påliteligheten i analyseprosessen.

Universell utforming er et dynamisk begrep som er i stadig utvikling i samfunnet. Etter hvert som det får et bredere fotfeste i ulike sektorer vil kunnskap, erfaring og oppfatning blant aktører endre og utvikle seg. Samtidig er forskers forforståelse avgjørende for hvordan en selv behandler temaet i oppgaven (Pyett, 2003). Det er derfor vanskelig å sikre kravet om pålitelighet til det fulle, men det blir gjort ved at jeg så godt som mulig gjengir og reflekterer over de ulike valgene i prosessen (Kvale og Brinkmann, 2009b).

8.2 Gyldighet

Ifølge Silverman (2010) er gyldighet et begrep som sier noe om oppgavens sannhet. I kvalitativ forskning handler dette om hvor godt data reflekterer det fenomenet som faktisk skal undersøkes (Johannessen, Tufte og Christoffersen, 2010).

Et punkt som kan svekke materialets sannhet er at jeg har intervjuet en gruppe hvor flere har god kjennskap til hverandre fra før. Tidligere samarbeid og kontakt kan ha ført til at universell

utforming er et begrep de har «ferdigdefinert». Med dette mener jeg at deres syn på fenomenet kan dreie seg om bestemte enkeltfaktorer tilknyttet en universitetskontekst. Det er mulig at oppgaven ville fått flere nyanser og ulike innslag dersom jeg hadde intervjuet et spredt utvalg fra ulike prosjekt. Samhandlingen mellom enkelte av informantene kan også være definert at den er med på å gi studiets problemstilling et skjevt uttrykk. I følge Johannessen, Tufte og Christoffersen (2010) forekommer utvalgsskjevheter når det er over- og underrepresentering. Utvalget inkluderer to overingeniører, som kan vurderes som om et bidrag til et skjevt utvalg, noe som igjen kan svekke oppgavens gyldighet.

Jeg anser likevel ikke utvalget som skjevt blant annet fordi tre informanter står utenfor NTNU, som jeg presenterte i kapittel 3 og kapittel 7.6. Videre var bytte til dybdeintervju begrunnet med ønsket om å bringe frem ulike subjektive opplevelser av universell utforming. Hadde jeg derimot gjennomført en fokusgruppe kunne jeg kanskje sett en smalere oppfattelse av begrepet. Etersom jeg har et utvalgt på seks personer med fem ulike fagbakgrunner vil jeg i lys av Malterud (2011) mene at dataene legger opp til en variert belysning av problemområdet.

Hva slags kunnskap en besitter og forskers forforståelse er påvirkningsfaktorer for oppgavens validitet (Malterud, 2011). Økologisk validitet er et begrep som her er relevant. Det betyr i hvilken grad studien har nærhet til det aktuelle forskningsfeltet (Krøjgaard, 2001).

Min arbeidserfaring og teoretiske bakgrunn gjør det mulig for meg å sette meg inn i praktiske kontekster med universell utforming. Jeg vet hva som kan oppleves som barrierer for ulike mennesker, samtidig som jeg kjenner til noen av konsekvensene. God kunnskap og relevant tilknytning til forskningsfeltet hos forsker er med på å styrke økologisk validitet (ibid.).

Det kan tenkes at jeg, på bakgrunn av min erfaring og kunnskap, har analysert og tolket data fra et sterkt subjektivt ståsted. Det er også en mulighet at jeg har vært på leting etter meninger som støtter mine oppfatninger med og rundt universell utforming. Oppgaven vil i så fall gå glipp av en mengde nyanser som er reelle for forskningsfeltet og følgelig senke den økologiske validiteten. Malterud (2011) vil til dette si at min horisont for forskning på feltet er snever. For å forebygge dette har jeg i analysen gjort et forsøk på å forstå informantenes standpunkt. Ved å kjenne bygningsprosjekters mulige tverrfaglige utfordringer på teoretisk og individuelt plan anser jeg dette som en god mulighet til å fatte hva informantenes fortellinger kan bety. Jeg har videre lagt en god dose arbeid i å utforme og presisere temaguiden mot den aktuelle informant. Jeg har dog ikke utført testintervju på den relevante målgruppen, noe jeg i

ettertid ser kunne vært klokt. Veileder var på sin side meget konstruktiv i tilbakemeldingene og bidro til at temaguiden fremsto med åpne spørsmål innenfor forskningsfeltet.

Jeg mener det styrker oppgavens gyldighet at jeg i tråd med Johannessen, Tufte og Christoffersen (2010) og Malterud (2010) la til rette for et intervju hvor informanten kunne snakke på egne premisser og i eget tempo. Jeg har til dette forsøkt å forstå fenomenet universell utforming ut ifra aktørenes egne perspektiver og beskrivelser av deres aktuelle «verden» slik Kvale og Brinkmann (2009a) skriver.

8.3 Overførbarhet

Økologisk validitet handlet om hvilken grad av relevans og helhet studiet har til forskningsfeltet. Vi kan til dette også trekke inn generalisering. Et annet ord er overførbarhet. *«Overførbarheten har alltid sine begrensninger, og utvalgsstrategien er ... med på å bestemme hvor grensene går»* skriver Malterud (2011, s. 62). Generalisering har opprinnelig røtter i kvantitativ forskning og her snakker en gjerne om statistisk generalisering fra et utvalg til en større populasjon.

I kvalitativ forskning forholder ikke forsker seg til statistisk generalisering, men det som heter analytisk generalisering. Dette går på hvorvidt en kan antyde at det en finner i en kvalitativ studie kan brukes som til en anvisning av hva som kan være realiteten i en annen og lignende situasjon (Kvale og Brinkmann, 2009b). Med bakgrunn i at universell utforming er et mye omdiskutert og ulikt behandlet begrep er det mulig at resultatene i min oppgave kan være med på å tydeliggjøre begrepet gjennom informantenes uttrykk.

Oppgaven kan bidra til å øke kunnskap om hvordan tverrfaglige grupper kan behandle universell utforming og hva som anses som suksessfaktorer for optimal gjennomføring. I diskusjonskapittelet forsøker jeg å formidle sammenfatning og diskusjon gjennom informanters spesifikke uttalelser og mine argumenter. Ved å gjøre presentasjon lettfattelig vil det ifølge Kvale og Brinkmann (2009b) kunne invitere lesere av oppgaven til selv å vurdere generaliseringens holdbarhet.

I tillegg må det også tas høyde for at hele oppgaven bygger på seks informanter. Jeg kan ikke konkludere at deres meninger er gjeldende for resten av populasjonen. Likevel kan funnene være bidrag til forskningsfeltet og et ledd i arbeidet om definere universell utforming i tverrfaglig arbeid og dermed hindre problemfull samhandling.

9 Analyse

I dette kapittelet vil jeg gjøre rede for hvordan jeg har gjennomført analysearbeidet etter gjennomføring av datainnsamling.

Det er i følge Kvale og Brinkmann (2009a) mange veier å gå i analysearbeidet. Mye er avhengig av forskers forforståelse, erfaringer og teoretiske kunnskap. Samtidig er forskningsspørsmålet med oppgavens formål i seg selv også avgjørende. Som analyseverktøy har jeg valgt å ta utgangspunkt Malteruds systematisk tekstkondensering slik det presenteres i hennes bok. Systematisk tekstkondensering skal skje gjennom en firetrinns-modell. Disse fire trinnene skal gi et helhetsinntrykk (trinn 1), bidra til å skape meningsbærende enheter (trinn 2), abstrahere meningen i disse enhetene (trinn 3) og til slutt slå sammen betydningen av abstraheringen (trinn 4). Denne analysemetoden er en utvikling av Giorgi fenomenologiske metodeanalyse, som Malterud har bearbeidet (Giorgi & Giorgi, 2003; Malterud, 2011).

Jeg ikke fulgt Malterud sin presentasjon slavisk da jeg ikke fant det som en fullt ut fruktbar analyseringsprosess. Som Johannessen, Tufte og Christoffersen (2010) skriver er kvalitativ data noe som må fortolkes, det taler ikke for seg selv. Ettersom alle forskere har ulik forforståelse og erfaring kan en forstå dette som at analyseprosesser fremfor alt ikke er rigide «oppskrifter» som må følges. Analyseprosessen bærer preg av å være styrt av Malteruds modell, men jeg har trådt ut av den enkelte steder, noe jeg vil redegjøre for.

9.1 Systematisk tekstkondensering

Formålet med analysen blir som Giorgi påpeker (referert i Malterud, 2011) å gi kunnskap om fenomenet i informantenes hverdag. I min sammenheng betyr dette erfaringer, fortellinger og informantenes meninger vedrørende universell utforming. Samtidig kan analysen bidra til å bringe frem meninger som ligger mellom linjene i informantenes utsagn. Dette er i tråd med fenomenologien i kvalitativ forskning, hvor det handler om «å forstå sosiale fenomener ut ifra aktørenes egne perspektiver og beskrive verden slik den oppleves av informantene» (Kvale & Brinkmann, 2009b, s. 45).

Dette kalles datastyrt analyse ettersom forsker leser igjennom data og letter etter meningsdeler, hvorpå dette kodes og kategoriseres (Malterud, 2011; Kvale & Brinkmann, 2009).

Når jeg i prosessen skal forstå og etterhvert forklare informantenes subjektive meninger kan det være lett og tre inn i en slags maktposisjon for styring av forståelsen. Det understrekes at det handler om å være tro til datamaterialet for å unngå at egne bombastiske meninger styrer kunnskapen som kommer frem. Egen forforståelse og fordommer er ankepunkter og potensielle svakheter med en slik analyse. Fullstendig objektiv analyse er ikke mulig og det er viktig med et reflektert forhold til egen forforståelse i analyseprosessen (Li Langergaard, Barlebo Rasmussen og Sørensen 2011; Malterud, 2011; Kvale & Brinkmann, 2009a; 2009b).

9.1.1 Første trinn – en oversikt

Først trinn handler om å skaffe seg en helhetlig oversikt av data (Malterud, 2011). Forsker skal grovlese intervjuene uten å legge stor faglig og teoretisk fatning til grunn. Etter komplett gjennomlesning av alle transskriberte intervju satt jeg igjen med et inntrykk og en rekke sentrale hovedlinjer. Det ble til sammen ti temaer som stakk seg ut på dette tidspunktet:

- Planlegging
- Erfaringer
- Universell utforming omhandler «alle»
- Ekspertise og individuell påvirkning
- Lovverket fører til ulik oppfatning
- Løsningsforslag/idésamling
- Sanser
- Universell utformings som ansvar
- Kunnskap
- Prosjekter er ulike

Jeg gjorde meg egne tanker om hvorvidt alle muligens ikke var like godt egnet for å besvare problemstillingen slik de så ut, men valgte å la de stå inntil videre. Med stadig kryssjekk til problemstilling og fenomenet mente jeg at det var punkter som kunne bli fruktbare utover i prosessen. Hermeneutikken tilsier at forsker vil utvikle ny forståelse underveis i analysen.

9.1.2 Andre trinn – meningsbærende enheter og koder

Det andre trinnet skal skille meningsfull tekst fra mindre relevant tekst. Giorgi ville etter sin modell benyttet seg av hele teksten for å finne meningsbærende enheter.

Jeg følger Malterud sin modell og har trukket ut de meningsbærende enhetene som jeg finner relevante. De meningsbærende enhetene jeg fant sprang ut av helhetstanken jeg bar med meg i dette arbeidet. Jeg forsøkte å ha problemområdet i bakhodet til en hver tid.

Det ble til sammen en del tekst som ikke hadde stor tilknytning til problemstillingen. Her kan jeg bare påpeke refleksjon over egen evne til å utarbeide temaguide og å intervju personer.

Likevel gikk jeg stadig vekk tilbake til datamaterialet for kontroll av utsagns kontekst, tolkning og min egen forforståelses styring i tråd med Pyett (2003).

De meningsbærende enhetene ble luket ut av tekstens helhet med markeringspenn og ringer rundt større avsnitt på papirutskriftene. Jeg valgte videre å utarbeide et Word dokument for hver av de ti midlertidige hovedlinjene. Her satte jeg opp en enkelt krysstabell hvor hver informant sto loddrett med sine tilhørende meningsbærende enheter vannrett. Dette utgjorde etter hvert en enorm mengde tekst. Her var både ord, setninger og hele avsnitt tatt med. En slik deling førte til at hver tekstdel ga mening til den aktuelle hovedlinjen, samtidig som det fortsatt var relatert til den opprinnelige teksten og informantenes utsagn.

Jeg vurderte å merke de meningsbærende enhetene med selvstendige farger, men fant metoden med markering og en direkte input i tabell som en god måte.

Innledningsvis i trinn to bar kodingen hovedsakelig preg av rene beskrivende setninger og uttrykk for den meningsbærende teksten. Dette ble gjort med penn på hver og en av de transskriberte intervjuene. Kodene utgjorde små setninger og ord i margin som kort gjenga hva de meningsbærende enhetene omhandlet. Dette ga meg oversikt og kontroll over hvor de meningsbærende enhetene befant seg i tekstene og hva de inneholdt. Johannessen, Tufte og Christoffersen (2010) skriver som et tillegg til Malterud sin prosess at kodene utover i analysen bør speile forskers refleksjon og tolkning.

Etter en gjennomlesning av hovedtemaene med meningsbærende enheter og tilhørende koder forstod jeg at temaene måtte gjøres tydeligere og mer dekkende for problemområdet.

Det var først når jeg tok fatt i materialet ved aktiv bruk av teoretisk kunnskap i trinn to at informantenes utsagn begynte å gi dyp mening opp mot problemstillingen. Teori og kunnskap er ifølge Malterud (2011) et nødvendig verktøy å benytte seg av. Det avgjør hvordan en som forsker ser sammenhenger, forskjeller og refleksjon i kategoriene som utkrystalliserer seg.

Jeg valgte å slå sammen «*lovverk fører til ulik oppfatning*» og «*prosjekter er ulike*». Dette fordi at fenomenet og utgangspunktet for denne studien, universell utforming, rammes av ulik oppfatning i ulike kontekster. Det kan se ut som om loven er en grunn til at det blir forskjeller i prosjekters gjennomføringer. Videre inkluderte jeg temaet «*løsningsforslag*» i denne kategorien da en database kan bidra til å samle teori og praksis i større grad. Samtidig som behov for løsningsforslag så ut til å springe ut av lovtekster som hindret optimal utfoldelse. Videre oppdaget jeg at kategoriene «*kunnskap*» og «*erfaringer*» hadde likhetstrekk. Disse ble

også slått sammen på bakgrunn av at kunnskap og erfaring begge kan påvirke universell utforming i en prosess. Her valgte jeg å inkludere «*universell utforming som ansvar*». Dette fordi ansvaret for universell utforming i en tverrfaglig gruppe handler om kunnskap og erfaring, samtidig som det understrekes som en viktig rolle for fokus og optimalisering på feltet. De ulike hovedkategoriene fikk nå navnene «*Helhet og opplevelse*», «*Likeverdig tilgjengelighet*», «*Lov og praksis*», «*Planlegging og dynamikk*», «*Erfaring muliggjør universell utforming*» og «*Eksterne bidrag*».

I denne fasen forstår man hvordan den hermeneutiske spiralen fungerer. Ved å fokusere på de ulike tekstdelene hver for seg med mål om å finne betydning til kategoriene, utgjorde det gradvis et helhetlig bilde av selve fenomenet og problemstillingen.

Etter sammenslåing og inkludering av tema gikk jeg igjennom transkriberingene på leting etter nye meningsbærende enheter som kunne utdype de utviklede kategoriene til det bedre.

Det var en utfordring å arbeide med det andre trinnet. Det ble en del frem og tilbake til transkriberingene for å sikre meningsfulle tekstdele og bekrefte utsagns kontekst. Pyett (2003) vektlegger denne prosessen som fundamental for å opprettholde troskap til data og for å sikre prinsippet om gyldighet. Det handler om at kategoriene skal vise en rød tråd til fenomenet for forskningen, samtidig som alle skal skille seg fra hverandre (Malterud, 2011).

Jeg forstår systematisk tekstkondensering som en fleksibel arbeidsprosess. I trinn to er det tillatt å utføre feil i innhenting av meningsbærende tekst, da en i følge Johannessen, Tufte og Christoffersen (2010) fort vil oppdage om arbeidet stagnerer. I det første trinnet utkrystalliserte det seg en rekke hovedlinjer. Disse hovedlinjene opplevde jeg som lite spisset for tema og med mye felles innhold. Det var da nødvendig å bearbeide disse å gå en ny «runde» med transkriberingene for å finne betydningsfulle meninger og tekstdele i lys av kunnskap og eksisterende teori.

Et påfyll av meningsbærende enheter bidro til å utdype de mer spissede kategoriene.

9.1.3 Tredje trinn – kondensering av mening

Dette trinnet handler om å abstrahere det meningsinnholdet en har funnet. I tråd med Giorgi og Girogi skal en nå gjøre «*participants everyday expressions into expressions that highlight the psychological meanings lived by participant*» (2003, s. 254).

Dette betyr at en skal ta ut innholdet i de ulike kategoriene og sammenfatte en tekst med

kunstige sitat fra de respektive informantene og direkte sitat fra transkriberingene. Utsagn skal gjennom informanters ord og uttrykk gjenfortelle den meningen som befinner seg i de ulike temagruppene. Den opprinnelige teksten skal reduseres til flere deler for å skape bedre oversikt opp i mot helheten (Kvale & Brinkmann, 2009b).

I oppstart av analyseprosessen var jeg forberedt på å følge alle trinnene Malterud presenterte. Etter hvert som jeg i trinn to dannet meg kategorier med reflekterte koder og meningsfulle utdrag av teksten anså jeg tredje trinn som en mindre givende del. Jeg fant ikke trinn tre som et hensiktsmessig ledd for å tolke informantenes meninger. Videre opplevde jeg at informantenes respektive meninger og forståelse kom godt til uttrykk gjennom de meningsbærende enhetene i matrisen uten at de må sammenfattes ytterligere.

I forhold til om dette var riktig eller ikke forhørte jeg meg med veileder. Her ble det gitt uttrykk for at systematisk tekstkondensering gjøres på mangfoldig vis i kvalitativ forskning. Jeg mener med bakgrunn i en nøye gjennomført prosess i trinn to at oppgaven ikke har mistet sin sannhet eller pålitelighet ved og delvis stå over trinn tre.

9.1.4 Fjerde trinn – sammenfatning til helhet

I analyseprosessen har en som forsker stykket opp og redusert den opprinnelige teksten igjennom flere trinn. Det fjerde trinnet skal bringe helheten tilbake i en analytisk og helhetlig tekst for hver kategori. Dette arbeidet skal ta utgangspunkt i den abstraheringen som foregår i trinn tre (Malterud, 2011). Mitt valgt ved og delvis stå over dette trinnet førte til at min analytiske tekst hovedsakelig sprang ut av de meningsbærende enhetene og kodene jeg utarbeidet i trinn to.

Det som er viktig med systematisk tekstkondensering er at sammenfatningen gjenspeiler den opprinnelige tekstens helhet gjennom flere historier. Slik jeg tolker trinn fire presentert i Malterud handler det om at informantenes utsagn skal flyte i hverandre med beskrivende mening. Derfor fant jeg ikke trinn tre som et essensielt viktig trinn for sluttresultatet. Malterud (2011) skriver at egne modifikasjoner av systematisk tekstkondensering er mulig.

Den sammenfattende teksten blir presentert i resultat- og diskusjonskapittelet. Her vil den analytiske teksten presentere og spesifisere informantenes meninger og opplevelser i tredjepersons-form. Underveis har jeg valgt å understreke avsnitt og viktige poeng med

direkte sitater. Som Kvale og Brinkmann (2009) presiserer skal denne teksten utvide meningen med flere ord enn de opprinnelige utsagnene i en tekst.

Jeg fant det givende å endre alle kategoriernes navn på ny. Dette for å koble den analytiske teksten til teori og litteratur. Dette mener jeg skaper en kobling mellom informantenes forhold til universell utforming og det presenterte kommunikasjonsgapet. Disse kategoriene blir det som fremstår som oppgavens seks hovedfunn som svarer på problemstillingen.

9.2 Observasjon: analyse og refleksjon

I metodekapittelet ga jeg uttrykk for det som var strategien bak delvis deltagende observasjon i denne studien. Det viste seg at min strategi ikke lot seg gjennomføre på en fullverdig måte.

I denne studien er den relevante settingen bygningsmøtene hvor den tverrfaglige gruppa mer eller mindre er samlet i plenum. Med mer eller mindre mener jeg at prosjektgruppa består av en rekke aktører som av ulike grunner ikke kan delta på bygningsmøte. Jevnt over var det en sentral kjerne i disse møtene, men det var også et stort antall personer som vekselvis deltok. Bygningsmøtene foregikk ved at felles status og fremdrift ble tatt opp. Videre fulgte møtene en gjennomgang av de ulike fagenes oppgaver. *For eksempel* var det først elektrikernes status og mulighet for innspill, deretter rørlegger, hvorpå det så ble maler, murer og snekkers status. Etter et fags gjennomgang var det ikke lengre nødvendig at faget deltok på møtet og representanten kunne forlate møtet. Det var i all hovedsak prosjektleder Randi Tiller i samarbeid med kafésjefen og andre ledere i SiT som sto for denne avgjørelsen. Samtidig som aktørene ga uttrykk for et ønske om å vende tilbake til det praktiske.

Fangen (2010) vektlegger at en hermeneutisk forankring gjør at forsker kun kan forstå betydningen av en påstand ved å se den i relasjon til hele den samtalen eller perspektivet den er en del av. I et helhetsperspektiv har sammensetning endret seg underveis da aktører forlot settingen og andre kom til. Spørsmålet blir i tråd med dette hva jeg som observatør skal vurdere som relevant relasjon og gyldig setting for et tolkningsgrunnlag. I lys av Fangens (2010) beskrivelser mener jeg det ville hatt store konsekvenser for oppgavens gyldighet dersom jeg hadde basert analysen og tolkningen på observasjon i for stor grad.

I ettertid er det kritikkverdig at jeg ikke gjorde mer forarbeid i å kartlegge hvordan bygningsmøtene ville foregå. Jeg tolket den informasjonen jeg hadde fått som at det ville være et fast innhold av aktører gjennom hele møtets varighet. I mange av møtene var det nettopp

dette, men det var også en rekke møter hvor dette ikke forekom. Relasjon til helheten som vektlegges i hermeneutikken for å forstå betydninger til fenomenet ser jeg som vanskelig å finne i en gruppe uten komplett og konsis sammensetning i hver setting (ibid.).

Jeg hadde som utgangspunkt planer om å observere aktørenes samspill om universell utforming gjennom kommunikasjon. Jeg har til det stilt meg spørsmål om i hvor stor grad jeg kan tillate meg å gjøre dette når det til tider var ulike deltakere. Det er mulig at ulik sammensetning kan føre til at aktørene reagerer eller handler annerledes. Jeg vurderte at det var vanskelig å registrere når den sannferdige betydningen i samtalene kom frem. Etter Attwell (1974) dreier dette seg om indeksikalitet, som betyr at personer kan gi uttrykk for noe som betyr en ting i én sammenheng, men noe annet i en annen. Fangen (2010) sier at forsker må delta i sammenhengen for å tolke betydningene. Denne sammenhengen i min observasjon er bygningsmøtene. Det er i lys av dette vanskelig å forholde seg til hva som er de faktiske betydninger for forskningsfenomenet. Jeg kan aldri vite hva som blir sagt når jeg som observatør ikke er til stede. Det var ikke alle møtene jeg hadde tilgang til, da flere bestemmelser og diskusjoner ble tatt mellom lederne. Dette ble gjort på epost eller på egne møter. For meg ble observasjon derfor en delvis fragmentert datainnsamling. Likevel har jeg valgt å trekke inn noen sentrale hendelser som fant sted i fellesskap under bygningsmøtene.

10 Resultat og diskusjon

I dette kapitlet skal jeg sette resultatet fra analysen inn i en helhetlig kontekst. Jeg vil diskutere de funnene som er gjort opp mot eksisterende teorier og litteratur. Kapitlet er delt inn i to større deler som gjenspeiler problemstillingens oppbygning.

Under hver delkapitelloverskrift presenteres først den analytiske teksten, hvorpå diskusjonen følger. Analytisk tekst og diskusjon skal samlet representere de seks funn som svarer til oppgavens problemstilling. Mindre underoverskrifter brukes også for å skape sammenheng og en rød tråd. Som nevnt i det metodiske kapitlet har jeg lagt intervjuene til grunn og støtte av egne observasjoner gjort i rehabiliteringsprosessen av Hangaren på NTNU Gløshaugen.

10.1 Del I: Universell utforming som begrep hos prosjektgruppa

I kapitlets første del har jeg vært interessert i å se hvordan prosjektgruppa tolker og behandler universell utforming som begrep.

- Hva ser universell utforming ut til å bety for gruppa?
- Finnes det én målgruppe for universell utforming?
- Hvordan påvirker offentlige lover arbeidet og gjennomføringen?

Resultatene viser at utvalget har en mangfoldig forståelse for begrepet. Samtidig er informantenes forhold til lovverket både anstrengt og verdsatt. Dette fører til at arbeidsprosesser og potensielle resultat for enkelte blir hindret.

Samlet ønsker jeg med denne delen å klargjøre problemstillingens innledende del.

10.1.1 Universell utforming består av helhet og opplevelse

Et sentralt funn er opplevelsen av omgivelser, bygg og den helhetlige bruken av det. Samtlige informanter påpeker den menneskelige opplevelsen av rom og helheten i forbindelse med universell utforming. Spesielt snakker interiørarkitekten og produktdesigneren dette.

Brukerne av Hangaren er alle som beveger seg inn i området, sier kafésjefen. Enten det er de ansatte på NTNU, studentene eller privatpersoner.

Mennesket er ikke bare fysisk til stedet i rommet, men mennesket opplever også rommet gjennom sanseapparatet, sier interiørarkitekten. Produktdesigneren gir uttrykk for at

lysetting, møblering, akustikk og fargevalg er elementer som bidrar til opplevelsen av rom og omgivelse. Alle mennesker får en underliggende persepsjon av miljøet det befinner seg i og derfor er dette så viktig utdyper hun.

Fra begynnelsen av bygningsprosjektet er det avgjørende å se for seg hvordan bygget skal fungere med mennesker som sirkulerer i rommet, sier interiørarkitekten. Den menneskelige dynamikken er betydningsfull for at alle skal oppleve seg som selvstendig individer og deltakere på sine premisser. Hun fortsetter med at det handler om å arbeide for et helhetlig mål kontra å vie et for stort fokus på detaljene. Overingeniøren mener at tanken om helhet må inn i alle ledd i rehabiliteringen for å skape gjennomgående kvalitet i det som utformes. Interiørarkitekten sier at hun bruker kunnskap om romlig forløp og om menneskelig sanseinntrykk til å sette Hangaren inn i en helhetlig ramme som tillater alle menneskene å bruke, tolke og oppleve Hangaren på sine premisser.

Hun sier videre at dette helhetlige bilde handler om ting vi ikke legger merke til når det fungerer, og at utformede løsninger først blir merkbare dersom de fører til barrierer.

Taktile markeringer er et eksempel som er til nytte for svaksynte, men kan være barriere for en med nedsatt bevegelse, sier interiørarkitekten. Taktile markeringer kan være så mangt, sier Randi Tiller og produktdesigner. Det er fullt ut mulig å bruke møblering som en del av orientering i miljøet, ved å være oppmerksom på plassering og størrelse slik at dette ikke skaper hindre og uoverkommelige fysiske barrierer, utdyper Randi Tiller. Produktdesigner sier at fokuset på detaljer er for stort, og at mange omgivelser derfor mister muligheten til god utnyttelse. Personer kan oppleve nivåforskjellene i bygget og rampen som utfordrende, men også dette er en individuell sak konstaterer håndverkeren. Han sier at det er vanskelig å sikre at alle tilfredsstilles i et så stort prosjekt som Hangaren.

Kafésjefen sier at Hangaren og de forskjellige sonene og løsningene etter målet skal appellere til alle og være inkluderende ved at det legges til rette for ulike studiesituasjoner og settinger. Alle mennesker har en forskjellig opplevelse av helhet og miljø, derfor er det utfordrende i en planlegging- og rehabiliteringsfase å vite om alle vil oppleve Hangaren like tilgjengelig som det er tenkt, sier interiørarkitekten.

«Det handler om hvordan man tolker omgivelsene sine ... hver og en, hva er det som fanger oppmerksomheten, eller hva er det som gjør at man beveger seg på bestemte måter»

Interiørarkitekt

Hangaren skal oppleves som et sted som ikke bare tjener som et område for spisesituasjoner sier kafésjefen og fortsetter med at det er ønskelig å få folkemengden til å bruke Hangaren som en sosial arena på lik linje med en studiearena. Håndverkeren underbygger dette hvor han påpeker at de ulike sonene blir viktige for å vekke nysgjerrigheten blant brukermassen slik at studentene strømmer til og benytter seg av Hangaren slik den er tenkt.

Hangaren skal ikke fremstå som en steril og ensformig enhet, sier kafésjefen. Det oppnås gjennom soneinndelingen som skaper mindre rom og avdelinger innad i Hangaren. Disse er lagt opp til å oppleves som private og intime, noen åpne og lyse og andre områder som avslappet utdyper interiørarkitekten.

Kafésjefen gir uttrykk for at en av grunntankene i SiT og et mål med rehabiliteringsprosessen er å skape en levende Campus hvor alle skal ha mulighet til å delta, oppleve studielivet og det sosialt tilhørende en kan få i fellesområder som Hangaren.

«Det er når vi gjør det siste at du virkelig blir i stand til å nyte det ... dette med
helhetsinntrykket» **Kafésjef**

Diskusjon av hovedfunn om helhet og opplevelse

På et overordnet plan og som en visjon ønsker universell utforming å skape et barrierefritt samfunn hvor mennesker med ulike forutsetninger kan delta (Bendixen & Benktzon, 2015; Lid, 2013, 2009; Tøssebro, 2010; Saito, 2006; Sandhu, 2000). Det handler om at områder, innvendig rom, miljø og tjenester bør fungere i en harmonisk dynamikk med menneskene.

Å se Hangaren som et helhetlig og fungerende system fremmes eksplisitt av informantene. Selv om rehabiliteringsprosessen er gjennomført i tre faser er prosjektet planlagt som én slutført helhet med målet om at brukerne av Hangaren skal benytte seg av tjenester og tilbud på et likeverdig nivå slik som kafésjefen sa. Dette målet fremmes også i nasjonale strategier og er i tråd med eksisterende litteratur på fagfeltet om universell utforming (Bendixen & Benktzon, 2015; Lid, 2013, 2009; Story, 2011; Tøssebro, 2010; Barne- og likestillingsdepartementet, 2009). Prosjektgruppa ønsker å treffe en større brukermasse gjennom å utbedre Hangarens eksisterende lokaler og fokuserer derfor på løsninger som uttrykker kvalitet og mulighet for likeverdig deltakelse. Fremfor alt handler universell utforming om å treffe bredest mulig i samfunnet (DTL, 2013, § 13; *FN-konvensjon, 2013, artikkel 2*).

Det er tydelig at sluttresultatet og helheten har vært viktige elementer i prosessen. Spesielt er interiørarkitekten, produktdesigneren og kafésjefen opptatt av sluttresultat og hvordan individene vil benytte seg av tilbud, tjenester og rom i Hangaren. Dette poenget kommer frem hos alle informanter, men ekstra av de tre ovenfor.

Et liknende funn beskrives i «Universell utforming i sentrum» (Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet, 2014). De vektlegger viktigheten av å fokusere på den totale helheten av områder og tjenester som blir utformet. Erfaringer fra «Universell utforming i sentrum» viser at hver deltakende aktør bør sette seg inn i helheten i prosjektet for å oppnå optimale løsninger og et godt sluttresultat. Dette kan vi se i tråd med helhetstanken mine informanter vektlegger i rehabiliteringen av Hangaren.

Ved å se det komplette bildet peker de på at utførende aktører og alle berørte parter i en bygningsprosess oppnår høyere forståelse for valgte praktiske løsninger og universell utforming som begrep (Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet, 2014).

Ryhl (2012) understreker også det helhetlige i en sammenheng med universell utforming i bygningsprosesser. Et for stort fokus på detaljer i utformingen bygger ned helhetsforståelsen mener hun. Et faremoment med dette er at kvaliteten på løsninger blir redusert av detaljstyring. I tillegg argumenterer Ryhl for at mangel på helhetstenking påvirker byggets holdbarhet negativt. Med holdbarhet menes hvordan bygget tilpasser seg universell utforming som et kontinuerlig begrep i utvikling fremfor et begrep med klare og fastsatte mål (Ryhl, 2012; Iwarsson & Ståhl, 2003; Vanderheiden & Tobias, 2000).

Hvilken bærekraftighet vil bygg, rom og miljø ha dersom fokuset ene og alene ligger på detaljerte løsninger som ledelinjer, taktile løsninger og kontraster spør produktdesigneren. Produktdesigneren sier at det er viktig å se bort i fra det detaljstyrte i slike prosesser og retter fokus på byggets helhet og funksjon i tråd med Ryhl (2012) og Birkeland (2002). Selv om ledelinjer og taktile løsninger er viktig, sier produktdesigneren at dette er et underutviklet felt som det er mulig å utbedre i fremtiden. Det antyder at universell utforming omhandler innovasjon og nytenking.

Røttene til begrepet universell utforming stammer fra et behov om nye løsninger og strukturer på samfunnsbasis. Det er ikke lengre politisk riktig eller samfunnsmessig holdbart å se etter løsninger på menneskets «feil», som vi kjenner fra den medisinske forståelsen. Det handler om å se nye løsninger på samfunnet og tilpasse omgivelsene for det eksisterende og det

fremtidige, menneskelige mangfoldet (Shakespare, 2006; Imrie & Hall, 2001a). Dermed må samfunnet hele tiden jobbe for nyskapende løsninger, slik som produktdesigneren taler for.

Det er kroppen som fysisk deltaker som opplever og erfarer verden og dets omgivelser. I lys av Heideggers filosofiske fenomenologi kan man si at menneskets væren bekreftes av å kunne delta og eksistere på et likeverdig plan. Samfunnet er ikke tjent med å utarbeide omgivelser på bakgrunn av en standarddefinert menneskekropp og dermed diskriminere en stor gruppe mennesker. Som Heidegger (1971) skriver handler det om å gi bygg, omgivelser og konstruksjoner en mening og en grunnleggende kvalitet. En mening som i forbindelse med universell utforming betyr at mangfoldet må inkluderes i det menneskeskapte miljø.

Kafésjefen i SiT-kafé gir uttrykk for at Hangaren trengte en et løft, med både funksjon og estetikk som begrunnelse. Det kommer frem at det åpenbart kan ha føltes krevende å benytte seg av tilbud, tjenester og Hangaren som sosial arena. Følelsen av å oppleve ufullstendighet som student og samfunnsborger var med andre ord noe som ikke kan avskrives. Vi kan relatere dette til Heideggers tanker om menneskets væren. Her anbefales vi å utvikle rom og bygg somt tillater mennesket å kjenne på sin eksistens i den kontekst det befinner seg i.

Ved å se Hangaren som en helhet bygger dette opp forståelsen for de løsningene som gjennomføres. Denne forståelsen er viktig å fremme blant aktører underveis i prosessen, da dette vil kunne være med på å fremme kvalitet i ulike utføring slik som Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (2014) peker på i prosjektet «Universell utforming i sentrum». Ettersom universell utforming søker mot å treffe bredt i samfunnet er det givende for resultatet å se for seg ulike individuelle forutsetninger i utformingen av et rom som Hangaren. Blomsted (sitert i Pallasmaa, s. 216, 2001) sier: «*The ability to fantasize space and form is not the most important aspect of an architect's talent, but the ability to imagine the human condition*». Selv om dette er myntet på arkitekter mener jeg at sitatet likevel dekker prosjektgruppa sin tankegang. De har gitt uttrykk for kjennskap til individuelle forutsetninger, noe som understøtter deres poeng om å se nytteverdien og brukbarheten av rom i en helhetlig kontekst. I tråd med Heidegger er det når Hangaren nå er formet med mening og verdi at studentene blir gitt mulighet til å oppleve seg selv som studenter i denne konteksten. Ved å endre på lys og farge, kontraster og møblement viser prosjektgruppa at disse endringene ligger til grunn for at studenter kan benytte seg av Hangaren på ulike måter.

Valg av løsninger er gjort med hensikt og få eller ingen valg er tatt uten definisjon og

begrunnelse. Ved å ha individuelle forutsetninger som inspirasjon for utformingen av Hangaren kan dette bidra til løsninger som åpner for likestilt tolkning og bruk. Dette er knyttet til hva universell utforming handler om (Ryhl, 2012, Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet, 2014; Barne- og likestillingsdepartementet, 2009; Gossett, Gossett, Mirza, Barnds & Feidt, 2009; Birkeland, 2002).

Helhetlig tanke som bedriftsstrategi

Kafésjefen representerer en bedrift som tilbyr tjenester i form av mat og drikke. En bedrift som naturlig nok har et fokus og ønske om høy kundemasse og tilfredshet rundt deres tjenester. Det at kafésjefen ser på Hangaren med et helhetlig blikk i rehabiliteringen kan også tyde på at universell utforming oppfattes som et virkningsfullt begrep og en strategi som kan gagne SiT-kafé gjennom økt kundegruppe.

Prinsippet om at universell utforming er positivt for bedrifter. Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (2014) og Vanderheiden og Tobias (2000) sier at bedrifter med fokus på universell utforming kan oppleve økt avkastning.

Ikke bare kan implementeringen av universell utforming gjennom helhetstanken gagne brukere av Hangaren, det kan også se ut til at det er en strategi som legges til grunn for økt avanse. Det tyder på at universell utforming stadfester sitt potensiale om å kunne bidra positivt for berørte parter ved en ideell gjennomført prosess.

Slike positive virkninger er essensielt å trekke frem i tverrfaglige prosjekt. Å bevisstgjøre alle parter om ringvirkninger kan være et skritt å ta for å hindre et mulig kommunikasjonsgap.

Fleksibilitet

Selv om alle informantene representerer ulike fag og felt snakker samtlige om helhet kontra detalj innen universell utforming. Det blir presisert at detaljløsninger i bygg og miljø kan være til informasjon for noen samtidig som det fører til barrierer for andre. Det ser ut til at prosjektgruppa er opptatt av å sette de ulike løsningene og elementene i Hangaren i relasjon til hverandre, slik at det samlet blir gode løsninger for brukermassen. Ryhl (2012) ser i sin studie et tilsvarende poeng hvor høyt fokus på detaljer undertrykker den likestilte brukbarheten i omgivelsene.

Prosjektgruppa har fra starten ønsket å utforme Hangaren med løsninger som bygger opp om fleksibel tolkning og bruk. Samtlige presiserer møblering og soneinndeling som et tiltak

iverksatt for nettopp dette (figur 2). Å variere byggets organisering i de ulike sonene stimulerer den kinestetiske sans, sier Ryhl (2012) og dermed opplevelsen av tilstedeværelse og egen væren i tråd med Heidegger. Ulik materialbruk i møblering, plassering av faste møbler, farge og flyttbart møblement viser at prosjektgruppa ønsker å skape et fleksibelt miljø. Afacan og Erbug (2009) poengterer at interiør og utforming i henhold til byggets formål er av sterk betydning for å oppnå optimale og fullgode løsninger.

Sammen med ulik lyssetting og muligheten til justering bidrar dette til å forme de ulike sonene. Dette kan sies å være et hovedelement og et viktig konsept med den nye Hangaren. Flexibilitet i bruk er på sin side også et punkt blant de sju prinsippene som beskriver universell utforming og Vanderheiden (2000) skriver at løsninger for ulike brukersituasjoner er viktig for resultatet.

Det er nærliggende å knytte strategien om helhet i Hangaren til Norberg-Schulz psykologiske elementer om orientering og identifisering understøttet med Lynch' argumenter om romlig struktur og mentale knagger. Det er mulig at studenter, ansatte og brukere av Hangaren vil utvikle et positivt forhold til nye Hangaren gjennom den nye strukturen og soneinndelingen.

Ønsker en som student og kunde rolige omgivelser er dette mulig langs veggen foran Café Sito. Her er det avskjermert med blant annet skillevegger og noe dunklere lyssetting. Sirkelområdene sentralt i Hangaren åpner også for en viss skjermert omgivelse, men med mer åpen horisont og lydbilde ettersom det er sentralt plassert. De ulike sonene sammen med salgsområdet skal etter formål fungere i en dynamisk prosess. Dette forsterker helhetstanken om fleksibel brukbarhet for studentene og andre brukere av Hangaren. Samtidig som det ser ut til at helhetstanken er en strategi for SiT som bedrift.

Helhet fremmer psykososialt miljø

Med et helhetlig tankesett høster man også sosiale fordeler. Imrie og Hall (2001a) sier at universelt utformede tjenester og miljø vil kunne skjule menneskers funksjonsnedsettelse ved at oppmerksomheten rundt disse senkes. Selv om en standardisering av massen ikke er ønskelig handler dette om å jevne ut fokuset på ulike menneskelige forutsetninger. Kafésjefen sier selv at SiT-kafé hadde standardisert studentgruppen i for stor grad, noe som gjorde at løsningene og tilbud var for dårlig. Vi kan forstå Imrie og Hall (2001a) dithen at det sosiale aspektet ved å ha en funksjonsnedsettelse i en setting og stigmatiseringen som ofte kan oppstå i kravsituasjoner, vil kunne opphøre når individ og rom fungerer sammen i en harmoni. Ryhl

(2012) argumenterer om å se brukerne i «det store bildet» for å oppnå denne harmonien. Det ser ut til at prosjektgruppa har vektlagt en ny kantine hvor de ønsker at brukermassen flyter i hverandre og hver og en opplever Hangaren på sine premisser.

Universell utforming er et begrep i rehabiliteringsprosjektet myntet på å gjøre studiehverdagen og tilværelsen i Hangaren inkluderende for en bredere studentgruppe.

Her vil jeg trekke inn Heideggers oppfatning om det «å bo». Hangaren er en omgivelse der studenters væren finner sted. Å etablere studenters væren må sees som et av Hangarens formål i lys av Heidegger. Det skal ikke være et oppholdssted eller uspesifisert areal slik som også kafésjefen ga uttrykk for. Dette samsvarer med bakgrunnen og hensikten med å rehabilitere Hangaren slik det ble presentert i kapittel 3, og nasjonale mål (Regjeringen, 2009a).

Det er så vidt meg bekjent, ikke gjort undersøkelser på forhånd om hvordan sosiale ulikheter opplevdes i Hangaren. Det er derfor vanskelig å finne hvilken effekt rehabiliteringen hadde på en eventuell stigmatisering hos enkelte.

Det kan nevnes at kafésjefen mente at Hangaren kunne oppfattes som lite likeverdig i termer av tilgjengelig før prosjektet ble iverksatt. Det kom frem under intervjuet at en student i rullestol pekte på det ikke var mulig å benytte seg av handleområdet om sommeren, da inngangen for rullestol gikk igjennom et område som var sommerstengt. Dette førte til at området ble åpnet med øyeblikkelig virkning. Det kan da stilles spørsmål om hvilke prioriteringer som ble gjort tidligere. Det er bemerkelsesverdig at det som var den eneste inngangen for rullestol ble stengt om sommeren. Om studenten opplevde det diskriminerende er uvisst, men etter lov skal det til en hver tid være tilgang for studenter på skolens område (Forskrift om studentsamskipnader, 2008, § 8, annet ledd; Universitet- og høyskoleloven, 2005, § 4-3). I intervjuet ga kafésjefen uttrykk for å kjenne disse lovene til det fulle. Det er vanskelig å se hva som var årsaken til at denne inngangen var stengt. Siden kunnskapen om lov er på plass hos kafésjefen, er det mulig at inngangen ikke ble tenkt på som essensiell om sommeren. Mitt inntrykk er at SiT-Kafé nå tar arbeidet om å utbedre Hangaren til det bedre svært seriøst hvor de vektlegger en forbedring som skal spille på ulike opplevelseshverdagen. Den nye inn- og utgangsdøren viser tiltak som sørger for en mer likeverdig adgang (vedlegg 4, 5 & 6).

Å fremme helhet kan være utfordrende

Etter Krech og Crutchfield skriver (1948) er menneskets oppfattelse av verden et produkt av opplevelse gjennom sansenes registreringer. Dette er noe som på sin side er høyst individuelt.

Med andre ord er det umulig å sette seg inn i et annet individs persepsjon eller opplevelse av tid og rom. Hva én person opplever som likeverdighet, tilgjengelig, en effektiv løsning eller et godt tilbud er nødvendigvis ikke det samme for en annen person. Hva én person opplever som støy eller som blendende trenger ikke være det samme for en annen. Det er enkelt å forstå kompleksiteten og utfordringene i rehabiliteringsprosjektet når vi setter dette i et brukerperspektiv.

Jeg har tidligere vært inne på at håndverkeren pekte på vanskeligheten med å kunne tilfredsstillende alle individers forutsetninger i et prosjekt som Hangaren. Kafésjefen legger også frem at det er utfordrende å forme Hangaren slik at den passer enhver bruker og kunde. Fokuset i rehabiliteringen har ifølge kafésjefen vært å få frem ulike tilbud, tjenester og å forme Hangaren på en slik måte at det er mulig å oppleve tilværelsen forskjellig. Fleksibel opplevelse er en tanke som tydelig eksisterer i prosjektgruppa.

De har konsentrert seg om brukernes opplevelse på bakgrunn av ulike sanser og forutsetninger og satt dette som et viktig fokusområde i hvordan Hangaren skulle utformes. Spesielt har produktdesigneren og interiørarkitektens fagkunnskap om romlig aktivitet, sammensetning og miljødynamikk kunnet optimalisere løsningene.

De mange sonene er den tydeligste bekreftelsen på at Hangaren fremstår som en helhet bestående av ulike elementer. Igjennom forståelsen om at alle mennesker opplever og sanser rom forskjellig har prosjektgruppa hatt en stor påvirkningsmulighet på alle potensielle brukere av Hangaren. Ved å forme områdene gjennom bruk av ulike materialer, kontraster, lyssetting og soner har teamet kunne treffe et bredt spekter av individuelle sanser og følgelig opplevelsen av å være til stede i Hangaren, som en student.

Universell utforming blir for prosjektgruppa et begrep som omhandler det menneskelige opplevelsesaspekt satt i en helhetssammenheng. Løsninger har blitt gitt en tydelig mening og ulike tolkningsmuligheter. Hangaren er et miljø mange studenter deler seg i mellom, og med meningsfull karakter er Hangaren derfor et sted med sosialt inkluderende virkning.

Mange av informantene er opptatt av klassiske løsninger når de omtaler universell utforming. Fargevalg, trapper, ledelinjer, heiser, rømning og møblering trekkes ofte frem. Det er for så vidt ikke et overraskende funn at mange tekniske virkemidler fremmes gjennom eksempler og forklaringer. Store deler av prosjektgruppa består av teknisk og praktisk utdannede personer, som betyr at forventningene mine til denne fagterminologien ble bekreftet. Det kan tenkes at

denne enigheten skyldes utvalgets relativt homogene faglige sammensetning. Det er mulig at utvalgets enighet om helhetlig harmoni er en faktor som hindrer et problemfylt språk og tolkning av universell utforming i tverrfaglige grupper.

10.1.2 Universell utforming skal treffe mangfoldet

Det er en bred, felles forståelse om at universell utforming omhandler tanken om et mangfold i samfunnet.

Som et utgangspunkt er menneskeheten veldig forskjellig sier interiørarkitekten og utdyper at det eksisterer alle slags typer mennesker i samfunnet. Hun påpeker at det er vanskelig å være tilstrekkelig generell i utformende prosesser for å fange dette mangfoldet, samtidig som det skal oppleves tilfredsstillende for alle. Hun understreker at det likevel er noe som må etterstrebes fordi vi ikke bygger bærekraftig og gode samfunn ved å unngå likeverdige tilgjengelige løsninger, da det resulterer i en utestengelse av mennesker.

«Det handler om det å være inkluderende At alle opplever seg selv som selvstendige individer på lik linje. Så på mange måter blir det jo det et praktisk demokrati» **Interiørarkitekt**

Det vil bli flest studenter som benytter seg av Hangaren og tjenestene, da denne massen sett under ett, er størst og studentene er målgruppen, sier kafésjefen. Han fortsetter med å si at det skal være egnede lokaler til rådighet for alle som ønsker å benytte seg av Hangaren og ingen skal diskrimineres. Til det er det viktig å unngå segregerte omveier inn og ut av lokaler og rom påpeker Randi Tiller.

Produktdesigneren sier at det er veldig viktig å forstå at universell utforming ikke er en lov eller et prinsipp som kun gjelder for funksjonshemmede. Overingeniøren i prosjektgruppa peker også på at universell utforming kan bidra til enklere løsninger for mange samfunnsborgere. Han sier at en løsning som utarbeides i henhold til fremkommelighet for rullestoler også fører til gode situasjoner for eldre personer like mye som en kvinne med barnevogn.

En slags motsetning til universell utforming, er der det tilrettelegges eller utarbeides nettopp for funksjonsnedsettelse, sier Randi Tiller. Dette er i større grad en diskriminerende løsning enn en universell fordi det henviser til en bestemt gruppe via skilt, skrift eller andre opplysninger og dermed kaster et lys som nærmest fremstiller og oppfordrer til en delt løsning

i bruk av rom og miljø påpeker utdyper Randi Tiller. Produktdesigner sier at slike omgivelser kan føre til omveier og ekstra psykiske og fysiske belastninger for funksjonshemmede.

«Det er ikke det universell utforming dreier seg om. Du må lage løsninger som passer for alle» **Produktdesigner**

Resultatene av å arbeide etter en universell utformet strategi kan føre til at det blir et mer likestilt samfunn, sier produktdesigneren og Randi Tiller. Håndverkeren mener at alle skal få den samme likeverdige tilgangen til rom, miljø, tjenester og tilbud i Hangaren og at dette vil komme frem i den nye Hangaren. Kafésjefen sier at utgangspunktet for å virkeliggjøre dette er studentene:

«Vår tanke er jo at vi skal være til for alle studentene. Vi skal ikke favorisere noen grupper. Så studentene er jo der likhetsprinsippet er tungt forankret» **Kafésjef**

Universell utforming skal ikke bare fokusere på studentene som vil bruke Hangaren. Det er en stor gruppe ansatte som er nært tilknyttet vedlikehold, drift og ikke minst har kjøkkenet som arbeidsplass, sier Randi Tiller. Kafésjefen sier at prosjektgruppa også planlegger og utarbeider rom etter en tanke om best mulige arbeidsvilkår for ansatte. Samtidig er det essensielt at renhold opprettholdes av hygieniske grunner og Randi Tiller sier videre at det er viktig med fleksible områder som tillater rengjøring, reparasjoner og servicer.

Randi Tiller og produktdesigneren sier at gode kjøkkenløsninger er viktig siden opplyser kunder om ulike mattilbudene og ikke minst hva det inneholder. Det er et viktig poeng i forbindelse med kantinedrift at universell utforming ikke bare handler om muligheten for adgang til kantine, men også at innholdet, tjenestene og tilbudet er tilpasset et mangfold, sier de to. Produktdesigneren trekker frem at en brettbane og kassaløsning som er viet tanken om effektivitet bidrar til enklere bruk for ansatte bak diskene på lik linje som det er effektivt for kunder. Universell utforming har et stort nedslagsfelt med riktig gjennomføring sier Randi Tiller.

«Det er det som er tanken. At vi når alle. Det er jo det som er hele poenget» **Randi Tiller**

Diskusjon av hovedfunn om et mangfold

Prinsippet om at universell utforming er til for alle i samfunnet ble introdusert i diskusjonen av helhet og opplevelse. Det er interessant å ta dette til nærmere behandling da informantene i

stor grad trekker dette aspektet frem, samtidig som det er grunnleggende for universell utforming som tema (Steinfeld & Maisel, 2012; Ostroff, 2011; Imrie & Hall, 2001a). Mennesket har et vidt spekter av ferdigheter gjennom livet. Vi har et livsspenn fra nyfødt til gammel, noe som gjør relasjonen mellom mennesket og samfunn komplisert (Asmervik, 2002).

Interiørarkitekten gir et uttrykk om at vi ikke bygger et godt samfunn når personer ikke får delta på en likeverdig måte. Hva «et godt samfunn» betyr er vanskelig å si konkret. Det kan relateres til at hun er kjent med dagens situasjon hvor et stort antall personer, da spesielt personer med funksjonsnedsettelse, står utenfor mulighet til høyere utdanning og arbeidsliv (Kittelsaa, Wik & Tøssebro, 2015; Bø & Håland, 2013; Molden, Wendelborg & Tøssebro, 2009). Selv om universell utforming har som mål å treffe mangfoldet, er begrepet utviklet på bakgrunn av erfaringene med nedsatt funksjonsevne i samfunnet. I denne sammenhengen er begrepet derfor et viktig bidrag for økt likeverdig deltakelse i sysselsetting og utdanning, da funksjonshemmede er vist å ha lavere utdanning enn befolkningen ellers.

At flere personer med nedsatt funksjonsevne gis mulighet til å ta høyere utdanning, kan bidra til økt sosioøkonomisk status. Høyere sysselsetting betyr blant annet mindre ressursbruk til støtteordninger, samtidig som økt kompetanse driver frem bedrifter og arbeidsplasser. Saito (2006) finner at arbeidsgivere med kjennskap til universell utforming viser større tegn til å implementere dette i utbedring av arbeidsplassen. Disse arbeidsgiverne viser også en villighet til å åpne for personer med funksjonsnedsettelse i ansettelsesfasen i motsetning til arbeidsgivere med liten eller ingen kunnskap om universell utforming (ibid.).

Å bygge et godt samfunn kan også kobles til begrepene om selvbilde og selvrealisering hos individet. Sysselsetting og studiedeltakelse påvirker selvbildet i positiv forstand og det minsker sjansen for psykiske lidelser (Molden, Wendelborg & Tøssebro, 2009).

Interiørarkitektens uttalelser tyder på en forståelse om at universell utforming omhandler individuelle og ulike forutsetninger og at det kan bedre likestilling på et samfunnsnivå for personer med nedsatt funksjonsevne. Lav utdanning, lav sysselsetting og psykiske utfordringer på bakgrunn av diskriminering er tre helsefaktorer blant befolkningen storsamfunnet ikke er tjent med sett i et folkehelseperspektiv.

Selv om jeg ikke kan understreke en bestemt årsakssammenheng mellom sosioøkonomisk status og implementering av universell utforming, kan det tyde på at interiørarkitekten forstår universell utforming som et begrep som påvirker dette til det positive. Det er likevel

nødvendig å ta flere faktorer i betraktning. Alder, type funksjonsnedsettelse, eventuelt smertenivå og ervervet eller medfødt funksjonsnedsettelse er faktorer som spiller inn i sammenhengen med utdanning, sysselsetting og identitet (Wik & Tøssebro, 2014).

Universell utforming er komplisert

I intervjuet stiller interiørarkitekten et hypotetisk spørsmål: «*Hvordan kan man være såpass generell at man fanger alle og det oppleves som tilfredsstillende for alle?*». Dilemmaene en kan støte på i arbeid med universell utforming er utfordringer hun ser ut å være bevisst.

Det er mye som kan tyde på at en forståelse om mangfold i studentmassen og samfunnet hos interiørarkitekten. Hun viser refleksjon og kjennskap til problematikken og det komplekse med universell utforming (Tøssebro, 2010, Imrie & Hall, 2001a). Det settes fokus på at et samfunn ikke skal bygges og opprettholdes på bakgrunn av løsninger som kan oppleves som ekskluderende. Samtidig tyder det på at hun ser utfordringene og problemstillingene som kan oppstå som dynamiske.

Kafésjefen er tydelig på at Hangaren ikke skal favorisere grupper i studentmassen. Dette kan vi finne godt grunnlag for at han kan si ved å se på kartleggingen og planleggingen av Hangaren. SiT-kafé har arbeidet etter fire brukergrupper som representerer studentmassen som helhet. Dette er kategorier som hovedsakelig skiller studentene etter kjøpelyst og behov for variert mat fremfor hvilke individuelle forutsetninger de har (figur 1).

Mye tyder derfor på at en person eller en student med funksjonsnedsettelse derfor kan befinne seg i hvilken som helst av de fire gruppene. Dette viser at funksjonshemmede ikke blir sett på som en enhetlig og definert gruppe i prosjektet. En holdning som for øvrig ofte er tilfellet i samfunnet og et sterkt bidrag til barrierer og diskriminering ifølge Miller, Parker og Gillinson (2004).

Som Heidegger skriver lever vi som individer side om side i omgivelsene og derfor er det essensielt å etterkomme mangfoldet i det vi konstruerer for å ivareta en felles fremtidig eksistens. Vi kan ikke utvikle et samfunn og omgivelser om ikke tillater deltakelse for et bredt spekter av borgerne. Etter Heidegger blir vi nødt til å legge mening og tanker bak struktureringen av samfunnet.

Spesiell tilrettelegging

Produktdesignerens og Randi Tillers syn vedrørende spesiell tilretteleggelse kan forbindes med Donna Reeve (2006, 2002) sin teori om psyko-emosjonell funksjonshemming. Skilting som henviser til spesielt tilrettelagte løsninger for funksjonshemmede er med på å ekskludere ytterligere, ifølge Reeve (2006). Opplevelsen av at andre legger merke til hvordan en med funksjonsnedsettelse kommuniserer eller beveger seg i samfunnsrommet kan bidra til at miljøet også oppleves som en psykisk barriere, ikke bare en fysisk. Følgen av dette er at personer med funksjonsnedsettelser velger å utebli fra samfunnsdeltakelse (ibid.). Imrie og Hall (2001) utdyper at spesielle løsninger og tilrettelegging i mange situasjoner oppfyller kravet om tilgang og muligheten til bruk av en tjeneste eller tilbud. Likevel er ikke slike løsninger tilstrekkelig da de ikke gir uttrykk for sosial inkludering (Lid, 2013). Til dette kan vi knytte Shakespeare (2006) sitt poeng om «tilgjengelig nok», fra side 24.

Randi Tiller peker på at Hangaren søker mot å unngå dette og trekker frem møbleringen og rominndelingen som en viktig faktor i dette arbeidet. Her er det riktig å anta at Randi tenker på helheten, som tidligere er påpekt, hvor Hangaren skal fungere i en harmoni med studentmassen. I en slik harmonisk situasjon vil fokuset på funksjonsnedsettelse senkes og den psyko-emosjonelle funksjonshemmingen vil trolig kunne være fraværende etter hva Reeve (2006) poengterer.

Overingeniøren ser også segregerter og spesielle løsninger som et viktig punkt å være bevisst. Etter hva overingeniøren mener var ikke den tidligere adkomsten til Hangarens sør-vestlige side god nok (vedlegg 4, 5, 6 og 7). Ved å benytte seg av spesielle løsninger blir en som deltaker og bruker ikke en del av kommunikasjonsveien – hovedløsningen – og fokuset på funksjonsnedsettelsen er umiddelbart til stede, ifølge Reeve (2006).

Hangaren er som Randi Tiller sier også en arbeidsplass for et stort antall medarbeidere i kantina, og rengjøringspersonalet og Driftsavdelingen har samtidig en viktig rolle. Ved at det nå er åpnet opp og god tilgang inn og ut av Hangaren gjør at kravene til bruk senkes for ankomst for alle som ønsker å benytte Hangaren. Dette viser en forståelse om at mange kan dra positiv nytte av endrede omgivelser som springer ut av noens behov.

Jeg ønsker å trekke frem utvalgets bruk av ordet rampe. At de bruker betegnelsen «rampe» er muligens ikke er det beste ordet å benytte sett i lys av Reeve sitt poeng om psykoemosjonelle opplevelser. Det er ikke slik at rampen er en spesiell tilrettelegging i seg selv, der den faller

og strekker seg som en naturlig del av Hangarens miljø, men ord og betegnelser som henviser til det spesielle kan oppleves negativt (ibid.). Det er vanskelig å si om det oppleves som stigmatiserende for noen, men det ville vært mindre potensielt støtende å kalle den «gangbanen». Men, gangbane, kan på sin side relateres til det å gå, så det er mulig at dette også kan oppleves som støtende. En annen mulighet er å snakke om den på et generelt nivå, som for eksempel å kalle den «Veien».

Jeg vil underbygge diskusjonen så langt med produktdesignerens synspunkt på feltet:

«De ulike funksjonsnedsettelsene er som en ressurs for innovasjon, og innovasjon et resultat av begrensninger. For å drive universell utforming må vi involvere brukere» **Produktdesigner**

Hun understreker at universell utforming ikke må oppfattes og tolkes som en paragraf for funksjonshemmede. Dette ser jeg som et fruktbart utsagn i prosessen for å skape et mer likeverdig og tilgjengelig samfunn for befolkningen (Lid, 2013; Steinfeld & Maisel, 2012). Hun er av den oppfatningen at samfunnet må ta funksjonshemming som begrep og legge det til grunn for å finne innovative løsninger på barrierer og utfordringer i miljø og tjenester.

Mangfold og enighet

Universell utforming tolkes av utvalget som et demokratisk begrep som er til for å gjøre samfunnet til et bedre sted å være. Det er en slik oppfattelse som gjør at det innledede kommunikasjonsgapet mister sitt potensielle hold i tverrfaglige grupper (Steinfeld & Maisel, 2012; Iwarsson og Ståhl, 2003).

Studentenes mange behov og krav verdsettes, noe som reflekterer forståelsen om et mangfold. Ønsket om å skape en bedre hverdag og studiesituasjon for studentene er i relevans til universell utformings tankegods om likestilling og likeverd.

Det er mulig at informantene, i deres posisjon som ansatte i et prosjekt på et universitet, har vanskeligheter for å argumentere for at ikke alle studenter skal ha likeverdig tilgang og mulighet til bruk av kantina på NTNU. Et annet bygningsprosjekt kunne ført til andre synspunkter.

Selv om mye tyder på en gjennomgående lik tolkning av begrepet, kan det være interessant å trekke frem hvorvidt et kunnskapsløft om funksjonshemming ville ført til uoverensstemmelse innad i gruppa. Det kan tenkes at andre synspunkter og satsningsområder i

rehabiliteringsprosjektet ville funnet sted. Kunnskap åpner for bredere perspektiv og andre innfallsvinkler. Det er også mulig at kritiske røster og uenighet kunne blitt en realitet.

For å avslutte denne diskusjonen tyder det på at prosjektgruppa behandler universell utforming som et begrep med god tilknytning til mangfoldet av studenter og ulike forutsetninger. Befolkningslære er viktig kunnskap i arbeidet med universell utforming fordi det handler om å utvikle for den menneskelige prestasjonsevne, sier Steinfeld & Maisel (2012). Prosjektgruppa ser at studentmassen er en gruppe med ulike behov og de fremstår som en reflektert tverrfaglig enhet med ulik kunnskap og erfaring som utfyller hverandre.

10.1.3 Universell utforming – et begrep mellom to stoler – regler og praksis

Interiørarkitekten og produktdesigneren sier at lovverket i for stor grad kveler muligheten for full utfoldelse av universell utforming. Randi Tiller og overingeniør sier at loven ikke alltid kan følges slavisk, da ulike rammer ofte forhindrer dette. Randi Tiller, interiørarkitekten og kafésjefen sier at lovverkets nye bestemmelser har ført med seg en økende positiv forståelse blant aktører omkring universell utforming.

Universell utforming handler ikke bare om de tekniske utformingene, det blir rett og slett misforstått, sier produktdesigneren. Slik lovteksten presenterer universell utforming gjennom krav virker det som om loven ikke ser eller omfatter det menneskelig samspillet sier hun. Produktdesigneren mener at loven ikke ser det mangfoldet som eksisterer i samfunnet, men i større grad forsvarer enkelte gruppers behov og forutsetninger. Dette skjer gjennom at den konkrete lovteksten ikke åpner for å se menneskene i relasjon med omgivelsene i ulike kontekster, sier interiørarkitekten. Produktdesigneren på sin side sier videre at universell utforming handler om å gå utover de rigide kravene og å arbeide ut ifra individenes behov basert på skjønsmessige vurderinger i gitte kontekster. Ved å følge loven og kravene som er satt kan detaljfokuset i prosjekter bli stort. Dette fører til at utformingen blir for krevende i bruk og vi oppnår et resultat som i liten grad svarer til bredere spekter av befolkningen mener produktdesigneren.

Interiørarkitekten i prosjektet gir uttrykk for at tidligere lovgivning og retningslinjer tillot bruk av skjønn, noe som gjorde at arbeidet med likeverdig deltakelse kunne føles lettere i motsetning til hvordan det oppfattes etter den nye lovens krav. På en annen side bringer lovens bestemmelser med seg føringer som skaper gjennomslagskraft som ikke var mulig

tidligere fortsetter hun. Bygningseiere og oppdragsgivere kunne lettere se bort i fra tilgjengelighet- og likestillingsaspektet i utvikling av miljø og tjenester uten konsekvenser og gjerne da med økonomiske rammer som begrunnelse utfyller overingeniøren.

Fordi det nå er lovfestet er universell utforming tydeligere som strategi enn tidligere tider, sier Randi Tiller og utdyper at alle er nødt til å forholde seg til loven, uavhengig av hva de selv mener er nødvendig eller ikke. Problemet kan være at mangel på forståelse eller aksept for prinsippet om likeverdighet kan føre til mindre gode resultater i bygningsprosjekter sier hun. Overingeniøren påpeker også at Plan- og bygningsloven og tilhørende forskrifters ikrafttredelse har ført til at universell utforming står sterkere og er mer håndterbart i planlegging og gjennomføringsfaser. Han sier at loven var en nødvendighet.

«Det sier ganske mye at man må tvinges til å tenke sånn» **Overingeniør**

Loven og spesielt tilhørende forskrift er vanskelig å følge fullt ut i et hvert prosjekt, sier Randi Tiller. Håndverkeren sier at lovverket ikke er komplett og mener at enkelte ting kunne blitt endret i lovteksten. Han understreker videre at yrkesstolthet er essensielt for alle aktører bygningsprosesser og sier at en enkelt kan ta snarveier i løsnings utforming selv om retningslinjene følges. Å strekke seg så langt det er mulig for å nå gode resultater er nødvendig sier han.

Samtidig har det ikke betydning for om det er en trapp, rampe eller en bredere dør som skal lages fordi målene er gitt og det er en bestilling fra oppdragsgiver og noe en må forholde seg til, sier håndverkeren. Det handler om å være profesjonell utdyper han.

Det er ingen garanti at TEK 10 eller og annen lov, alene, vil føre til gode løsninger konstaterer produktdesigneren i prosjektet. Det er avgjørende å kjenne sitt eget fagfelt og at valgene en tar vil ha konsekvenser for brukerne av tjenesten eller tilbudet påpeker hun. Ved å la kreativiteten få et feste i arbeidet vil løsningene kunne omfatte et bredt spekter av brukere, i motsetning til å etterstrebe de firkantede rammene loven presenterer, sier produktdesigneren.

«I forhold til universell utforming så er loven en ting. Men hva gjør vi i praksis? Er taktile knotter alltid en god nok løsning selv om de svarer til lov og forskrift? Det handler om å gå utover det rigide, stramme i loven» **Produktdesigner**

Randi Tiller og produktdesigner sier at taktile løsninger og ledelinjer blir utført enorm forskjellig og ofte med mindre gode resultater. Randi Tiller forteller om ledelinjer som styrer

inn i søyler og for nærme vegger. Grunnen til slike feil er at mange aktører ikke ser den praktiske konsekvensen av det de utfører, sier Randi Tiller.

«Jeg har ikke lyst til å gjøre ting bare fordi lovverket sier det når det ikke finnes løsninger for det» **Randi Tiller**

På det praktiske feltet må det være rom for å kunne være løsningsorientert og se hvilke alternativer som kan være aktuelle i situasjoner der lovtekst og forskrift ikke lar seg oppfylle, sier overingeniøren. Dette er typisk der eksisterende bygningsmasse er utgangspunkt, slik som i rehabiliteringsprosjektet med Hangaren sier overingeniør og Randi Tiller. I praksis er det vanskelig og etterkomme loven da faktorer ofte vil arbeide i mot. Eksisterende bygningsmasse, verneforhold eller topografi er poeng informantene trekker frem.

Interiørarkitekten og Randi Tiller legger vekt på at universell utforming tolkes for ulikt i praktiske situasjoner. De sier begge at de har et konkret ønske om en idébank som tilbyr løsningsforslag i større grad enn det som eksisterer i dag.

I og med at loven nå fastsetter krav i utformingen av bygg, rom og miljø oppleves det som om kravene tidvis låser disse formingsprosessene etter hva interiørarkitekten, Randi Tiller og produktdesigneren gir uttrykk for. Randi Tiller sier at svært få, om ingen, prosjekter og utgangspunkt for utforming er identiske. Hun mener at det vil være givende for prosjekters fremdrift og utgifter med løsningsforslag for ulike situasjoner og bygningsstruktur. I tillegg vil det gi sterkere gjennomslagskraft i tverrfaglige prosjekt, sier interiørarkitekten og utdyper:

«Da kan man henvise til en kilde som er utenfor seg selv. Og man kan si at her er det retningslinjer som er utarbeidet med eksempler» **Interiørarkitekt**

Selv om lover og forskrifter presenterer kravene sier den svært lite om hvordan disse kravene skal oppnås i forskjellige kontekster, sier produktdesigneren og Randi Tiller. Spesielt problematisk blir det i situasjoner der reelt utgangspunkt og areal ikke svarer til lovens forventede utgangspunkt for utforming utdyper Randi Tiller. Hun sier videre at variert grad av kvalitet og brukbarhet ofte blir en konsekvens. Dette er ikke heldig i et samfunn hvor det satses på likeverdig tilgjengelighet og deltakelse, mener interiørarkitekten.

For å oppnå universelt utformede omgivelser må prosessene inneholde kreativitet, sier overingeniøren. Lovens mange krav kan føre til at aktører opplever at de jobber mot høye krav og med det stagnerer hele prosessen, sier Randi Tiller. Interiørarkitekten og Randi Tiller

sier at et støttemateriale med gode og bearbejdede løsninger kunne løst slike problemstillinger.

«TEK 10 sier jo ikke noe om hvordan du skal løse det. Den sier kravene, ikke sant. Så det der med å finne løsningene på det. Det er det jeg har jobba med i alle år ... hvordan du skal løse tingene. Og hva som er lurt å tenke på» **Randi Tiller**

Overingeniøren deler ikke synspunktet om at det er en mangel på løsningsforslag. Han sier at det materialet som allerede eksisterer er tilstrekkelig for å få gjennomført prosessene. Det eksisterer gjennomtenkte publikasjoner som godt beskriver hva som er nødvendig i ulike situasjoner, sier han. Plan- og bygningslovens lovtekst er i seg selv ikke konkret nok, men detaljkravene som kommer frem i TEK 10 er tilstrekkelig i forhold til universell utforming og gjennomføring av løsninger, utdyper overingeniøren.

Diskusjon av hovedfunn om regler og praksis

Det virker som at utvalget har et varierende forhold til lov gjeldende for universell utforming. Loven blir stilt i både negativt og kritisk lys. Interiørarkitekten og produktdesigneren gir innledningsvis uttrykk for et svært interessant poeng som jeg finner viktig å diskutere nærmere.

De to peker på at lovverket begrenser og låser muligheten til optimalisering av universell utforming i deres arbeid. Fra kapittel 10.1.2 har jeg diskutert at personene både kjenner til og gir uttrykk som støtter hovedtanken i universell utforming. Med andre ord kan jeg vanskelig stille spørsmål til deres oppfattelse. Det virker som at det er andre forhold som ligger til grunn for deres argument.

Å konstatere at lovverket begrenser og låser gjennomføring av universell utforming er sterke påstander. Ryhl (2012) ser et liknende funn i sin studie, hvor hun trekker frem at lovverket begrenser det kreative råderom og dermed kvaliteten i det som konstrueres. Interiørarkitekten i mitt prosjekt understreker dette hvor hun trekker linjer til tiden før og etter TEK 10. Her kommer det frem at det opplevdes som mer åpent for skjønnsmessig vurderinger i tiden før TEK 10. Det kreative råderommet ser for interiørarkitekten ut til å ha blitt innstrammet ved ikrafttreddelsen av denne loven. Interiørarkitekten understreker sin argumentasjon:

«Jeg er litt usikker på om jeg ser noe forbedringspotensialet i forhold til å utvide, eller å detaljere noe mer. Det er noe med det, hvis man skal forholde seg til veldig mange bestemmelser, så blir det veldig mye tyngre, det gjør jobben tyngre, enn hvis man må forholde seg til en visjonær eller skjønnsmessig vurdering. At man har et klart mål og at det er visse prinsipper som skal oppfylles» **Interiørarkitekt**

I rehabiliteringen er det et mål å utarbeide en kantine og et sted for alle, et mål som er nokså klart fra overordnet hold. Gjennom å kunne utforme Hangaren etter prinsipper om menneskets sans, en dynamisk harmoni og fleksibel bruk ser det ut til at et friere spillerom for gode løsninger er det optimale.

Det virker som om interiørarkitekten opplever at lovverket kan overstyre muligheten til å utføre kvalitetsfulle og gode løsninger. At arbeidet gjøres tungt på grunn av lovverket må uten tvil kjennes frustrerende. Kanskje kjennes dette ekstra godt da hun har erfaringer tilbake til tiden før det nye lovverket. Som Iwarsson og Ståhl (2003) skriver er et anstrengt syn på lovgivning noe som kan føre til et problemfullt forhold til universell utforming.

Produktdesignerens argumenter ser også ut til å tale for et mer skjønnsmessig lovverk. Hun er tydelig opptatt av å spille på mangfoldets forutsetninger og sier til dette at loven bare tar for seg enkeltes behov. Ryhl (2012) ser i sin studie at mangfoldets forutsetninger ikke inkluderes ellers forsvares i lovtekstene. Mye tyder på at produktdesigner mener at loven svikter når det kommer til praktisk gjennomføring, fordi prosjekters kontekst varierer mer enn hva loven fastslår. Siden loven ikke åpner for at menneskelige forutsetninger i større grad er utgangspunkt for utforming, ser det ut til at produktdesigner mener dette er en grunn til at universell utformings poeng blir misforstått. Manglende og ulike tolkninger av universell utforming er faktorer som kan føre til kommunikasjonsproblemer i tverrfaglige grupper slik jeg introduserte i kapittel 1.3 (Lid, 2013, Iwarsson & Ståhl, 2003, Sandhu, 2000).

Videre er det tydelig at prinsippet om kontekst er viktig for produktdesigneren i likhet med interiørarkitekten. Å se hva som er behovet i et prosjekt vil være en avgjørende forskjell for hvordan løsninger blir truffet og for hvordan de *gode* løsningene blir truffet. Mye tyder på at det er ønskelig å finne løsninger som treffer et bredt brukerperspektiv gjennom kreativitet og kontekstbaserte prosesser, snarere enn å følge lovens mange krav slavisk. Det virker som om produktdesigner mener at slavisk, overholdte prosesser fører til ensformige brukermuligheter.

Interiørarkitekten, Randi Tiller og produktdesigneren er nok inne på et viktig poeng hvor det handler om kontekst og skjønnsbaserte løsninger. Mangfoldighetstanken i universell utforming, jeg trakk frem i kapittel 10.1.2 i, handler om at vi ikke kan standardisere omgivelser eller individer. Det er mulig å tro at praktiske aktører ofte tenker ensidig og standardisert i mange tilfeller. Dette fører til at universell utformings verdigrunnlag tolkes ulikt og utfordringer mellom fag kan dermed oppstå (Iwarsson og Ståhl, 2003, Sandhu, 2000).

Lovens positive uttrykk og yrkesstolthet

Lovverket har også ført til positive innspill. Det er først og fremst tydelig at loven bringer med seg en gjennomslagskraft som blir satt pris på. Dette har ført til at flere informanter opplever å være i posisjoner med en autoritet og handlingskraft. De har i tverrfaglig prosjekter mulighet til å vise til lov om universell utforming.

Ankepunktet blir i hvor stor grad det er heldig at utførende aktører får universell utforming «tredd over» seg gjennom en rekke ulike krav. Det kan føre til at kvalitet og likestilling ofres til fordel for en effektiv gjennomføring hvor kun minstekrav oppfylles (Bendixen og Benktzon, 2015; Imrie & Hall, 2001b). Spørsmålet, ifølge Imrie og Hall (2001b) er om lovgivning da er et godt nok middel til å skape likestilling og likeverdighet. Det ligger i dette spørsmålet en tanke om at tanken om et mangfold glipper i praktiske sammenhenger. Kanskje bør det derfor ligge en kunnskap og kompetanse til grunn, en kunnskap som sørger for forståelse for samfunnsstrukturell likeverdighet.

Håndverkerens argument om mulige snarveier i arbeidsprosesser viser at raske løsninger er vanlig. Gjennom håndverkerens oppfattelse av lovverket virker det ikke som om reglementet er holdbart opp mot universell utforming. Unøyaktighet og lav yrkesstolthet sees som en negativ faktor som lovverket, innen universell utforming, ikke klarer å fange opp.

For å få bukt med dette mener Bendixen (2010) at visjonen i universell utforming med de kulturelle og sosiale fordelene må sterkere frem. Det kan se ut til at det er bedre å adressere fordelene med universell utforming i motsetning til å kommunisere gjennom krav og moralistisk irettesettelse.

Som det blir sagt har lovens ikrafttredelser ført til at bygningseiere og prosjektledere har måtte forholde seg til universell utforming. Det interessante er årsaken til det som kan se ut til å være en positiv trend. En mulighet er at det handler om utviklet kunnskap og erfaring. Imrie og Hall (2001b) sier at aktører kan oppfatte nytten og dermed oppnå større kunnskap gjennom

lovverkets ikrafttredelse. Samtidig er det mulig at prosjektledere, bygningseiere og aktører retter seg etter loven fordi de må gjennom krav.

Til dette er sitat av overingeniøren på side 85 interessant. Han mener at det sier mye at vi må tvinges til å trekke inn universell utforming i bygnings- og planleggingsprosesser. Jeg forstår han som at aktører og alle i praktiserende arbeid burde sett nytten av fordelene uten å bli fortalt eller påkrevd det. Hans synspunkt gir assosiasjoner til Heideggers tanker fra kapittel 5. Vi kan si at de omgivelsene mennesket konstruerer, i stor grad speiler hvem som blir ansett som deltakende mennesket i samfunnet. Det er vanskelig å si om overingeniøren mener akkurat dette. Men, det er mulig å tolke overingeniør at han mener det eksisterer holdninger som på frivillig basis ikke løfter frem universell utforming. Det ser ut til at overingeniøren finner lovverket som en ren nødvendighet for at samfunnet skal kunne åpnes og bli gjort mer likestilt. Bendixen og Benktzon (2015) og Aslaksen (2003) sier at dialog og holdningsarbeid ikke alene kan bidra til et likeverdig delaktig samfunn uten lovgivning.

Hva som forklarer den positive trenden er vanskelig å si. Det er vanskelig å vise en konkret sammenheng mellom holdninger, verdier, politikk og lovgivning, ettersom lovgivningen på feltet er relativt ny. Diskriminerende holdninger endres over tid, sier Lid (2013). Etter enkelte informanternes utsagn kan det se ut til at praktisk arbeidet med universell utforming fører endrede holdninger blant aktører. Randi Tiller og kafésjefen utdyper dette:

«Forskjellen er enorm. Når du kom med de kravene og ønskene [på 90-tallet] så ble du virkelig uglesett ... etter hvert så ser dem jo at det her er bra for alle da. Nå har vi jo regelverket med oss. Så det har jo jobbet for oss. Men det har tatt mange år» **Randi Tiller**

«Nå har jo det med universell utforming såpass kjent. Det har jo vært en snøball som sakte men sikkert har rullet. Jeg tror det her har blitt såpass anerkjent og akseptert, så det er nok i ryggmargen på både fagfolk, og de som tegner og prosjekterer» **Kafésjefen**

Mye tyder på at informantene opplever universell utforming som et begrep som havner mellom «to stoler». På den ene siden må aktører forholde seg til en rekke krav igjennom lov. På den andre siden svarer ikke alltid kontekst til en fornuftig eller optimal oppnåelse av kravene. Jeg mener dette er et tankekors til hva som kanskje kunne ha vært status i samfunnet. Det er mulig å tro at mange løsninger og utformede omgivelser ikke blir realisert på grunn av lovens detaljnivå.

Edge og Milner (1998) vektlegger et faremoment med universell utforming hvor de sier at

universell utforming bør være en del av den tverrfaglige kulturen og aktørenes fellesskap kontra et detaljfult teknisk begrep som oppleves påtvunget. Gjennomføring av prosjekter med sjekklister for hva som er oppnådd og ikke etter universell utforming sees på som en negativ utvikling for begrepet (ibid.). Produktdesigner understreker:

«Det må være mer humant preg enn et teknisk preg i utformingen» **Produktdesigner**

Det er nok riktig å snakke om en positiv endring de siste to tiårene, slik Randi Tiller og kafésjefen sier. Men, det virker som om de oppfatter at lovverket belyser universell utforming som et teknisk begrep fremfor et sosialt rettet og vinnende begrep. Det innskrenkede kreative handlingsrom, at loven oppleves som ufullstendig og lav yrkesstolthet er truende faktor for optimal kvalitet.

Det kreative råderom, som ble introdusert innledningsvis, er en viktig faktor noen i utvalget. Krav i lovtekst er ikke i alle sammenhenger en enkel gjennomførbar prosess. For eksempel er rullestol er en mye brukt standard for å sette mål og krav når det kommer til toalett og snuareal. Det kan tenkes at noen vil oppleve store toalett som vanskelig å benytte seg av (Lid, 2013). Slik enkelte informanter ser det åpner ikke standardsatte mål for kreativ utfoldelse i særlig grad. Ryhl (2012) introdusert en tanke om at sanseapparatet i større grad bør ligge til grunn for universell utforming og gjennomføring, som vist i kapittel 10.1.1.

Fritt handlingsrom

Tidligere var jeg inne på en diskusjon rundt et mer fritt spillerom for aktører. Ved å ta denne diskusjonen opp igjen blir det aktuelt å spørre hvor riktig det er å gi friere handlingsrom for arkitekter, planleggere og håndverkerbransjen.

Jeg vil utfordre Ryhl (2012) og mine informanters argumenter om et større handlingsrom. Det er ikke slik at dette handlingsrommet nødvendigvis kan bidra til likestilling og at målet om å bygge ned barrierer og større deltakelse blir nådd. Spørsmål kan stilles om de respektive utdanningene har tilstrekkelig kunnskap om funksjonshemming som kan bidra til at en stor minoritet oppnår likeverdig deltakelse i samfunnet. En kunnskapsmangel som dette er ifølge Aslaksen (2003) vanlig blant utbyggere, planleggere og aktører i bygningsprosjekt.

Dette er vanskelige spørsmål, men likefult viktig å trekke frem. Samtidig vil det som i alle andre yrkesgrupper være individuelle forskjeller i kompetanse blant planleggere, interiørarkitekter, arkitekter, designere og håndverkbransjen. Det er viktig å ha garantier for at

universell utforming gjennomføres i samfunnet. Uten en viss form for lov ville det i lys av hva informantene har gitt uttrykk for vært snever fremgang på feltet. Loven har jo faktisk bidratt til oppsving rundt universell utforming. Dette har både interiørarkitekten, Randi Tiller og overingeniøren pekt på i tråd med Bendixen og Benktzon (2015), Aslaksen (2003) og Steinfeld og Tauke (2002). Vi er med andre ord nødt til å ha lovkrav, men det er mulig at lovteksten bør defineres tydeligere slik at aktører forstår formålet. Hvorvidt vi skal åpne for et friere handlingsrom er et vanskelig standpunkt å ta stilling til. Kanskje bør det være et tema som burde trekkes frem i forbindelse med arbeidet av TEK 17.

Mye tyder på, som jeg har forsøkt å vise over, at det er innholdet og detaljene i regelverket som later til å være faktoren for frustrasjon og ulike oppfatninger av universell utforming. Som jeg trakk frem i kapittel 1.3 har alle aktører og fag med sin forståelse, erfaring og språk i tverrfaglige prosjekt. Når det ikke finnes et samlet og definert språk eller oppfattelse i slike tverrfaglige grupper kan dg kommunikasjonsgap slå rot.

Steinfeld og Tauke (2002) sier at den nøye detaljeringen av universell utforming kan føre til at planleggere, arkitekter og utførende aktører blir låst i et «jernbur». Dette er et begrep hentet fra Max Weber og hans tanker om rasjonalisering i samfunnet. Jernburet er en situasjon hvor de rasjonelle detaljene i regulering og lovgivning fører til så mange bestemmelser og krav at urimelighet til slutt blir et resultat.

En beskrivelse som kommer overens med misnøyen hos enkelte av informantene.

Idébank

Flere av informantene ser på loven som detaljstyrt og med rigide rammer. Ut av dette synet ble det i intervjuene gitt ytring av Randi Tiller og interiørarkitekten for en idébank.

Interiørarkitekten peker på at en idébank vil kunne gi en enda tyngre gjennomslagskraftighet i tverrfaglige prosesser. I tillegg til rettsgrunnlaget kan en med utgangspunkt fra databasen vise til eksterne kilder i ulike prosjekteringer.

Likevel er det i dag en enorm mengde løsningsforslag og utfyllende forklaringer som angår universell utforming. For å nevne noen har SINTEF Byggforsk, Deltasenteret og Direktoratet for byggkvalitet en rekke utarbeidelser å vise til. Interiørarkitekten er klar over dette og viser selv til Byggforsk under intervjuet:

«[Jeg] Føler at jeg savner eksempler på løsninger. At man kan se på vellykka løsninger og kanskje kan få en forståelse for hva er det som gjør den her løsningen vellykka i den konkrete sammenheng. Kontra en annen sammenheng. For må man jo sitte og finne opp kruttet på nytt, nesten hele tide. Så det savner jeg litt. En bank, eller en idésamling eller noe alá den Byggforskserien» **Interiørarkitekt**

Hun gir her en dypere forklaring på hva idébank handler om. At det blir pekt på vellykkede løsninger er interessant. Det ser ut til at ønsket springer ut av å kunne se på løsninger og utforming som er bekreftet som vellykkede. Det er også en mulighet at alle eksisterende publikasjoner oppfattes som en «jungel» av forslag.

Det virker som om ønsket handler om at det eksisterende materialet skulle vært bearbeidet og forsket på i større grad. Det er fruktbart å tro at hun ønsker utfyllende beskrivelser som for hva som gjør eksemplene vellykkede og godt anvendelige i ulike sammenhenger.

Et viktig spørsmål blir hvem som skal ta for seg arbeidet med å evaluere publiserte løsninger opp i mot ulike kontekster. Jeg ser på det som en massiv og ressurskrevende oppgave å forske på publiserte forslag rundt universell utforming.

Randi Tiller er, som interiørarkitekten, interessert i en idébank. Randi Tiller legger dette frem med grunnlag i at TEK 10 tydelig stiller kravene til disposisjon, men i svært liten grad presenterer hvordan disse kravene skal løses.

«i TEK10 står kravene for hva en skal ha, men ikke like godt løsningene. For det er ofte det er løsningene på tingene det er vanskelig å finne. Hvordan skal man gjennomføre det? For kravet er der, men hvordan i all verden skal du løse det? For det er ikke bestandig det er en firkantet ramme. Det er sjeldent vi har nye bygg og det er ikke like enkelt i nye bygg heller ... det er det som er utfordringen!» **Randi Tiller**

Sitatet bekrefter interiørarkitektens utsagn om en database som legger frem et bredere konsept om universell utforming i ulike kontekster. Randi Tillers argument om at det ikke bestandig er en «firkantet ramme» til disposisjon understreker poenget. Som ansvarlig for universell utforming på NTNU består mye av Randi Tillers erfaring av forhold fra den eksisterende bygningsmassen NTNU besitter. NTNU har i overkant av 500 000 m² bygg. Hennes grunnlag for å kommentere det detaljstyrte i ulike kontekster ser jeg som holdbar.

For eksempel er arealet sørvest utenfor Hangaren påtenkt som et fremtidig serveringssted. Samtidig er dette et ledd mellom Hangaren og den sentrale ganglinjen knyttet til ulike bygninger på NTNU Gløshaugen (vedlegg 4, 5, 6 og 7). Dette uteområdet var i utgangspunktet lavere enn den sentrale ganglinjen og terskelen til den nye inn- og utgangsdøren i Hangaren. Derfor ville prosjektgruppa heve det aktuelle området.

I forhold til lovverket står det i TEK 10 (2010, § 8-5 punkt 1, § 8-6 punkt 2 og § 8-7 første punktum) at *«gangatkomst skal være dimensjonert for forventet ferdsel og transport [og] ... gangatkomst til byggverk med krav til universell utforming skal være trinnfri [samtidig som]... gangatkomst til uteoppholdsareal med krav om universell utforming skal være trinnfri og ikke ha større stigning enn 1:20»*

Det aktuelle tilfellet passer ikke konkret til en bestemt paragraf. Det er et spørsmål om tolkning og definering av bruksområde. Jeg velger å se paragrafene samlet. Dette fordi det er et utvendig oppholdsareal samtidig som det er inn- og utgang til Hangaren i tillegg til at det er i forbindelse med en sentral ganglinje.

I følge §§ 8-5 og 8-7 skal det som utvendig oppholdsareal ikke ha de to trinnene til den sentrale ganglinjen. Et terreng som hadde blitt hevet til nivået med den sentrale ganglinjen ville sørget for dette. Samtidig ville den nye dørens terskel og Hangarens innvendig arealflate bli lavere enn terrenget med en slik heving. Altså ville ikke atkomst til selve Hangaren bli trinnfri og derfor havne i strid med § 8-6, punkt 2.

Det er nå løst med å ha trinnfri atkomst til selve Hangaren ved den nye døren, men med ett trinn ut mot sentrale ganglinjen i uteområdet.

Alternativene kunne vært et uteområde hevet jevnt med sentral ganglinje, med en helning ned mot inn- og utgangsdør. Dog, ville dette bli mindre heldig for helheten i utearealet, da dette er planlagt som et serveringsområde. Det er heller ikke ønskelig å ha helning mot et bygg med tanke på vann og drenering. Samtidig er sjansen for å få issvuller tett inntil bygget stor på vinterstid, noe som definitivt ikke er heldig.

Et annet alternativ er en heving til nivået slik som det er gjort. I tillegg fjerne det ene trinnet ut mot den sentrale ganglinjen og isteden lagt eller støpt en helning/stigning i tråd med stigningskrav i § 8-6, punkt 2. Da ville utearealet vært plant, inn- og utgang til Hangaren trinnfri samtidig som atkomst til sentral ganglinje i uteområdet ville vært trinnfri og innenfor krav om stigning slik jeg ser det.

Med dette har jeg forsøkt å vise en konkret kontekst hvor lovgivningen har blitt vurdert opp imot de gitte forutsetningene. Jeg vil ikke si at løsningen i dag er direkte diskriminerende eller feilaktig. Som vedleggene viser er det mulig å komme seg til utearealet og til den nye døren via nordsiden av utearealet via en trinnfri ferdsel. En mulig diskusjon blir hvorvidt det tolkes som omvei dersom en kommer fra sørsiden. Hvorvidt noen vil oppleve det som segregert eller tungvint å ta seg inn til området gjennom nordsiden er vanskelig og si. Poenget mitt er her å understreke den kompleksiteten som forekommer når lovgivningen skal ut i en spesifikk praksis. Som Randi Tiller sier:

«Vi har TEK 10 ikke sant, men mange syntes det er vanskelig å løse det. Så en løsningsbank på en eller annen måte, det er jo det vi har slitt med i alle årene. Og derfor funnet på ting selv»

Randi Tiller

En idébank handler om å samle det som kan oppleves som et villnis av forslag, tekniske løsninger og anbefalinger til lovkravet. En slik samling og utvikling av løsningsforslagene kan se ut til å ville bidra til mer effektive prosjekteringer, idéutvikling og gjennomføringer. Det er for Randi Tiller og interiørarkitekten et viktig punkt at denne idésamlingen viser utformede tjenester, produkter og omgivelser i ulike kontekster.

Litteraturen og teorien presenterer universell utforming som et begrep på et sosialpolitisk nivå som vil kunne føre til virkningsfulle resultater (kapittel 4). Problemet ser ut til å være at tanken bak universell utforming ikke kommer frem i det praktiske. Produktdesigneren sier at lovgivningen fremstår og oppfattes som «*stress og kjipe krav*». Derfor blir de mindre gode løsningene en realitet. Som interiørarkitekten sa i intervjuet er det først når omgivelsen eller tjenesten oppleves som feil eller mindre brukbar at den legges merke til, enten du har barnevogn, krykker, hund i bånd, hvit stakk eller jekketralle. For å få frem universell utformings kulturelle og samfunnsnyttige fordeler betyr det at lovtekstene i større grad bør utvikles på en måte som speiler begrepets verdier.

Overingeniøren er av en annen oppfatning vedrørende en idébank. Selv om Plan- og bygningsloven ene og alene ikke er god nok mener han at TEK 10 er fullt mulig å benytte i ulike prosjekter og utgangspunkt. Samtidig ser han eksisterende publikasjoner som utfyllende der det er behov. Dette er interessante motargumenter til Randi Tiller og interiørarkitektens tanker om idébank. Spesielt om det blir sett i lys av tankene om et kommunikasjonsgap. Etter hva jeg presenterte i kapittel 1.3 kan et ulikt forhold til lov, forskjellig erfaring og kunnskap

føre til utfordringer i en tverrfaglig gruppe (Lid, 2013, Iwarsson & Ståhl, 2003).

En mulighet i den splittede oppfattelsen er at erfaring med universell utforming i tidligere prosjekter er betydningsfullt for ønsket om en idébank. Erfaringer er ifølge Fletcher et. al (2015) med på å avgjøre hvordan en forholder seg til universell utforming i en praktisk kontekst. Det er derfor mulig at overingeniøren, i motsetning til Randi Tiller og interiørarkitekten, har en gjennomgående positiv erfaring med TEK 10, publikasjoner og universell utforming i en rekke ulike kontekster.

Det er tydelig at loven, og spesielt TEK 10, oppleves positivt og negativt. Det kan se ut til at er vanskelig å forholde seg til lovens formål, krav og virkeområdet til en hver tid. Selv om enkelte oppfatter loven og forskrift som et overkommelig ledd vil det for andre være en innskrenkende del i deres mulighet til å utfolde sin kompetanse til det beste.

Jeg vil forsiktig peke på at en overordnet presisering av lov og en idébank er et funn som er verdifullt dersom det viser seg å kunne stemme i et større utvalg. Kanskje kan det føre til at prosesser, prosjektering og ikke minst forståelse og kunnskap innen de nevnte fagfeltene utvikles til det bedre. Lid (2013) og Iwarsson og Ståhl (2003) skriver at det er viktig med metoder for å evaluere universell utforming etter hvert som det gjennomføres. En eventuell idébank kan dermed også fungere som et verktøy i denne sammenhengen. Det er mulig at dette kan bringe begrepet sammen, slik at en felles forståelse i tverrfaglige grupper slår rot.

10.2 Del II: Operasjonalisering av universell utforming i Hangaren

I del to skal jeg belyse andre del av problemstillingen. Her har jeg vært ute etter å se på ulike strategiske valg prosjektgruppa har tatt for å løfte frem og realisere universell utforming i prosjektet «rehabiliteringen av Hangaren».

- Stikker ulike strategier seg frem i praktiseringen av universell utforming?
- Er det mulig å se viktige faktorer i prosjektgruppas tverrfaglige sammensetning?
- Hvilken rolle har medvirkning?

Funnene viser at utvalget verdsetter planlegging som en viktig fase. Videre skal viser det seg at en kan tilegne seg erfaring om universell utforming på ulike måter. Erfaring som kan se ut til å påvirke resultater av utforming. Utvalget peker også på at det i tverrfaglig team er nødvendig med en sentral rolle å ivareta universell utforming.

Ut av de analytiske tekstene og valg tatt i rehabiliteringen vil jeg legge frem min tolkning og syn på prosjektgruppas operasjonalisering av universell utforming i Hangaren.

10.2.1 Planlegging og gruppedynamikk - to viktige elementer

Hangaren er et stort prosjekt med store rammer. Det er en arbeidsplass, en studieplass, en kantine og en sosial arena, sier kafésjefen. God planlegging er avgjørende, og det skal bidra til å oppnå visjonen om et flerbruksareal og at Hangaren som levende campuselement blir en realitet utdyper han.

Kafésjefen i SiT peker videre på at fundamentet i planleggingen er en analyse av studentmassen for å kartlegge hvilke behov som eksisterer. Resultatet av en slik analyse er viktig å presentere for alle konsulenter og utførende aktører, slik at all får kjennskap til hva grunnlaget for og målet med Hangarens rehabilitering er, sier produktdesigneren. Videre sier hun at planlegging gir interne aktører muligheter til å bidra med innspill for prioriteringer. Håndverkeren sier at en slik åpen kommunikasjon gir gode muligheter for en sammensveiset prosjektgruppe. Produktdesigner mener at planlegging definerer behovene i målgruppen og at god utforming av Hangaren dermed blir et resultat.

Interiørarkitekten sier at god planlegging er fornuftig som arbeidsmetode i forkant av et slikt prosjekt, fordi sjansen for å oppdage og eliminere problemstillinger er stor:

«Man får kartlagt alle mulighetene og begrensningene tidlig og da er det mye enklere å forholde seg til dem» **Interiørarkitekt**

Merkostnader blir først merkbare dersom endringer må gjøres i ettertid, sier Randi Tiller, kafésjefen og overingeniøren. Samtidig som planlegging forebygger eventuelle merkostnader vil resultatene bli gode når det blir truffet bestemmelser tidlig i prosjektfasen forklarer produktdesigneren og interiørarkitekten. Aktørene får med god planlegging tid til å sette seg inn i og gjennomføre sine respektive oppgaver, sier interiørarkitekten.

Håndverkeren mener at utførelse av arbeid er avhengig av stolthet til eget yrke. God planlegging fører til tydelige mål, men slike mål vil aldri kunne bli realitet dersom utførende aktør ikke gjennomfører arbeidet sitt med stolthet og flid utdyper han. En grundig kartleggingsprosess skaper en forståelse for fattede vedtak og løsninger, sier interiørarkitekten.

«Det er en litt undervurdert prosess det der, å bygge det utførende teamet. Slik at alle skjønner hva som er målet og hva premissene er» **Interiørarkitekt**

I forbindelse med planlegging er utbedringen av rampen et punkt som må frem. Jeg vil trekke frem synspunkter fra intervjuene og observasjonen vedrørende rampens bestemmelse.

Kafésjefen og håndverkeren sier at rampen i Hangaren ikke samsvarte med gjeldene forskrift og reglement. I Hangaren er denne rampen eneste reelle måte å ta seg ned til, og opp fra, kantineområdet med traller, rullestol eller barnevogn samtidig som den fungerer som generell gangbane.

Det oppsto en problemstilling for å opprettholde denne tilgjengeligheten da rampen skulle bygges om. Randi Tiller og kafésjefen sa i bygningsmøtene at det var uaktuelt å stenge av rampen under åpningstid siden det er en gangbane med mye trafikk. Det ble i bygningsmøtene sagt at endringen kunne gjennomføres i løpet av en helg. Aktørene stilte seg positivt til det, men Randi Tiller pekte på at det ville påvirke lønnsbudsjettet. I fellesskap ble det bestemt at gjennomføring skulle skje i løpet av en helg.

Håndverkeren i prosjektet sier i intervjuet at denne avgjørelsen førte til et resultat som ble optimalt for alle parter og at god håndtering gjorde arbeidet overkommelig i løpet av en helg. Han utdyper at bygningsmøtene åpnet opp for samspill mellom aktører og at de kunne se løsninger i fellesskap fremfor å jobbe splittet og mot hverandre. Overingeniør sier at kommunikasjonen er en viktig faktor for optimale prosesser:

«Teamet var veldig kurant, veldig greit med tanke på alle fagområdene. Det gikk kjempe greit. For det er stort sett kommunikasjon det går på. Altså, at man sitter med hver sin kompetanse og hver enkelt tar ansvar for det dem skal kunne ... Hangaren ble en suksess» **Overingeniør**

Diskusjon av hovedfunn planlegging og gruppedynamikk

Det er ikke et overraskende poeng at nøye planlegging fører til en god prosess og resultat. Likevel ser jeg på det som et viktig funn i forbindelse med universell utforming som del av prosjektet «rehabilitering av Hangaren».

Kartlegging

Som jeg har nevnt i kapittel 3 om rehabiliteringen av Hangaren ligger det en grundig segmentanalyse bak prosjektet, gjennomført av SiT. Denne analysen har bidratt til å kartlegge studentmassen, som igjen har ført til at prosjektgruppa har hatt mulighet til å danne et bilde av

hvem de skal utarbeide den nye Hangaren for. Produktdesigneren og interiørarkitekten understreker at dette er viktige ledd i et prosjekt.

«De var veldig nødvendig å gå igjennom en slik kartlegging. I hvert fall å definere behov og tiltak, også å gjøre det visuelt Det er veldig viktig å være bevisst på den linja. En samling av alle gruppene, vise alle team hvem de skal jobbe med og hvem de jobber for»

Produktdesigner

«Det syntes jeg er en logisk og fin måte å jobbe på. Da slipper man halvhjerta tilpasninger underveis» **Interiørarkitekt**

For å sikre at Hangaren lever opp til et ønske om inkluderende læringsmiljø i lys av NTNU sin handlingsplan (NTNU, 2013) sees god planlegging som en viktig faktor (Ryhl, 2012; Arendale & Poch, 2008). At universell utforming trekkes inn i planleggingen svarer også til nasjonal handlingsplan (Barne- og likestillingsdepartementet, 2009).

Det ser ut til at ledelsen i SiT har tatt prinsippet om planlegging grundig til følge. SiT-ledelsen gjennomførte kartleggingen i forkant av samarbeidet med utførende aktører og konsulenter. Deretter presenterte de et ufyllende og gjennomarbeidet materiale med visjon for personer som skulle tegne, designe og gjennomføre rehabiliteringen. Ryhl (2012) sier at brukernes ulike behov bør komme tidlig frem i prosjekter. Enkelte av informantene verdsetter en slik metode og det ser ut til at de finner det som en strategisk viktig fase i Hangarens prosess. Produktdesigneren snakker om å definere og gjøre behov visuelt. Det kan bety at hun mener at visualiseringen handler om sette opp tydelige mål i prosjekter. Mål som alle i den tverrfaglige gruppa er bevisst. Aslaksen (2003) trekker frem en tydeliggjøring av mål som vesentlig i planlegging der universell utforming er en del av prosjektet.

Et konkret mål i Hangarens rehabilitering er de ulike sonene. Sonene var en primær del i det utviklede løsningsforslaget (kapittel 3). Det har vært et viktig element å tilby studentene ulik opplevelse og bruk i den nye Hangaren. Prosjektgruppas vektlegging av sonene viser en forståelse om en mangfoldig student- og brukergruppe i Hangaren, noe som svarer til hovedmål vi finner i NTNUs egen handlingsplan og i nasjonale planer. Aslaksen (2003) mener at detaljstyrte mål bør svare til hovedmål og overordnede planer. Det er rimelig å se soneinndelingen som et detaljmål i rehabiliteringen, som igjen svarer til de overordnede målene om inkluderende læringsmiljø (NTNU, 2013) og likestilling i samfunnet (Barne- og likestillingsdepartementet, 2009).

Rampens utbedring og økonomi

Når det kommer til universell utforming er spørsmål om økonomi omdiskutert på samfunnsbasis (Lid, 2013; Saito, 2006). Økonomifeltet er så enormt at det alene kunne vært tema for en avhandling. Jeg har valgt å avgrense meg til en kortere diskusjon rundt dette feltet. Dette synes også godt da de gjennomførte intervjuene ikke bærer preg av å omhandle kostnadsspørsmål i stor grad. På en annen side er det vanskelig å unngå dette i en samtale som omhandler universell utforming.

Randi Tiller, kafésjefen og overingeniøren presenterer alle en mening om at god planlegging sikrer lave ekstrautgifter. De gir til uttrykk for at merkostnadene og de store utgiftene blir realitet dersom en i etterkant av bygningsprosjekter må endre på løsninger. Det foreligger en bred og støttende argumentasjon (Steinfeld & Maisel, 2012; Guldbrandsen & Staalesen, 2003; Asmervik, 2002; Imrie & Hall, 2001b; Pisha & Coyne, 2001; Story, 1998; Story, Mueller & Mace, 1998).

I Hangarens prosess oppsto det, senhøsten 2014, en problemstilling som også innebar økonomiske påvirkninger. Rampens ombygning ville føre til ekstra lønnskostnader dersom det ble gjort i en helg. Det var utgangspunktet ikke planlagt med helgearbeid i gjennomføringen, slik jeg har blitt informert. Prosjektgruppen fant det likevel lønnsomt for fremdriften å gjennomføre forbedringen av rampen i løpet av en helg. Håndverkeren understreker at prosjektgruppas sammensetning hadde mye å si:

«Det har litt med innstilling å gjøre. En gjensidig forståelse og at man er åpen for endringer. Og samtidig må man være fleksibel. At du strekker deg et hakk lengre for å gjøre noe enklere for en annen aktør Der kommer jo yrkesstoltheten inn igjen. For en må bare prøve å tilpasse seg hverandre» **Håndverker**

Samtidig som det var effektivt for fremdriften med det nevnte helgearbeid, var helgearbeidet også et argument for å opprettholde tilgjengelighet under ombygging. Det kan tyde på at økonomi i forhold til ekstra lønnsutgifter ikke ble en hemmende faktor for fremdriften i rehabiliteringen. Randi Tiller og kafésjefen var tydelig på at rampen ikke skulle utarbeides i åpningstid ettersom den er eneste tilgang ned til handleområdet utenom trapper for i Hangaren. Den eksisterende bygningsstrukturen var med andre ord et hinder for likeverdig tilgjengelighet og bruk av kantina dersom rampen skulle blitt stengt av.

Som jeg har vært inne på tidligere er eksisterende struktur en faktor som ofte kan tale imot

ideell universell utforming i forhold til lovens krav. Det blir på sin side urimelig å kreve at Hangarens handleområde skal heves for å unngå nivåforskjell. Dette vil ta tid, noe som går ut over SiT-kafé som bedrift og ikke minst studenters tilbud i studiehverdagen.

En del av Hangarens karakter og inntrykk er nettopp denne nivåforskjellen, hvor rampen strekker seg fra Café-Sito og ned til selve handleområdet gjennom rommet.

Planlegging

Samlet og gjennom enighet gir prosjektgruppa et uttrykk som vektlegger nøye planlegging. I prosessen er det tatt gjennomtenkte avgjørelser i et forsøk på å unngå arbeid i ettertid, med både økonomiske og tidsmessige argumenter. Prosjektgruppa har hatt få problemstillinger knyttet til universell utforming gjennom rehabiliteringsprosessen. Grunnen til det kan knyttes til de definerte behovene og klargjorte målene i kartleggingen.

Selv om det er viktig å lokalisere og håndtere problemstillinger i en tidlig fase, er det ikke gitt at alle problemstillinger kommer frem. Prosjektgruppa vektet i tilfellet med rampens utbedring likeverdig tilgjengelighet og effektivitet som avgjørende faktorer fremfor budsjettering. Det viste seg å være givende for fremdrift og viser tydelige tegn på at prosjektgruppa har vært imøtekommende og fleksibel for problemstillinger underveis.

Planleggingen ser ut til å ha gitt aktørene en anledning til å sette seg inn i arbeidsoppgaver og hvilke løsninger som skal utføres. Å bli gitt denne muligheten regnes som en viktig del av planleggingsfasen (Steinfeld & Maisel, 2012; Farrell, Schmitt & Heinemann, 2001).

Håndverkeren mener likevel at det kan være vanskelig å oppnå ideell og planlagt utforming med et fravær av yrkesstolthet, siden det i håndverkeryrket er mulig med praktiske snarveier for å påvirke fremdriften.

Jeg finner lite støttende litteratur til håndverkerens argument, men ser det likevel som et viktig punkt å trekke frem. Tekniske og praktiske yrker har gjerne en klassisk hierarkisk struktur med ledere som delegerer ansvar og oppgaver. Misnøye i prosjekter med hierarkisk struktur er en utfordring som en må være observant på (Lund, 1986). Spesielt i en kontekst der utfordrende samarbeid er mulig.

Sett i lys av universell utforming kan dette for eksempel handle om gjennomføring av oppgaver i de tildelte ansvarsområdene. Fagledere og andre ansvarlige i prosjekter kan vanskelig kontrollere alle gjennomførte handlinger til en hver tid, uansett hvor godt planlagt prosjektet er. Dette kjenner jeg selv fra tiden som snekker. Det er mulig å koble

håndverkerens argument om god yrkesstolthet til utfordringen med hierarkisk struktur. Som håndverker sa i intervjuet er det ikke alle håndverkere som er like egnet til å være en håndverker. Han mente at det var avgjørende for utforming og resultat med genuin interesse og nysgjerrighet for faget. Derfor anser jeg det som viktig å gjennomføre planlegging på et nivå som tillater alle fagfeltenes innspill. Om en aktør i utgangspunktet er lite positivt innstilt til universell utforming i et bygningsprosjekt, kan kanskje god planlegging og åpen kommunikasjon snu aktørens holdning. Åpen dialog og samhandling er viktig for optimale prosesser og planlagte resultat (Lid, 2013, Iwarsson & Ståhl, 2003, Sandhu, 2000).

I tverrfaglige prosjekt er det utslagsgivende for universell utformings operasjonalisering å utvikle faglig enighet og god dynamikk mellom deltakere (Iwarsson & Ståhl, 2003). Å spille på lag om et fells mål må sees som et viktig ledd i prosessen. En sterk og godt sammensatt tverrfaglig gruppe karakteriseres gjennom å kjenne hverandres profesjoner og ekspertise (Leknes & Dale, 2002; Farrell, Schmitt & Heinemann, 2001).

I dette kapittelet har jeg forsøk å vise at kartlegging- og planleggingsfasen har vært et viktig ledd i rehabiliteringen av Hangaren. Det er et ledd som ser ut til å ha blitt verdsatt av informantene i prosjektgruppa. Jeg finner at aktørenes bidrag med innspill og mulighet til å påvirke planleggingen, både i oppstartsfasen og underveis, var viktig for kommunikasjonen. Den nøyte planleggingen har bidratt til tydelige mål og forståelse for hva som skal utformes og oppnås med den nye Hangaren. Aktørene viser også en personlig fleksibilitet og åpenhet for fortløpende problemstillinger, noe som gjør at arbeidet ikke har stagnert. Samtidig har universell utformings sin plass i planleggingen har vært sentral. Begrepet ble satt på som strategi for den nye Hangaren fra dag én (side 8 om *Hangarens bakgrunn for rehabilitering*) og siden vært en «rød tråd» for prosjektgruppa.

Jeg ønsker å trekke inn den fragmenterte observasjonen som presenterte i kapittel 9.2. Det må til dette spørres om jeg sitter med et komplett bilde av prosjektgruppas forhold til universell utforming i planlegging og i gjennomføringen. Som jeg pekte på var det flere møter og avgjørelser hvor jeg ikke observerte. Dermed vektlegger jeg dette som et lite ankepunkt og en svakhet til det jeg har antydnet over.

10.2.2 Erfaring fremmer universell utforming og gjennomføring

Jeg vil påpeke at en spesialrolle har utkrystallisert seg fra funnet om erfaringer. Det markeres med overskrift når den analytiske teksten fremstiller denne spesialrollen.

Produktdesigneren, Randi Tiller og interiørarkitekten sier at det ikke bare er det utførende tverrfaglige team som bør ha erfaring og kunnskap med universell utforming. Eksterne underleverandører av ulike tjenester som ikke kjenner til eller har erfaring med begrepet har tidvis vanskeliggjort arbeidet i Hangaren hvor prosessen var avhengig av varer, møblement og annet eksternt utstyr, sier interiørarkitekten. De tre sier videre at en underleverandør argumenterte med kostbare modifiseringer og at behovet ikke var stort nok i markedet til at en levering skulle skje.

«Det kan være enkelte leverandører som sier at det blir for mye modifisering i forhold til ferdig produkter som de har, eller at det ikke går inn i deres løp» **Interiørarkitekt**

Randi Tiller utdyper at slike situasjoner har oppstått og resultert i at planlagte løsninger på NTNU flere ganger har stagnert og ikke blitt løst før etter flere år. Hun forteller om en leverandør som brukte mange år før de utarbeidet taktil merking i tastene på kortleserne. Randi Tiller forteller at Driftsavdelingen på NTNU selv løste denne problemstillingen med en dor for å få utbedret taktil merking [*dor: et verktøy, liten metallstang for å konsentrere et hammerslag*].

Produktdesigneren og Randi Tiller sier at mangel på erfaringer og kunnskap hos underleverandører kan være grunnen til at problemstillinger knyttet til levering kan oppstå. Produktdesigner påpeker at hun forsøker å løse slike problemstillinger ved hjelp av en strategi som formidler hva sluttresultatet gjør for mennesker. Hun har erfart at det er lønnsomt å presentere universell utforming på en måte som treffer menneskelige emosjoner.

Før lovverket kom på plass var det i mye mindre grad fokus på universell utforming enn i dag, og dermed få som opparbeidet seg praktiske erfaringer med det, sier Randi Tiller og overingeniøren. Å være ny med begrepet kan føre til resultater som i større grad svarer til spesielle og segregerte løsninger i motsetning til universelle, sier hun. Det er først når en får det presentert og blir bevisst universell utforming at erfaringsprosessen setter i gang utdyper Randi Tiller. Om universell utforming sier hun:

«Jo mer du kan om det, jo mer bevisst er du og desto mer husker du på i prosesser hvis man ikke kjenner til det, så kan man heller ikke gjøre noen ting med det» **Randi Tiller**

Håndverkeren fremhever aktiv deltakelse på arbeidsplassen som en god måte å opparbeide seg erfaringer på, og sier videre at det er lønnsomt for egen utvikling å arbeide med personer

med høyere kompetanse. Å se hvordan løsninger fungerer i praksis fører til forståelse og kunnskap om hvorfor universell utforming og tilgjengelighetsaspektet er en strategi i bygningsprosjekter, sier interiørarkitekten.

Det er ikke bare fra praktisk og faglig arbeid en kan opparbeide erfaring med universell utforming, ifølge produktdesigneren og Randi Tiller. Ved at en er et individ i samfunnet kan en selv kjenne på kroppen hvordan løsninger gjerne kunne vært bedre, utdyper begge. Ved selv å erfare at barrierer er et hverdagsfenomen, vil forståelsen for universell utforming utvikles mener Randi Tiller og produktdesigneren. Kafésjefen forklarer at det er mye som blir tatt for gitt av den store mengden uten funksjonsnedsettelse, men som for personer med ulike funksjonsnedsettelser kan fremstå som barrierer og hindre.

Under intervjuet fortalte Randi Tiller om en episode hvor hun falt og skadet foten. I denne perioden opplevde hun at rømmingssituasjoner på NTNU manglet en løsning for personer i hennes situasjon. Hun sier at dette førte til en utarbeidelse av et rømmingssete for bruk i nødssituasjoner på NTNU.

Universell utforming er et felt som har fått en større plass hos de fleste yrkesgrupper, sier Randi Tiller, men hun påpeker at det likevel er store steg som gjenstår. Hun sier at arkitekter bør bli enda bedre kjent med å se bygningen i relasjon til bruker og individers forutsetninger. Hun peker på at steder hvor mange folk ferdes, slik som store handlesentre, er offer for dårlig brukbarhet for det menneskelige mangfoldet. Utførende aktører bør få større forståelse for hvorfor universell utforming er en samfunnsstrategi, sier overingeniøren og Randi Tiller. I den nye Hangaren vil det være mulig å oppleve dårlig tilgjengelighet enkelte plasser for en person med barnevogn eller rullestol, sier Randi Tiller. Områdene med mye løs møblering sees som potensielle barriereområder både for adgang og deltakelse mener hun.

«Universell utforming er et område man må bli mer bevisste på. Å få kjenne det på kroppen, for da skjønner vi hvorfor vi gjør det og da husker vi det» **Randi Tiller**

Alle yrkesgrupper bør få føle på barrierer i praksis, ikke bare bli presentert universell utforming som en teoretisk del eller et krav gjennom loven, sier Randi Tiller og produktdesigneren. Erfaringene vil fungere som lærerik kunnskap for å etablere løsninger på best mulig måte i fremtidige arbeidssituasjoner, spesielt i praktiske yrker. De peker på at det nødvendigvis ikke er vrangvilje blant utførende aktører i bygningsprosjekter, men når

erfaringene er lave blir ikke resultatene optimale. Samtidig mener Randi Tiller, overingeniøren og produktdesigneren på at utdanninger med relevans til begrepet må trekke universell utforming tydeligere inn i studiene.

«Begrepet må inn i alle ledd det. Inn i alle fag. Skal du for eksempel begynne som tømrer må du vite om universell utforming altså ... hvis ikke, så gjør du ikke jobben din» **Overingeniør**

Spesialrolle

Den varierte sammensetningen i tverrfaglige team fører til at universell utforming fort kan falle utenfor fokusområdet fordi mange aktører ikke har satt seg inn i problematikken og ofte arbeider på gammel vane, sier overingeniøren. Alle har erfaringer fra eget fagfelt og ulike metoder å gjøre sine arbeidsoppgaver på, poengterer Randi Tiller. Overingeniøren forteller at NTNU Drift har løst dette ved at en person, Randi Tiller, har det overordnede ansvaret for gjennomføring og oppfølging av universell utforming. Det er viktig med en definert rolle i tverrfaglige prosjekter som ivaretar universell utforming som strategi og fremgangsmåte, sier overingeniøren, kafésjefen, interiørarkitekten og håndverkeren.

«Du trenger å ha noen som driver igjennom krav i tverrfaglige prosesser. Den måten det er løst på NTNU hvor Randi Tiller har en overordnet spesialrolle på det, det er den riktige veien å gå. At du har en pådriver ovenfor alle andre på feltet» **Overingeniør**

«Det må være en rolle i en sånn sammensetting av team. Altså, at noen tar på seg den *universell utformings-hatten*» **Interiørarkitekt**

Ettersom universell utforming er mye omdiskutert, handler det om å være dedikert en slik spesialrolle og vise handlekraftighet, sier produktdesigneren og kafésjefen. Sammen med overingeniøren mener de at en slik rolle er avgjørende for å få igjennom krav og løsninger.

«Det må være sånn at du har en person som er på hugget, som egentlig er ekstremt på hugget. Dersom det er ett eller annet, så får man høre det. Sånn må det være. Hadde det ikke vært for at Randi Tiller hadde den spesialrollen, så hadde det ikke vært så bra som det er» **Overingeniør**

Personen i en slik rolle skaper forståelse om at universell utforming i rehabiliteringen av Hangaren er nødvendig og givende for mangfoldet, sier Randi Tiller.

Den som besitter rollen må presentere begrepet uten at det virker påtvunget eller som et onde

for andre prosessen, sier overingeniøren og interiørarkitekten. Randi Tiller utdyper at det er viktig at personen i en slik rolle ikke krenker andre aktørers profesjonalitet.

«Prosjekter er avhengig av at det er noen som virkelig brenner for det» **Kafésjef**

Det er en nødvendighet at denne posisjonen blir definert i større grad enn hva den er i dag, sier interiørarkitekten.

Diskusjon av hovedfunn om erfaringer for universell utforming

Alle informantene har en formening om at erfaring er viktig for å optimalisere gjennomføringen i Hangaren.

Informantenes utsagn om vanskelig relasjon til eksterne leverandører er noe jeg finner overraskende. Leverandøren, som er stor innen kantineutstyr, argumenterte for at det førte til store utgifter å tilpasse varen slik prosjektgruppa ønsket for den nye Hangaren. Leverandøren sa også at behovet for en slik tilpasning ikke eksiterte, siden ansatte i kantinedriften på NTNU visste hvem de få personene som «trengte» endringen var. Den eksterne leverandøren mente at de ansatte kunne assistere personene istedenfor at tjenesten ble utviklet for selvstendig og likestilt bruk.

Det tyder på en segregert holdning og uvitenhet om universell utformings muligheter. Det virker som om denne leverandøren ikke har forstått det eksisterende mangfoldet og har en holdning om at personer med funksjonsnedsettelse hjelpes der det er et behov. Dette bekrefter NOU (2001:22) og Scior (2011) sin fremstilling om at en medisinsk forståelse fortsatt kan se ut til å gjelde i samfunnet.

Dette viser igjen at det er viktig å se helhetlig på universell utforming. Det er ikke kun de ansvarlige for prosjektet som bør ha kunnskap om begrepet. Bedrifter som utarbeider og leverer møbler, inventar, utstyr og tekniske løsninger bør i lys av dette eksempelet oppfylle de forespørslene og bestillingene som blir fremmet av en prosjektgruppe.

Et argument om at modifiseringen av tjenesten fører til en økt kostnad er mulig å anerkjenne. Til dette må bedrifters økonomiske status vurderes. Små bedrifter har trolig ikke en kapital til å utrette en rekke endringer i sine tjenester. Videre handler dette om hvilken endring som ønskes gjort. Elektroniske endringer og datastyring kan nok være kostandsfullt i motsetning til eksempelvis endringer i møblement og annen innredning. Produktdesigneren vektla at en ny og utviklet løsning av bedriften ville gagne alle brukere og studenter i Hangarens kantineløsning. Kanskje kunne den aktuelle bedriften lagt om sitt synspunkt og sett på

produktendringen og kostnaden som en investering til økt kundegruppe og et utvidet marked (Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet, 2014; Vanderheiden & Tobias, 2000).

En argumentasjon som derimot går på at markedet ikke eksisterer blir lite holdbar. En leverandør kan på ingen måte vite hvilke behov som eksisterer til en hver tid blant studentene og brukere av en universitetskantine. Uavhengig om det er et behov eller ikke vil gode løsninger som bidrar til effektivitet og informasjon være til nytte for alle typer studenter. Som Steinfeld og Maisel (2012) skriver bør universell utforming drives frem som en innovativ prosess som kan tjene et samfunn med mange individuelle forutsetninger. Ved bruk av innovasjon kan omgivelsene forbedres og ligge i forkant, slik at barrierer i mindre grad vil oppleves (ibid.). Som produktdesigneren også mener handler universell utforming om å se innovative løsninger som springer ut av befolkningens mange forutsetninger og ønsker.

Kroppslige erfaring

Det å være et individ i seg selv en kilde til erfaring mener enkelte informanter. Dette er en mening kan knyttes til Heidegger og filosofien hvor menneskets fysiske kropp påvirker vår oppfattelse av væren og eksistens. Igjenom Heideggers firefold, en poetisk forestilling av verden, opplever mennesket omgivelsene på kroppen. Det er denne personlige opplevelsen og erfaringen av å kjenne ting på kroppen Randi Tiller også snakker om i intervjuet.

«Aktører har ikke kjent det godt nok på kroppen ... noen ganger lærer du best av å kjenne det på kroppen for å si det sånn Mange har ikke kjent det godt nok på kroppen Man må bli bevisst det på en eller annen måte» **Randi Tiller**

Med Heideggers utgangspunkt er det grunn til å si at egen opplevelse av omgivelser på godt og vondt kan fremme forståelse for universell utforming. Selv om det er negative situasjoner som er enklest å kjenne på egen kropp, og ofte det som trekkes frem, er det en mulig fruktbar tolkning at kroppslig erfaring også omhandler at positive opplevelser kan stimulere forståelse for universell utforming. Harrison og Parker (2002) trekker også frem individuell opplevelse som et viktig ledd i forståelsen av universell utforming.

Det er tydelig at Randi Tiller vektlegger å kjenne barrierer på kroppen som viktig for å få et grundig forhold og forståelse for universell utforming. Hun snakker mye om «å kjenne det på kroppen» i intervjuet. Å kjenne «det» er samtidig noe hun ikke fullt ut definerer eller setter ord på. Hun gjentar ofte «det» i sammenhengen med «å kjenne på kroppen» og det virker som om det er en slags abstrakt mening bak begrepet «det». Denne abstrakte betydningen er mulig

å knytte til Heideggers firefold, til den menneskelige stemningen, kjent som det gudommelige, slik han sier det i sitatet på side 41.

Alvar Aalto, en arkitekt og designer, sa at brukeren og målgruppen alltid må være «*man at his weakest*» (Pallasmaa, 2001, s. 217). I følge Aalto ville et slikt tankesett bidra til at planleggere og praktiske aktører kunne sørge for mulighet til utfoldelse og orientering i prosjekter, samtidig som omgivelsene følte trygge, kjente og meningsfulle.

I denne skildringen finner jeg relasjoner til Heideggers tanker om det bygde samfunn som refleksjon av det som blir ansett som det gjeldende mennesket. Samtidig er det også en tanke som støtter Randi Tillers oppfatning hvor «å kjenne det på kroppen» gir verdifull erfaring. Det kan tyde på at Hangaren speiler prosjektgruppas erfaringsgrunnlag og fortolkning av brukergruppen opp mot universell utforming. Hangarens utforming visualiserer, etter Heideggers filosofi, hvem prosjektgruppa ser som attraktiv målgruppe og hvem de ser på som en student. Jeg har tidligere pekt på at prosjektgruppa gir et uttrykk om forståelse og kunnskap for menneskelig mangfold og en inkluderende tankegang. Prosjektgruppa blir ifølge Aslaksen (2003) og i tråd med Heidegger en leverandør av tilgang til, og bruk av, Hangaren på et likestilt plan for studentene.

Det er spennende å se at det blir trukket frem kunnskapsnivående erfaring med funksjonshemmingsbegrepet i praksis. Ved at prosjektgruppa har fokus på og bevisstgjort universell utforming som en sentral strategi i prosessen ser det ut til at aktører kan oppleve nyttige erfaringer om funksjonshemming og barrierer ut av praktiske løsninger.

«Nå, når jeg er ute i faget og er innblandet i det, som jeg er her i Hangaren, merker jeg at jeg i forhold til svaksynte, rullestolbrukere og folk som har et handikapp, hvor viktig det er å ta hensyn til at alle sammen har tilgjengelighet ... det er ikke mange plassene jeg har vært der jeg ser det er sånne tiltak da Grunnen til at det blir glemt er at vi ikke ser nødvendigheten med det, fordi vi ikke har et slikt handikap» **Håndverker**

Det kan tenkes at konkretisering om universell utforming innad i gruppa er med på å kunne gjøre aktører oppmerksomme i ulike kontekster. I lys av Heideggers filosofi om meningsinnhold i de menneskelige omgivelsene bør tverrfaglige prosjekter etterstrebe forståelse for hvorfor det blir valgt utforming som appellerer til en bredere samfunnsgruppe for deltakelse og likestilling.

«Vi er jo kommet dit at vi i SiT føler at vi har fått det litt i ryggmargen nå da. Sånn at når vi sitter og diskuterer ting, så ofte er det selv at vi nå tenker hvordan blir det her i forhold til de studenter som kan ha problemer. Så jeg opplever at vi har lært masse og vi har blitt bevist på det» **Kafésjef**

Det praktiske miljø og den levde verden trekkes av utvalget frem som en viktig kilde til erfaring med universell utforming. Med hold i Heideggers tanker om væren i omgivelsene mener jeg at selvopplevde erfaringer blant aktører i Hangaren står som en viktig forbindelse til å forstå universell utforming. Det er igjennom egen fysisk kropp og inntrykk at vi forstår verden og vår eksistens.

Teoretisk kunnskapsløft

I tillegg til erfaring gjennom opplevde omgivelser og praksis er det teoretiske feltet essensielt. Randi Tiller, overingeniøren og produktdesigneren peker på at universell utforming som felt bør sterkere inn i utdanninger med tilhørighet til begrepet. En tanke om kompetanseheving innen universell utforming har bred støtte (Steinfeld & Maisel, 2012; Skär, 2010; Arendale & Poch, 2008; Scott, McGuire & Shaw, 2003; Silver, Bourke, & Strehorn, 1998). Fra overordnet, nasjonalt hold har det vært ansvarslagt NTNU å utvikle denne kompetansen i utdanningsinstitusjonene (Arbeids- og sosialdepartementet og Miljøverndepartementet, 2004).

Scior (2011) og Boyle et. al (2010) legger frem at diskriminering, negativ holdning og fordommer til funksjonshemming er punkter som kan bygges ned med kunnskap. I tillegg til praktisk og selvopplevd erfaring er det mulig at det kan være støttende og berikende med teoretisk kunnskap om funksjonshemming for å forstå helheten med og tanken bak universell utforming. Litteratur på lik linje som i kapittel 4. Teori kan videre være et tiltak som er med på minske et kommunikasjonsgap som blant annet handler om mangelfull forståelse og kunnskap, slik jeg trakk frem på side 5.

Erfaringer er tydelig en faktor som bidrar til forståelse for universell utforming i prosjektgruppa. Denne erfaringen utvikles av praktisk arbeid og sentral bevisstgjøring av universell utforming. Samtidig kan selvopplevde barrierer og positive opplevelser se ut til å være sentralt for en dypere forståelse av universell utformings virkning. I tråd med litteratur blir det i utvalget gitt uttrykk for aktuelle og viktige meninger som vektlegger et økt fokus på universell utforming i utdanninger med faglig tilknytning til begrepet.

Universell utforming i en spesialrolle

Erfaring og kunnskap utkrystalliserer en sentral rolle blant informantene. Det er ikke helt lett å presisere hva rollen skal hete. En informant snakker om «spesialrolle» og en annen om at en person tar på seg «universell utformings-hatten». Jeg velger å tiltale det som en spesialrolle og ansvarsrolle. Det viktigste er å få frem hva en slik rolle handler om. På NTNU og i Hangarens rehabilitering er dette en rolle Randi Tiller besitter, som jeg viste i kapittel 3 og kapittel 7.6. Observasjonen bekrefter også hennes posisjon som en drivkraft for fremgang og fokus på universell utforming i prosjektet.

Jeg finner ingen litteratur som kan støtte opp en slik rolle. Av metodologiske årsaker har jeg ikke grunnlag for å kalle det et unikt funn på feltet. Likevel er det et funn som er interessant å trekke frem. Det kan være at en egen stilling, tittel eller ansvarlig rolle innen universell utforming er givende i tverrfaglige team for å ivareta begrepet.

Lovgivningen og krav om universell utforming er i norsk sammenheng ny (Lid, 2013). I lys av en ny lovgivning og at begrepet er relativt nytt, peker Randi Tiller og overingeniøren på at aktører i mange sammenhenger arbeider på «gammel vane» i møte med begrepet.

«Mange har jo holdt på en stund og tenker at “sånn gjorde vi det da, og sånn skal vi fortsette å gjøre det”. Men, med nyutdannede er det mye mer å gå på. Det er en stor forskjell faktisk. Dem har hørt om universell utforming og tilgjengelighet for dem har vært igjennom det på skolen og fått input der» **Overingeniør**

Det kan tenkes at det er en reell utfordring i å snu tradisjonell praksis. Flere informanter mener at en slik omvendning ikke bør gjøres ved å presentere universell utforming som krav siden det kan føre til en krenkelse av yrkesstolthet. Som pekt på ved flere anledninger ser høy yrkesstolthet ut til å være sentral i arbeid med universell utforming.

Produktdesignerens strategi om å fremme universell utforming ved å spille på emosjoner er en fremgangsmåte som muligens kan gi suksess. Den ansvarlige i rollen kan da legge frem løsninger, lov, forskrift og forslag på slik måte at aktørene og andre mottakere oppfatter fordelene. Fordelene kan til og med gagne aktørene selv, ettersom universell utforming har et bredt nedslagsfelt i samfunnet. Bendixen og Benktzon (2015) sier at dialog må fremmes som et middel i faget universell utforming. Lovgivningen er nødvendig, men vil bare fungere som en sikring til å oppnå de mest nødvendige kravene uten forankring i mangfoldet (ibid.).

Det er tydelig at fokuset på universell utforming har vært høyt i prosjektet «rehabiliteringen av Hangaren». Grunnen til fokuset kan sees i sammenheng med spesialrollen. Randi Tiller har virket som en person med utfyllende kunnskap, nettverk og autoritet for universell utforming i prosjektet. Ruptash (2013) sier at alle med sterk tro på konseptet universell utforming må spre kunnskap, arbeide for aksept og mener at «*There is a great power in passion*» (2013, s.26). Det er nok mulig å tro at fokuset på universell utforming i rehabiliteringen handler om en stor lidenskap knyttet til begrepet for Randi Tiller.

Alle informantene påpekte hennes rolle som viktig for begrepets operasjonalisering i prosessen. Som kafésjefen sa: «*En er avhengig å ha noen som går i bresjen, som slåss og ikke gir seg på sånne saker*». Dette underbygger Randi Tillers eget utsagn om at hun på midten av 90-tallet ble møtt med mye motgang i rollen som ansvarlig på feltet. Begrepet er i en positiv oppsving i dagens samfunn, men det er trolig at en ansvarsrolle med universell utforming alltid vil møte en motgang i arbeidet med begrepet.

Til ansvarsrollen vil jeg peke på en subjektiv oppfattelse av universell utforming. Det er mulig at personen i denne rollen selv har en funksjonsnedsettelse, skade eller at familiære kontakter har nedsatt funksjonsevne. Etter Iwarsson og Ståhl (2003) vil vi til en viss grad handle etter egne premisser og ønsker. Kanskje er dermed vanskelig å ha et rent objektivt handlingsmønster i arbeidet med universell utforming. Men, subjektiv påvirkning trenger nødvendigvis ikke føre til favorisering og utvelgelse. Som Pallasmaa (2001) mener er egen opplevelse en kilde til å forstå universell utforming. Lid (2013) sier tilsvarende, at alle i arbeid med begrepet bør forsøke å sette seg inn i andres perspektiv på omgivelsene. Med dette nevnt ser det ut til at rollen har et stort potensiale for å ivareta visjon og verdi i universell utforming.

I Hangerens rehabilitering er det i tillegg til universell utforming en rekke andre krav som må vurderes og alle aktørene har sine dedikerte fagfelt. Universell utforming har i utgangspunktet ikke et dedikert fagfelt. Det er tydelig at informantene har verdsatt rollens posisjon, hvor en person i rehabiliteringen har hatt fokus og overordnet oppfølging på universell utforming. En slik spesialrolle kan kanskje bidra til at ansvaret om å ivareta universell utforming ikke blir splittet mellom fagfeltene. Et splittet samspill rundt universell utforming en kilde til et kommunikasjonsgap som introdusert innledningsvis i oppgaven. En suksessfaktor kan være at universell utforming blir ansvarslagt en person som styrer, følger opp og sørger for begrepets verdi i praksis. Samtidig kan det se ut til at denne spesialrollen bør ha dyp, faglig kunnskap

om universell utforming og om befolkningsmangfoldet, da dette kan bidra til en holdningsmessig overenstemmelse i tverrfaglige team.

10.2.3 Medvirkning for et kvalitativt innhold i utformingen

Alle innspill må sees i sammenheng med det aktuelle bygningsprosjektet, sier Randi Tiller og håndverkeren. Det er ikke sikkert at det ikke er et behov for eksterne bidrag i hver eneste byggetekniske endring, ifølge håndverker. Egen erfaring er på lik linje, som ekstern kunnskap, et viktig middel for å nå gode løsninger, utdyper Randi Tiller og håndverker. Overingeniøren sier at mange organisasjoner har manglende tekniske kunnskaper. Han forteller om et tilfelle hvor en organisasjon ønsket en maks høyde på dørterskler i forbindelse med fremkommelighet for rullestol.

«Når vi går ned på høyden, så får vi en greie med tetthet. Det gjør at det sannsynligvis vil bli mer vannlekkasjer i dører og enkelte konstruksjoner ... som ut mot terrasser» **Overingeniør**

Håndverkeren påpeker at i et så stort prosjekt som rehabiliteringen av Hangaren vil det være givende for sluttresultatet å trekke inn personer med ulike funksjonsnedsettelse og ulike organisasjoner. Det er betydningsfullt å få inn tanker fra alle hold, slik at Hangaren vil kunne være mest mulig tilgjengelig og brukbar for en mangfoldig brukermasse, sier han.

Det er viktig å ta høyde for objektive og subjektive innspill i en tekniskprosess, sier Randi Tiller. Innspill skal være med på å bygge opp om Hangarens mangfoldige kvalitet fremfor å støtte opp enkeltes behov eller favorisere noen, sier kafésjefen. Han forteller at det ble gjennomført workshops og fokusgrupper på digitalt plan med Velferdstinget og studenter. Det har i tillegg foregått en jevn kommunikasjon med kjøkkenansatte, sier han.

Produktdesigneren mener at individuelle erfaringer må være en ressurs for innovasjon i utviklingsprosessen.

«Ved å trekke inn brukere og individ og deres hverdagshistorier vil dette bringe frem innovative løsninger. Det kan være små, praktiske løsninger som fort kan utvikle seg til å bli fruktbare for alle» **Produktdesigner**

Organisasjoner og foreningers medvirkning er viktig, fordi dette kan bringe med seg innspill konstruktiv kritikk på bakgrunn av store grupper, sier kafésjefen og interiørarkitekten. Interiørarkitekten, kafésjefen og produktdesigneren sier at samarbeidet med en organisasjon i

rehabiliteringsprosjektet bekreftet mange av de planlagte løsningene i nye Hangaren som gode, samtidig som det førte til noen endringer.

Det er vanskelig å kunne arbeide mot et overordnet og tydelig mål uten at en kjenner til den fremtidige brukeren av tjenesten, tilbudet eller den aktuelle løsningen, sier produktdesigneren. Ikke bare vil sluttresultatet kunne bli bedre av eksterne synspunkter, men også den interne gruppa sin kunnskap vil kunne øke, sier Randi Tiller. Hun utdyper at det å bli kjent med andres syn på omgivelsene kan bidra til økt kunnskap hos aktørene. Håndverker understreker betydningen av medvirkning:

«Man tar inn inntrykk og hører hva slags tanker andre har. Hva de som har et handikap føler de trenger og hva de savner. Det er en god tanke» **Håndverker**

Diskusjon av hovedfunn medvirkning for kvalitet

Funnet blir vektlagt av samtlige informanter som en viktig del av prosessen. Selv om medvirkning hovedsakelig blir poengtert i en generell kontekst, peker informantene også på spesifikke eksempler i rehabiliteringen av Hangaren.

Personer med individuell opplevelse av barrierer og organisasjoner kan ifølge utvalget fungere som en ressurs til å nå optimale resultater og universelt uformede omgivelser. En aktørs manglende eller lave kompetanse med universell utforming berikes av individer og eksperter erfaringer, synspunkter og kunnskap (Fiskaa, 2012; Aslaksen, 2003). Eksperter forstås i denne sammenheng som ledere, talspersoner eller sentrale andre i organisasjoner.

Som jeg diskuterte i kapittel 4.4.2 under Plan- og bygningsloven er definisjonen av hvem medvirkning gjelder for utydelig. Jeg legger min tolkning fra side 30 til grunn.

En organisasjons innspill til nye Hangaren

Prosjektgruppa gjennomført et møte med representanter fra Norges Blindforbund i juni 2014. I følge Brody, Godschalk og Burby (2003) må medvirkning skje til rett tidspunkt. For tidlig medvirkning kan føre til at det blir på et generelt og abstrakt nivå, hvor ingen konkrete innspill registreres. Medvirkning i sluttfasen blir på sin side for sent til å utgjøre en forskjell. Medvirkning bør generelt komme i en tidlig del av prosjektet, og spesielt når det er et behov for innspill (ibid.).

Jeg var ikke fullt inn i rehabiliteringsprosjektet forsommeren 2014, men møtereferatet med

Blindeforbundet, jeg er blitt tildelt, viser en rekke anbefalinger og beskrivelser av ulike løsninger og tiltak. Notatet er i sin helhet for langt til å presentere i oppgaven. Sentrale punkter som kom ut av møtet handler om lys, akustikk, serveringsløsning, møblering, trapper og overflater som gulv og vegg med fargekontraster. I tillegg ble det ut av møtet vektlagt og etablert merking ved og på nødutganger. Dette speiler enkelte av hovedpunktene Sentralstyret vektla, som vist i kapittel 3. Samtidig kjenner man igjen elementer for menneskelig sanseopplevelser fra funnet i kapittel 10.1.1.

Mye tyder på at møtet med Blindeforbundet kom på et godt tidspunkt og at det var givende for prosjektgruppa. Tidspunktet, juni 2014, gjorde det mulig å bearbeide og etterkomme forslag og anbefalinger fra møtet. Blant annet ble det nevnt forslag om «snublefritt» understell på stoler. Dette ble en prioriteringssak og følgelig en realitet høsten 2014. Stolene i den sentrale delen av Hangaren er lette av vekt, har smalt understell og er komfortable. Ikke bare bidrar dette til brukbarhet for en bredere studentmasse, men også til at renholdet rundt og under stoler og bord blir mer effektivt og mindre fysisk belastende.

Dette møtet og kommunikasjonen mellom partene bekreftet mange av de planlagte løsningene i Hangaren som tilfredsstillende. Blant annet ble kontraster, fargevalg på vegg, gulv og løst inventar punkter som Blindeforbundet betraktet som fullgode. De ulike sonene og bås-anretninger var noe representantene, i lys av møterefateret, så ut til å finne som hensiktsmessig og som en god løsning i den nye Hangaren.

Håndverkerens utsagn om å trekke inn eksterne innspill i Hangarens planlegging er fruktbart og med god relevans til møtet med Blindeforbundet. Medvirkningen førte til at en større interesseorganisasjon fikk muligheten til å delta i prosessen og påvirke resultatet.

Ankepunkt til medvirkning

Overingeniøren introduserer et ankepunkt til medvirkning jeg ønsker å trekke frem. I utforming av bygg, omgivelser og ved andre tekniske løsninger er det elementært at det er forsvarlig, trygt og kvalitetsmessig godt. Det fremsettes i loven (PBL, 2008, § 12-7, bokstav 4) funksjons- og kvalitetskrav som skal sikre hensyn til helse, miljø, sikkerhet, universell utforming og barns behov for lek. Tekniske og menneskelige skader er selvfølgelig ikke ønskelig. I forhold til overingeniørens eksempel fra intervjuet ble teknisk kvalitet vektlagt fremfor lavere dørterskler.

Universell utforming er utvilsomt en viktig strategi i planlegging og gjennomføring av

prosjekter. Men bygg, omgivelser og samfunn vil kvalifisere som lite universelt utformet dersom det ikke er brukbart med tanke på sikkerhet eller teknisk holdbarhet. Universell utforming handler tross alt om at samfunnet skal være mulig å benytte i større grad for et mangfold.

Studenter og ansattes medvirkning

Workshops og digitale fokusgrupper har gjort det mulig for studentene å delta i medvirkningen. Denne metoden er en bidragsyter til at studenter og ansatte kan oppnå kunnskap og forståelse om universell utforming, ved at de får innpass i prosjekteringen der det er hensiktsmessig (Brody, Godschalk & Burby, 2003). Med «der det er hensiktsmessig» mener jeg at kjøkkenet nødvendigvis ikke er et område hvor studentgruppen har behov eller interesse for å medvirke. Medvirkning her blir i forhold til ansatte, noe som prosjektgruppa også har forholdt seg til gjennom tett kommunikasjon med kjøkkenansatte og kjøkkensjef. I tillegg til ansatte i Hangaren, er også tillitsvalgte og verneombud involvert.

Det kan virke som at prosjektgruppa har benyttet seg av medvirkning som et strategisk element i rehabiliteringen. Som interiørarkitekten tidligere har påpekt handler det om å lokalisere og eliminere problemstillinger på et tidlig stadium. Ved å trekke inn studenter og ansatte, som er målgruppen med den nye Hangaren, kan prosjektgruppa ha vært tjent med å få inn innspill, kritikk og ønsker som de ikke var bevisst tidligere.

Medvirkning veier tungt for optimal universell utforming og det treffer nasjonale mål om likestilling og inkludering (Regjeringen, 2009a). Medvirkning er nok et begrep som ofte tolkes i kontekst. To informanter mener at det ikke er nødvendig med medvirkning i all utforming av tjenester, tilbud og omgivelser. Prosjekters omfang og innhold kan se ut til å bli avgjørende og ha betydning for hvordan medvirkningen praktiseres.

Prosjektgruppa har benyttet seg av én organisasjon. Det kan tyde på at prosjektgruppa besitter en god og ikke minst bred kompetanse og erfaring innen mangfold. Det kan også bety at studentenes, Velferdstingets og ansattes innspill var godt fruktbare og dekkende for bevisstgjøring. I tillegg kan en forklaring være at prosjektgruppa har forholdt seg til kompendier, løsningsforslag, eksisterende litteratur og retningslinjer som eksisterer, med gode resultat.

Lid (2013) sier at den faglige kunnskapen innad i en prosjektgruppe er nødvendig for et hvert prosjekt, men det er ikke tilstrekkelig for optimale resultater. Det er nødvendig for prosjekter

at meningsfulle og fruktbare medvirkningsprosesser får rot (ibid.).

Vi kan se medvirkning i lys av Heideggers filosofiske standpunkt. Hvilket betyr at de personene vi inkluderer til å bidra i utforming av samfunnsstruktur er dem vi ser på som gjeldende borgere. Videre kan dette føre til at de som ikke blir inkludert i medvirkningen kan oppleve en ekskludering og følelsen av og ikke bli verdsatt. Brody, Godschalk og Burby (2003) peker på at prosjektgrupper har en enorm makt, ved de styrer hvem de ønsker å trekke inn i prosessene. I prosjektgrupper er det viktig å trekke inn de demokratisk, overordnede verdiene fra velferdsstaten (Regjeringen, 2011; Regjeringen, 2009a; Regjeringen, 2009b; Regjeringen, 2004). Det er nærliggende å spørre om samfunnet noen gang vil kunne kalles inkluderende dersom en stor del mennesker står utenfor muligheten til å påvirke.

Det sentrale i denne diskusjonen er hvor grensen for medvirkning skal gå. Min oppfatning er at det i lys av loven er vanskelig å se hva grensen «*alle berørte interesser og myndigheter*» strekker seg til. Sett i et individuelt perspektiv er alle med nedsatt funksjonsevne ekspert i egne behov (Iwarsson & Ståhl, 2003). Problemet er, som Imrie & Hall (2001b) legger frem, at et individuelt behov fort kan havne i konflikt med andre personers behov. Organisasjoners samlede synspunkter må sees som verdifulle for tverrfaglige grupper. Det blir praktisk, økonomisk og administrativt umulig at hver og en borger skal bidra i medvirkning.

Prosjektgrupper, bygningseiere, planleggere og byråkrater må legge til rette for en mer mangfoldig medvirkning fremfor medvirkning fra en ensformet gruppe i samfunnet. Brody, Godschalk & Burby (2003) sier at diskriminerte grupper og minoriteter ofte blir ekskludert i muligheten til medvirkning.

Det er mulig at planleggingsfaser i større grad bør fremmes i det offentlige slik at folk flest får opplysning om og mulighet til medvirkningsfasen. Individuelle innspill, erfaringer og opplevelser spiller en viktig rolle, men retningslinjer og krav for behov bør formes ut av et objektivt syn basert på grupper, sier Iwarsson og Ståhl (2003).

Brukergruppen som i all hovedsak er studentene og de ansatte i Hangaren, er tydelig inkludert i medvirkningen til den nye Hangaren. Workshops og nettbaserte fokusgrupper for studentmassen og studentorganisasjoner gjør at alle personlige innspill fungerer som deler i et større bilde. Et bilde der behov og ønsker som representerer studentene utkrystalliserer seg. Som Lid (2013) sier gjør fleksible medvirkningsmuligheter det mulig å tilpasse deltakelsen til innspill ut av egne forutsetninger.

11 Avslutning

I denne oppgaven har jeg sett på universell utforming som et ledd i den byggetekniske endringsprosessen av den største kantina på NTNU, «Hangaren».

Universell utforming er et sentralt begrep i dagens samfunn. De siste tiårene har begrepet fått større plass i politiske programmer. Samtidig er det et begrep som kan knyttes til den fysiske og psykiske opplevelsen av å være samfunnsborger. I dette kapittelet skal jeg oppsummere min studie og avslutningsvis kort drøfte implikasjoner studien kan ha for mulige fremtidig arbeid.

Studien har forsøkt å belyse denne todelte problemstillingen: *Hvordan blir begrepet universell utforming behandlet og operasjonalisert i byggeprosjektet "rehabilitering av Hangaren på NTNU"?*

Universell utforming springer ut av tanken at samfunnet består av en stor befolkning med en rekke ulike ferdigheter og forutsetninger. I litteraturen knyttes verdiene i begrepet knyttes til demokratiske verdier som likestilling og likeverdige muligheter for alle individer i samfunnet (Lid, 2013; Steinfeld & Maisel, 2012; Iwarsson og Ståhl, 2003). Med alle sine fasetter, er universell utforming et komplekst begrep på individ- og samfunnsnivå.

I struktureringen av studentenes omgivelser på NTNU står universell utforming i høysetet, både gjennom NTNUs egne handlingsplaner, men også i forhold til norsk lovgivning.

Oppussingen av «Hangaren» har ført til at en tverrfaglig sammensatt prosjektgruppe har måttet forholde seg til universell utforming som et sentralt fagbegrep i sin prosess. Iwarsson og Ståhl (2003) sier at alle faggrupper bør samordne seg når det gjelder betydningen og praktiseringen av universell utforming. Et fravær av slik samordning kan føre til utfordrende prosjekter og mindre gode konstruerte omgivelser for borgerne. Jim Sandhu (2000) kaller det manglende samspillet for et «kommunikasjonsgap».

I denne oppgaven har jeg brukt kvalitativ metode, med fremgangsmåtene dybdeintervju og deltagende observasjon. Det er hovedsakelig dybdeintervjuene som fremstiller de empiriske funnene. Som analysemetode har jeg tatt et utgangspunkt i systematisk tekstkondensering. Metode og analysevalg har gjort at jeg har kunnet nærme meg informantenes opplevelser av universell utforming. Det har gitt meg en mulighet til å forstå deres handlinger og tanker relatert til begrepet. Jeg har tatt et vitenskapsfilosofisk utgangspunkt i fenomenologi og

Martin Heideggers filosofi om menneskets væren i verden, og om mennesket som grunnleggende kjennetegnet gjennom det å bygge og bo.

Jeg har argumentert for at prosjektgruppa ser ut til å behandle universell utforming gjennom holdninger og forståelse. Syntesen hovedfunn gjenspeiler de tre første kapitlene, som representerer hovedfunn:

- Universell utforming består av helhet og opplevelse
- Universell utforming skal treffe mangfoldet
- Universell utforming – et begrep mellom to stoler – regler og praksis

De empiriske funnene viser at informantene ser på universell utforming som et virkemiddel til å skape opplevelsrike omgivelser, gjennom å spille på menneskelige sanser. Det vil si at alle de utførte løsningene i Hangarens areal er mindre deler av en større *helhet*. En komplett helhet som gjør Hangaren til et sted med fungerende omgivelser.

For informantene er den menneskelige sans et individuelt fenomen, som kan stimuleres og påvirkes gjennom ulik utforming. Et utgangspunkt i menneskelig sans gjør at prosjektgruppa kan treffe større *mangfold* av studenter, ved å utforme Hangaren på forskjellige måter. Tanken om mangfold er sentral og en viktig del av universell utforming. Prosjektgruppa uttrykker en forståelse for at det konstruerte miljøet i stor grad avgjør individenes mulighet til å delta. De nye utformede omgivelsene i Hangaren søker å skape en mulighet til å oppleve og bruke Hangaren ut fra en hver individuell forutsetning studentene måtte ha. Informantene vektlegger sosial likestilling i studentmassen som verdifullt.

Denne studien viser at utvalget har en holdning til universell utforming som fokuserer på opplevelsen for mangfoldet i omgivelsene. Kapitlene om «helhet og opplevelse» og «mangfold» gir indikasjoner om at prosjektgruppa har kunnskaper og et begrep om befolkningslære, demokratiske verdier, menneskelig sans og mennesket i relasjon til omgivelsene.

Selv om utvalget er samordnet når det gjelder verdigrunnlaget for universell utforming har de en mer splittet oppfattelse når det gjelder *lovgivningen* rundt universell utforming. I kapitlet «regler og praksis» oppleves lovverket i mange sammenhenger som noe som stiller irrasjonelle krav, krav som på sin side fører til at universell utforming vanskelig kan optimaliseres etter tanken om sosial likestilling. Verdigrunnlaget i universell utforming og praktisk gjennomføring blir derfor to forskjellige fenomen, som det er utfordrende å forene i

en konkret kontekst. Andre i utvalget verdsetter likevel lovens uttrykk, og ser den som fullt håndterbar for å oppnå likestilte omgivelser i lys av universell utforming. Arbeidspraksis og bred erfaring er en faktor som gir forståelse for loven i ulike kontekster.

I forhold til problemstillingens første del behandler prosjektgruppa universell utforming som bidrag til å samle befolkningen som én gruppe på tvers av ulike interesser, ferdigheter og behov. En slik forståelse bekrefter eksisterende litteratur om at universell utforming fokuserer på relasjonen mellom mennesket og omgivelse, hvor omgivelsene kan og må påvirkes for å hindre barrierer (Lid, 2013; Shakespeare, 2010; Imrie & Hall, 2001a).

Prosjektgruppas samordnede verdigrunnlag og kunnskap om mangfold antyder at det i dette konkrete prosjektet kanskje ikke er et veldig stort kommunikasjonsgap. På en annen side viser funnene en delt holdning til lovgivningen rundt universell utforming, hvor ulike prosjektkontekster er den primære kilden til en slik splittet opplevelse, noe som bekrefter Skjerdals poeng om vanskeligheten med å forene teori og praksis (NOU, 2005:8). Ettersom utvalget har en splittet forståelse og holdning til loven er det fruktbart å ane at problemfull kommunikasjon kan oppstå. Likevel er det altså totalt sett, i konteksten «rehabiliteringen av Hangaren», lite som antyder et stort kommunikasjonsgap. Funnene bekrefter dermed teorien og litteraturen som sier at verdigrunnlaget i universell utforming bør ha en definert og felles plass i et tverrfaglig team, nærmere bestemt en forståelse om likestilt og likeverdig sosial deltakelse (Lid, 2013; Steinfeld & Maisel, 2012; Iwarsson & Ståhl, 2003; Sandhu, 2000).

Andre del av problemstillingen søker å se hvordan prosjektgruppa operasjonaliserer universell utforming i rehabiliteringen. Dette avsnittet sammenfatter de tre kapitlene, hvor empiriske funn diskuteres:

- Planlegging og gruppedynamikk - to viktige elementer
- Erfaring fremmer universell utforming og gjennomføring
- Medvirkning for et kvalitativt innhold i utforming

Utvalget vektlegger en fremgangsmåte der *planlegging* er essensielt for at den universelle utforming skal bli best mulig. Planleggingen bygger på at en felles kommunikasjon og åpen samhandling, på tvers av fagene, er på plass. I kapittel «planlegging og gruppedynamikk» finner jeg at prosjektgruppa benytter planlegging som en strategi for å unngå ekstra påløpende problemstillinger og utfordringer i gjennomføringsfasen. Selv om planlegging knyttes til oppstartsfasen og stadfesting av mål og ansvarsoppgaver, ser utvalget også på planlegging

som en mulighet til å sikre et godt sluttresultat. De sørger for å finne flest mulig utfordringer i en tidlig fase, slik at sluttresultatet fremstår som en anvendelig helhet uten barrierer for studentene.

Det slutførte resultatet er avhengig av alle de tverrfaglige aktørenes *erfaringer*. Manglende erfaring med universell utforming i praksis bidrar til at prosesser kan oppleves som utfordrende å gjennomføre. I kapittelet «erfaring» finner jeg at aktører kan oppnå erfaring med universell utforming gjennom praktisk og teoretisk påvirkning. Derfor er det viktig å bruke planlegging og innledende fase til å kaste lys over og klargjøre universell utformings posisjon i prosjektet for alle medvirkende aktører.

For å kontrollere og sørge for at universell utforming gjennomføres som praksis og overholdes som verdi, synes det som at en spesialrolle på feltet kan være givende. En slik spesialrolle med særskilt ansvar for universell utforming bidrar til å holde «trådene» samlet og sørger for at de felles holdningene styrkes og opprettholdes.

Selv om informantene har erfaringer med universell utforming, er det viktig å trekke inn eksterne innspill i et omfattende prosjekt som Hangaren. Medvirkning er et påkrevd prinsipp gjennom norsk lov, og prosjektgruppa i Hangaren ser medvirkning som et godt middel til å spisse resultatet og heve kvaliteten i deres planlagte utforming. Kapittelet om «medvirkning» viser at det er en prosess som blir tatt på alvor. Utvalget benyttet seg av medvirkning i en tidlig fase, noe som gjorde at muligheten til å etterkomme innspill og ønsker var høy.

I problemstillingens andre del har jeg forsøkt å gi et svar på hvordan prosjektgruppa operasjonaliserer universell utforming i Hangaren. Det er en tverrfaglig gruppe med utstrakt erfaring, som viser at planlegging er fundamentet og det som avgjør Hangarens fremdrift og kvalitetsmessige uttrykk. Rollestrukturen i prosjektgruppa har sørget for at aktørene har kjent sin plass. Rollestrukturen er på sin side en faktor som har medført at få bestemmelser er gjort uten å være tatt opp med prosjektlederne. Prosjektgruppa har satt universell utforming ut i praksis gjennom å benytte seg av medvirkning fra eksterne kilder på ulike vis. Medvirkningen bidro til sentrale innspill og gjør at den nye Hangaren fremstår som et produkt av studentenes og brukernes ønsker. Tanken om mangfoldets benyttelse av Hangaren blir bekreftet.

Hangaren fremtrer som en helhetlig omgivelse som tillater studentene å bruke den på ulike måter. Hangaren gir studentene, og alle andre brukere, ulike valg og fleksibilitet.

Prosjektgruppa viser en holdning og forståelse om at universell utforming er et begrep med demokratiske verdier. Selv om det er ulike meninger til lovgivningen, er ikke det grunner nok

til å antyde et kommunikasjonsgap i samhandlingen. Den fellesforståelsen som ser ut til å være realitet overskygger misnøyen til lovtekst. I prosjektet «rehabiliteringen av Hangaren på NTNU Gløshaugen» har en stor, tverrfaglig gruppe operasjonalisert begrepet gjennom noen viktige strategier. En god kommunikasjon på tvers av fagene har ført til at universell utforming har hatt en sentral plass gjennom hele rehabiliteringen.

Det er klart at mitt utgangspunkt for å si noe om overførbarhet i liten grad er aktuelt. Til det er mitt utvalg for smalt. Videre har jeg bygd mye av diskusjonen på Camilla Ryhl (2012) sin studie. Hennes forskning har et homogent utvalg, hvor alle informanter er arkitekter. Selv om min studie ser liknende mønster som Ryhl, om detaljert lovgivning og betydningene av menneskelig egenart, er det viktig å bemerke det ulike empiriske utgangspunktet. Men, som Lid (2013) skriver er kunnskapsutvikling og inntrykk fra ulike faggrupper en viktig bidragsyter på feltet.

Mine hovedfunn antyder at samspill er nøkkelen til et godt resultat i et tverrfaglig bygningsprosjekt, men dette er bare én av mange mulige faktorer. Spørsmål om overføring av mine resultater må dermed forholde seg til det som har vært målet for studien. Målet var å se hvordan en tverrfaglig prosjektgruppe forholdt seg til universell utforming. Funnene har derfor som hensikt å kunne antyde ulike positive faktorer for samhandling og operasjonalisering av universell utforming, på bakgrunn av at universell utforming er et komplisert begrep i teori og praksis. De empiriske funnene handler om utvalgets holdninger og forhold til universell utforming i én kontekst: Hangarens. Også min rolle som forsker, må sees som en plausibelt påvirkende faktor for funnene. En annen bygningskontekst, et annet sammensatt tverrfaglig team eller en annen målgruppe, kunne ført til andre funn. Det er viktig å tenke på at fag har gode grunner for sine argumenter i et tverrfaglig team. Kunnskap er størst på eget felt (Lid, 2013).

Universell utforming er et stort fagfelt. Forskning bør ta sikte på å kartlegge og samle begrepet ytterligere mellom faggrupper. Fremtidig forskning må fokusere på lovgivningens rolle i utbedring og konstruering av omgivelser og tjenester. Når TEK 17 trer i kraft - bør det være utarbeidet evalueringsmuligheter for alle berørte parter. Det kunne videre være fruktbart med utdypende forskning om den menneskelige sans som utgangspunkt for innovative løsninger og utforming. Forskning som styrker kunnskapen om gode løsninger og omgivelser vil alltid være viktig for universell utforming.

12 Litteraturliste

Acocella, I. (2012). The Focus Groups in Social Research: Advantages and Disadvantages. *Quality & Quantity*, 46(2), 1125 – 1136.

ADA. (s.a). *The Americans with Disabilities Act of 1990 and Revised ADA Regulations Implementing Title II and Title III*. Lokalisert 15.09.2014 på http://www.ada.gov/2010_regs.htm

Afacan, Y. & Erbug, C. (2009). An interdisciplinary heuristic evaluation method for universal building design. *Applied Ergonomics*, 40(4), 731 – 744.

Arendale, D. & Poch, R. (2008). Using Universal design for Administrative Leadership, Planning, and Evaluation. I J.L. Higbee & E. Goff (Red.), [*Pedagogy and Student Services for Institutional Transformation: Implementing Universal Design in Higher Education*](#) (s. 419 – 436). Minnesota: Center for Research on Developmental Education and Urban Literacy.

Aslaksen, F. (2003). Samfunnsplanlegging – hensynet til ulike behov krever økt planleggerkompetanse. I Sosial- helsedirektoratet (utgiver). *Universell utforming over alt! Planlegging og utforming av uteområder, bygninger, transport og produkter for alle*. Oslo: Sosial- og helsedirektoratet.

Aslaksen, F., Bergh, S., Bringa, O.R. & Heggem, E.K. (1997). *Universell utforming. Planlegging og design for alle*

Asmervik, S. (2002). Cities, Buildings and Parks for Everyone, a Universal Design Compendium. I J. Christophersen (Red.), *Universal Design – 17 ways of Thinking and Teaching*. (1. utg, s. 43 – 59). Oslo: Husbanken AS

Asmervik, S. (2009). *Universell utforming: Byer, Hus, Parker og Transport for Alle*. Trondheim: Tapir Akademisk Forlag

Attwell, P. (1974). Ethnomethodology since Garfinkel. *Theory and Science*, 1(2), 179 – 210.

Aubert, V. (1985). *Det skjulte samfunn*. Oslo: Universitetsforlaget AS

Barne- og likestillingsdepartementet. (2009). *Norge universelt utformet 2025 – Regjeringens handlingsplan for universell utforming og økt tilgjengelighet 2009-2013*. Oslo: Barne- og likestillingsdepartementet

Barnes, C. (2003). What a Difference a Decade Makes: Reflections on doing 'emancipatory' disability research. *Disability & Society*, 18(1), 3 – 17.

Barnes, C. (2012). Understanding the Social Model of Disability: Past, Present and Future. I Watson, N., Roulstone, A. & Thomas, C. (Red.). *Routledge Handbook of Disability Studies*. (s. 12 – 29). Oxon: Routledge

Barnes, C. Mercer, G. & Shakespeare, T. (1999). *Exploring Disability: a Sociological Introduction*. Cambridge: Polity Press

Bendixen (2010). *Perspective from Denmark: Design for All – Point of no Return!* International Association for Universal Design, 2nd November at the 3rd International Conference for UD in Hamamatsu, Japan 2010. Lokalisert på http://www.bca.gov.sg/data/ImgUpd/Article%20for%20DfA%20India_Karin%20Bendixen_Perspective%20from%20Denmark_Fonal27jan2011_joan.pdf

Bendixen, K. & Benktzon, M. (2015). Design for All in Scandinavia – A strong concept. *Applied Ergonomics*, 46, (part B), 248 – 257.

Birkeland, J. (2002). *Design for Sustainability: A Sourcebook of Integrated, Eco-logical Solutions*. London: Earthscan Publications

Bø, T.P. & Håland, I. (2013). *Funksjonshemma på arbeidsmarknaden i 2013*. Rapport 51. Oslo: Statistisk Sentralbyrå

Boyle, M.J., Williams, B., Brown, T., Molloy, A., McKenna, L., Molloy, E. & Lewis, B. (2010). Attitudes of Undergraduate Health Science Students Towards Patients with Intellectual Disability, Substance Abuse, and Acute Mental Illness: a Cross-Sectional Study. *BMC Medical Education*, 10(71), s. (n.a)

Brody, S.D., Godschalk, D.R. & Burby, R.J. (2003). Mandating Citizen Participation in Plan Making: Six Strategic Planning Choices. *Journal of the American Planning Association*, 69(3), 245 – 264.

- Clarkson, J., Keates, S., Coleman, R. & Lebbon, C. (2003). From Margins to Mainstream. I J. Clarkson, S. Keates, R. Coleman og C. Lebbon (Red.), *Inclusive Design – Design for the Whole Population*. London: Springer Verlag Limited
- Cresswell, T. (2006). The Right to Mobility: The Production of Mobility in the Courtroom. *Antipode*, 38(4), 735 – 754.
- Dalcher, D. (2006). Consilience for universal design: the emergence of a third culture. *Universal Access in the Information Society*, 5(3), 253 – 268.
- Dalland, O. (2012). *Metode og oppgaveskriving for studenter* (5. utg.). Oslo: Gyldendal Akademisk Forlag
- DiCiccio-Bloome, B. & Crabtree, B.F. (2006). The Qualitative Research Interview. *Medical Education*, 40(4), 314 – 321.
- Direktoratet for byggkvalitet. (17. mars, 2015). *TEK10 skal bli TEK17 i samarbeid med byggsektoren*. Lokalisert 23.04.15 på http://dibk.no/no/Om_oss/Arkiv/Nyhetsarkiv/tek10-skal-bli-tek17-i-samarbeid-med-byggsektoren/
- Diskriminerings- og tilgjengelighetsloven, LOV-2013-06-21-61. Lokalisert på <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2013-06-21-61>
- Dreyfus, H.,L. (1991). *Being-in-the-World. A Commentary on Heideggers's Being and Time, Division I*. Cambridge: The MIT Press
- Duggleby, W. (2005). What About Focus Groups Interaction Data? *Qualitative Health Research*, 15(6), 832 – 840.
- Edge, H. M., & Milner, J. (1998). *Universal Design: A social agenda within the ecological designed built environment*. IAPS Conference.
- Fangen, K. (2010). *Deltagende observasjon*. (2. utg.). Bergen: Fagbokforlaget
- Farrell, M.P., Schmitt, M.H. & Heinemann, G.D. (2001). Informal Roles and the Stages of Interdisciplinary Team Development. *Journal of Interprofessional Care*, 15(3), 281 – 295.
- Fiskaa, H. (2012). *Fysisk Detaljplanlegging*. Trondheim: NTNU

Fletcher, V., Bonome-Sims, G., Knecht, B., Ostroff, E., Otitigbe, J., Parente, J. & Safdie, J. (2015). The challenge of inclusive design in the US context. *Applied Ergonomics*, 46(Part B), 267 – 273.

FN-Konvensjon. (2013). *FN-konvensjon om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne*. Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet. Lokalisert på http://www.regjeringen.no/upload/BLD/Konvensjon_BLD.pdf

Forskrift om studentsamskipnader. FOR -2008-07-22-828. Lokalisert på https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2008-07-22-828#KAPITTEL_3

Forskrift om tekniske krav til byggverk (Byggteknisk forskrift – TEK 10). FOR-2010-03-26-489. Lokalisert på <https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2010-03-26-489>

Frye, A. (2013). Bridging the Gap Between Theory and Practice. I Norwegian Directorate for Children, Youth and Family Affairs, The Delta Centre, (utgiver). *Trends in Universal Design - An anthology with global perspectives, theoretical aspects and real world examples* (s. 58 – 64). Lokalisert på http://www.bufdir.no/global/nbbf/universell_utforming/Trends_in_Universal_Design.PDF

Giorgi, A., P. & Giorgi, B., M. (2003). The descriptive phenomenological psychological method. I P.M. Camic, J. E. Rhodes, L. Yardley (Red.) *Qualitative research in psychology: Expanding perspectives in methodology and design*. (s. 243 – 273). Washington: American Psychological Association

Goffman, E. (1963). *Stigma – Notes on the Management of Spoiled Identity*. New Jersey: Penguin Books

Gossett, A., Gossett, A., Mirza, M., Barnds, A.K. & Feidt, D. (2009). Beyond access: A case study on the intersection between accessibility, sustainability, and universal design: *Disability and Rehabilitation: Assistive Technology*, 4(6), 439 – 450.

Grøsvik, K. (2008). Diagnostisering av utviklingshemning hos barn. I J. Eknes, T.L. Bakken, J.A. Løkke & I. Mæhle (Red.), *Utredning og diagnostisering – utviklingshemning, psykiske lidelser og atferdsvansker* (s. 17 – 34). Oslo: Universitetsforlaget AS

- Grue, J. (2014). *Kroppsspråk – fremstillinger av funksjonshemming i kultur og samfunn*. Oslo: Gyldendal Akademisk Forlag AS
- Guldbrandsen, H. & Staalesen, A. (2003). Kristiansand – medvirkning på alvor. I Sosialhelseledelse (utgiver). *Universell utforming over alt! Planlegging og utforming av uteområder, bygninger, transport og produkter for alle*. Oslo: Sosial- og helsedirektoratet
- Harrison, J. & Parker, K. (2002). Universal Design: Tertiary Education and Promotion in Asia. I J. Christophersen (Red.), *Universal Design – 17 ways of Thinking and Teaching*. (1. utg, s.335 - 360). Oslo: Husbanken AS
- Heidegger, M. (1962). *Being and Time*. Oxford: Blackwell Publishers
- Heidegger, M. (1971). *Poetry, Language, Thought*. New York: Harper & Row.
- Heidegger, M. (1982). *On the Way to Language*. New York: Harper One
- Helsekompetanse.no (s.a). *Individuelle forutsetninger og samfunnsmessige barrierer*. Lokalisert 18.11.2014 på <http://kurs.helsekompetanse.no/inkludering/18776>
- Hølmebakk, I.M. (2009). Universell Utforming i Arkitektpraksis – belyst gjennom to offentlige bygg. *FORMakademisk*, 2(1), 28 – 40
- Hunt, C.S. & Hunt, B. (2004). Changing attitudes toward people with Disabilities: Experimenting with an educational intervention. *Journal of Managerial Issues*, 16(2), 266 – 280
- Imrie, R. & Hall, P. (2001a). *Inclusive Design: Design and Developing Accessible Environments*. London: Spon Press
- Imrie, R. & Hall, P. (2001b). An Exploration of Disability and the Development Process. *Urban Studies*, 38(2), 333 – 350.
- Iwarsson, S. & Ståhl, A. (2003). Accessibility, usability and universal design – positioning and definition of concepts describing person-environment relationships. *Disability and Rehabilitation*, 25(2), 57 – 66.
- Jacobsen, D.I. (2005). *Hvordan gjennomføre undersøkelser? – innføring i samfunnsvitenskapelig metode* (2. utg.). Kristiansand: Høyskoleforlaget

- Johannessen, A., Tufte, P.A. & Christoffersen, L. (2010). *Introduksjon til samfunnsvitenskapelig metode* (4. utg.). Oslo: Abstrakt Forlag AS
- Kissow, A.M. (2015). Participation in physical activity and the everyday life of people with physical disabilities: a review of the literature. *Scandinavian Journal of Disability Research*, 17(2), 144 – 166
- Kitzinger, J. (1994). The Methodology of Focus Groups: The Importance of Interaction Between Research Participants. *Sociology of Health & Illness*, 16(1), 103 - 121
- Krech, D. & Crutchfield, R.S. (1948). *Perceiving the World*. New York: McGraw-Hill
- Kvale, S. & Brinkmann, S. (2009a) *Interview – introduktion til et håndværk*. (2. utg.). København: Hans Reitzels Forlag
- Kvale, S. & Brinkmann, S. (2009b). *Det kvalitative forskningsintervju* (2. utg.) Oslo: Gyldendal Akademisk
- Leknes, R. & Dale, S. (2002). Universal Design – an Interdisciplinary Challenge. I J. Christophersen (Red.), *Universal Design – 17 ways of Thinking and Teaching*. (1. utg, s. 59 - 80). Oslo: Husbanken AS
- Li Langegaard, L., Barlebo Rasmussen, S. & Sørensen, A. (2011). *Viden, videnskap og virkelighed*. Frederiksberg: Forlaget Samfundslitteratur
- Lid, I.M. (2009). Hva kan man oppnå med universell utforming? En undersøkelse av ulike sider ved begrepet, *FORMakademisk*, (2)1, 17 - 27
- Lid, I.M. (2013). *Universell Utforming – verdigrunnlag, kunnskap og praksis*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Lund, D. B. (1986). Organizational Culture and Job Satisfaction. *Journal of Business & Industrial Marketing*, 18(3), 219 - 236
- Lynch, K. (1960). *The Image of the City*. Cambridge: The MIT Press
- Mace, R. L. (1998). Universal Design in Housing. *Assistive Technology: The Official Journal of RESNA*, 1(10), 21 – 28.

Making PRSP Inclusive.org. (s.a). *The WHO Definition*. Lokalisert 27.04.2015 på <http://www.making-prsp-inclusive.org/en/6-disability/61-what-is-disability/613-the-who-definition.html>

Malterud, K. (2011). *Kvalitative metoder i medisinsk forskning – en innføring*. (3. utgave). Oslo: Universitetsforlaget AS

Miller, P., Parker, S. & Gillinson, S. *Disablism: How to Tackle the Last Prejudice*. London: Demos

NCSU – North Carolina State University. (2008). *Ronald L. Mace*. Lokalisert på http://www.ncsu.edu/ncsu/design/cud/about_us/usronmace.htm

Nickpour, F. & Jordan, P.W. (2013). Mentality Shift in Public Transport. I Norwegian Directorate for Children, Youth and Family Affairs, The Delta Centre, (utgiver). *Trends in Universal Design - An anthology with global perspectives, theoretical aspects and real world examples* (s. 82 - 87). Lokalisert på http://www.bufdir.no/global/nbbf/universell_utforming/Trends_in_Universal_Design.PDF

Norberg-Schulz, C. (1980). *Genius Loci – towards a phenomenology of architecture*. London: Academy Editions

Norberg-Schulz, C. (1992). *Mellom jord og himmel – en bok om steder og hus*. Oslo: Pax Forlag AS

NOU 2001:22. Norges Offentlige Utredninger. (2001). *Fra bruker til borger. En strategi for nedbygging av funksjonshemmede barrierer*. Sosial - og helsedepartementet.

NOU 2005:8. Norges Offentlige Utredninger. (2005). *Likeverd og tilgjengelighet*. Justis- og Beredskapsdepartementet.

NOU 2008:3. Norges Offentlige Utredninger. (2008). *Sett under ett – ny struktur i høyere utdanning*. Kunnskapsdepartementet.

NTNU. (2013). *Læringsmiljø for studenter med funksjonsnedsettelse, handlingsplan 2013 – 2017*. NTNU: Trondheim.

Oliver, M. (1990). *The Politics of Disablement*. Basingstoke: Macmillan

Ostroff, E. (2001). Universal Design: The New Paradigm. I W.F.E. Preiser og E. Ostroff (Red.). *Universal Design Handbook*. New York: MacGraw-Hill Companies.

Pallasmaa, J. (2001). The Mind of the Environment. I B. Cold (Red.), *Aesthetics, Well-Being and Health*. (s. 203 – 220). Aldershot: Ashgate Publishing Limited.

Pisha, B. & Coyne, P. (2001). Smart From the Start – The Promise of Universal Design for Learning. *Remedial and Special Education*, 22(4), 197 – 203

Plan- og bygningsloven, LOV-2008-06-27-71. Lokalisert på <http://lovdata.no/dokument/NL/lov/2008-06-27-71>

Pyett, P.M. (2003). Validation of Qualitative Research in the «Real World». *Qualitative Health Research*, 13(8), s. 1170 – 1179

Reeve, D. (2002). Negotiating Psycho-emotional Dimensions of Disability and Their Influence on Identity Constructions. *Disability & Society*, 17(5), 493 – 508.

Reeve, D. (2006). Towards a Psychology of Disability: The Emotional Effects of Living in a Disabling Society. I D. Goodley & R. Lawthom (Red.), *Disability and Psychology: Critical Introductions and Reflections* (s. 94 – 107). London: Palgrave

Regjeringen. (2004). *Regjeringens handlingsplan for økt tilgjengelighet for personer med nedsatt funksjonsevne - Plan for universell utforming innen viktige samfunnsområder*. Oslo: Arbeids- og sosialdepartementet og Miljøverndepartementet.

Regjeringen. (2009a). *Norge universelt utformet 2025 – Regjeringens handlingsplan for universell utforming og økt tilgjengelighet 2009-2013*. Oslo: Barne- og likestillingsdepartementet.

Regjeringen. (2009b). *Handlingsplan for å fremme likestilling og hindre etnisk diskriminering*. Oslo: Barne-, og likestillingsdepartementet

Regjeringen. (2011). *Likestilling 2014 – Regjeringens Handlingsplan for likestilling mellom kjønnene*. Oslo: Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet.

Regjeringen. (2013). *FN-konvensjon om rettighetene til mennesker med nedsatt funksjonsevne*. Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet. Lokalisert på http://www.regjeringen.no/upload/BLD/Konvensjon_BLD.pdf

- Ruptash, S. (2013). How Promote Universal Design through Passion, Knowledge and Regulations? I Norwegian Directorate for Children, Youth and Family Affairs, The Delta Centre, (utgiver). *Trends in Universal Design - An anthology with global perspectives, theoretical aspects and real world examples* (s. 24 - 27). Lokalisert på http://www.bufdir.no/global/nbbf/universell_utforming/Trends_in_Universal_Design.PDF
- Sandu, J.S. (2000). Citizenship and Universal Design. *Ageing International*, 25(4), s. 80 – 89
- Scior, K. (2011). Public Awareness, Attitudes and Beliefs Regarding Intellectual Disability: A Systematic Review. *Research in Developmental Disabilities*, 32(6), 2164 – 2182.
- Scott, S. S., McGuire, J. M., & Shaw, S. F. (2003). Universal Design for Instruction A New Paradigm for Adult Instruction in Postsecondary Education. *Remedial and Special Education*, 24(6), 369-379.
- Shakespeare. T. (2003). Disabled People's Self-Organisation: a New Social Movement? *Disability, Handicap and Society*, 8(3), 249 – 264
- Shakespeare. T. (2004). Social models of disability and other life strategies. *Scandinavian Journal of Disability Research*, 6(1), 8-21.
- Shakespeare, T. (2006). *Disability Rights and Wrongs*. London: Routledge
- Shakespeare, T. (2010). The Social Model of Disability. I L.J. Davis (Red.). *The Disability Studies Reader* (s. 197 – 204). New York: Routledge
- Sharr, A. (2007). *Heidegger for Architects*. London: Routhledge
- Silver, P., Bourke, A., & Strehorn, K. C. (1998). Universal Instructional Design in higher education: An approach for inclusion. *Equity & Excellence*, 31(2), 47-51.
- Skär, L. (2010). Children's conceptions of the word 'disabled': a phenomenographic study. *Disability & Society*, 25(2), 177 – 189.
- Skog Hansen, I.L. & Haualand, H. (2012). *Diskriminerende barrierer i arbeidslivet – aktivitets- og rapporteringsplikt som virkemiddel for området nedsatt funksjonsevne*. (FAFO Rapport 25, 2012). Lokalisert på <http://www.faf.no/pub/rapp/20252/20252.pdf>

Smithson, J. (2000). Using and Analysing Focus Groups: Limitations and Possibilities. *International Journal of Social Research Methodology*, 3(2), 103 – 119.

St.meld. nr. 40. (2002-2003). *Nedbygging av funksjonshemmende barrierer. Strategier, mål og tiltak i politikken for personer med nedsatt funksjonsevne*. Sosialdepartementet.

Steinfeld, E. (2013). Innovation and Universal Design. I Norwegian Directorate for Children, Youth and Family Affairs, The Delta Centre, (utgiver). *Trends in Universal Design - An anthology with global perspectives, theoretical aspects and real world examples* (s. 28 - 36).

Lokalisert på

http://www.bufdir.no/global/nbbf/universell_utforming/Trends_in_Universal_Design.PDF

Steinfeld, E. & Maisel, J.L. (2012). *Universal Design: Creating Inclusive Environments*. New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.

Steinfeld, E. & Tauke, B. (2002). Universal Designing. I J. Christophersen (Red.), *Universal Design – 17 ways of Thinking and Teaching*. (1. utg, s. 165 - 191). Oslo: Husbanken AS

Story, M. F. (1998). Maximizing Usability: The Principles of Universal Design. *Assistive Technology: The Official Journal of RESNA*, 10(1), 4 – 12

Story, M. F. (2011). Principles, Standards and Guidelines. I W.F.E. Preiser og K.H. Smith (Red.), *Universal Design Handbook* (2. utg., s. 4.3 – 4.12). New York: McGraw-Hill

Story, M. F., Mueller, J. & Mace, R.L. (1998). The Universal Design File – Designing for People of All Ages and Abilities. Centre for Universal Design: North Carolina State University

Svalund, J. & Skog Hansen, I.L. (2013). *Inkludering av personer med nedsatt funksjonsevne i arbeidslivet*. (FAFO Rapport 54, 2013). Lokalisert på

<http://www.bufetat.no/Documents/Bufetat.no/Endelig%20rapport%20-%20Arbeidsgiverunders%C3%B8kelsen.pdf>

Tidsskriftet.no (2007). *Utfordringer og trender i rehabiliteringen*. Modell Lokalisert 18.11.2014 på <http://tidsskriftet.no/article/1485045>.

Tøssebro, J., Wendelborg, C. & Molden, T.H. (2009). *Levekår blant personer med nedsatt funksjonsevne - Analyse av levekårsundersøkelsen blant personer med nedsatt funksjonsevne 2007*. Trondheim: NTNU Samfunnsforskning AS

UPIAS – Union of the Physically Impaired Against Segregation. (1975). *Fundamental Principles of Disability*. Lokalisert 24.09.2014 på <http://disability-studies.leeds.ac.uk/files/library/UPIAS-fundamental-principles.pdf>

Universitet- og høyskoleloven, LOV-2005-04-01-15, lokalisert på <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2005-04-01-15>

Vanderheiden, G. & Tobias, J. (2000). Universal Design of Consumer Products: Current Industry Practice and Perceptions. *Proceedings of the Human Factors and Ergonomics Society Annual Meeting*, 44(32), 6.19 – 6.22

Vanderheiden, G. (2000). Fundamental Principles and Priority Setting for Universal Design. *Conference on Universal Usability, nov. 2000*, s. 32 – 37.

Vardal Riise, K. (2014, 11. desember). – *De lager det bare enda mer kronglete*. Dagens Næringsliv. Lokalisert på <http://www.dn.no/nyheter/2014/12/11/1354/Boligmarkedet/-de-lager-det-bare-enda-mer-kronglete>

Wågø, S., Høyland, K., Kittang, D. & Øvstedal, L. (2006). *Universell utforming – begrepsavklaring*. SBF51 A06014. SINTEF Byggforsk – arkitektur og byggteknikk. Trondheim.

Welch & Jones. (2002). Universal Design: An Opportunity for Critical Discourse in Design Education I J. Christophersen (Red.), *Universal Design – 17 ways of Thinking and Teaching*. (1. utg, s. 166 - 191.). Oslo: Husbanken AS

Wik, S.E. & Tøssebro, J. (2014). Motivation for work among non-working disabled people in Norway in a life course perspective. *ALTER - European Journal of Disability Research*, 8(1), 40 – 52.

13 Vedleggsliste

Vedlegg 1: Temaguide

Vedlegg 2: Samtykkeskjema

Vedlegg 3: Tilbakemelding på behandling av personopplysninger – NSD

Vedlegg 4: Bilde av gammel dør med inngangsrampe

Vedlegg 5: Bilde av sentral ganglinje, uteområdet og ny inn/utgangsdør ved Hangaren

Vedlegg 6: Trinnfri atkomst til uteområdet og ny dør

Vedlegg 7: Oversiktsbildet sentral ganglinje, ny dør og uteområdet

Vedlegg 1: Temaguide

Innledende

Fortell om deg selv – alder, din bakgrunn og ditt yrke generelt. Hva gjorde at du valgte ditt yrke/stilling?

Tema 1:

Kan du fortelle litt om bakgrunn for rehabilitering av Hangaren? (Kartleggingen av Hangarens brukere og målgruppe).

- Hvordan ser du på rammene rundt Hangaren?

Tema 2:

Hvilke tanker har du om tilgjengelighet og deltakelse for mennesket i samfunnet? (hva handler det om)

- Har du noen tanker om samarbeidet/kommunikasjonen med andre faggrupper i forbindelse med rehabiliteringen av Hangaren?

Tema 3:

- Hvis du tenker tilbake i tid, kan du si litt om universell utforming og tilgjengelighet har utviklet seg i din bransje?
- Hva er ditt inntrykk av aktuell/sentral lovgivning?

Tema 4:

Hvordan opplever du Hangeren i lys av universell utforming?

- Hva tenker du er viktig for å skape og oppnå universell utforming i bygg, miljø og rom?

Vedlegg 2: Samtykkeskjema

Forespørsel om deltakelse i forskningsprosjekt «Universell utforming på NTNU»

Bakgrunn og formål

I dette prosjektet har jeg som mål å se på kommunikasjon og beslutningsprosesser i en byggeteknisk endring. I forbindelse med at dette er en masteroppgave har jeg som student ved NTNU gjort en avtale med Driftsavdelingen ved NTNU og vi er kommet frem til at jeg skal følge et av deres prosjekter i forbindelse med universell utforming.

Ettersom du representerer en bedrift i samarbeid med NTNU Drift vil jeg invitere deg til samtale som skal bidra til datainnsamling i min masteroppgave.

Hva innebærer deltakelse i studien?

Deltakelse i denne studien er helt frivillig og en kan som deltaker når som helst trekke seg fra prosjektet – uten noen form for grunn. I forbindelse med min studie skal jeg samle inn informasjon på to måter. Observasjon og intervju. Førstnevnte vil bety at jeg skal observere en byggeteknisk endring i sammenheng der du eller flere fra ditt firma arbeider sammen med andre aktører. Her vil jeg forholde meg passiv i bakgrunnen, hvor jeg registrerer og noterer endringer og kommunikasjon som blir gjort. Hvilket betyr at du som deltaker i liten grad vil legge merke til meg som observatør.

Når det kommer til intervju vil spørsmålene omhandle tilgjengelighet og universell utforming sett i lys av ditt yrke og fag. Jeg ønsker å få frem dine synspunkt på feltet og denne informasjonen vil bli tatt opp på bånd. Dette vil sammen med mine registrerte notater fra observasjonen være grunnlag for min diskusjon og tolkning i masteroppgaven. I motsetning til i observasjonsdelen vil din rolle her bli mer aktiv i form av dialog.

Hva skjer med informasjon om og av deg?

Alle personopplysninger vil bli behandlet konfidensielt. I forhold til anonymitet vil ingen personer eller bedrifters navn bli nevnt oppgaven. Med andre ord er du helt anonym. Videre er det kun undertegnede og veileder som har adgang til innsamlet datamateriale. Etter prosjektets slutt vil alle lydopptak bli slettet, sammen med notater som er gjort. Det vil til slutt bare være selve masteroppgaven, altså sluttproduktet, som eksisterer ved prosjektets slutt i mai/juni 2015.

Frivillig deltakelse

Igen vil jeg understreke at det er frivillig å delta i studien, og du kan når som helst trekke ditt samtykke uten å oppgi noen grunn. Dersom du trekker deg, vil alle opplysninger om deg bli anonymisert og slettet.

Dersom du ønsker å delta eller har spørsmål til studien, ta kontakt med:

Lars Christian Engebretsen.
Tlf.: 416 70 292.
epost: lars.engebretsen@hotmail.com

Studien er meldt til Personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS.

Samtykke til deltakelse i studien

Jeg har mottatt informasjon om studien, og er villig til å delta

(Signert av prosjektdeltaker, dato)

Vedlegg 3: Tilbakemelding NSD

Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS
NORWEGIAN SOCIAL SCIENCE DATA SERVICES

Harald Hårfagres gate 29
N-5007 Bergen
Norway
Tel: +47-55 58 21 17
Fax: +47-55 58 96 50
nsd@nsd.uib.no
www.nsd.uib.no
Org.nr. 985 321 884

Patrick Stefan Kermit
Institutt for sosialt arbeid og helsevitenskap NTNU

7491 TRONDHEIM

Vår dato: 07.07.2014

Vår ref: 39139 / 3 / HIT

Deres dato:

Deres ref:

TILBAKEMELDING PÅ MELDING OM BEHANDLING AV PERSONOPPLYSNINGER

Vi viser til melding om behandling av personopplysninger, mottatt 26.06.2014. Meldingen gjelder prosjektet:

<i>39139</i>	<i>Universell utforming ved NTNU</i>
<i>Behandlingsansvarlig</i>	<i>NTNU, ved institusjonens øverste leder</i>
<i>Daglig ansvarlig</i>	<i>Patrick Stefan Kermit</i>
<i>Student</i>	<i>Lars Christian Engebretsen</i>

Etter gjennomgang av opplysninger gitt i meldeskjemaet og øvrig dokumentasjon, finner vi at prosjektet ikke medfører meldeplikt eller konsesjonsplikt etter personopplysningslovens §§ 31 og 33.

Dersom prosjektopplegget endres i forhold til de opplysninger som ligger til grunn for vår vurdering, skal prosjektet meldes på nytt. Endringsmeldinger gis via et eget skjema, <http://www.nsd.uib.no/personvern/meldeplikt/skjema.html>.

Vedlagt følger vår begrunnelse for hvorfor prosjektet ikke er meldepliktig.

Vennlig hilsen

Katrine Utaaker Segadal

Hildur Thorarensen

Kontaktperson: Hildur Thorarensen tlf: 55 58 26 54

Vedlegg: Prosjektvurdering

Kopi: Lars Christian Engebretsen lars.engebretsen@hotmail.com

Dokumentet er elektronisk produsert og godkjent ved NSDs rutiner for elektronisk godkjenning.

Avdelingskontorer / District Offices:

OSLO: NSD, Universitetet i Oslo, Postboks 1055 Blindern, 0316 Oslo. Tel: +47-22 85 52 11. nsd@uio.no
TRONDHEIM: NSD, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, 7491 Trondheim. Tel: +47-73 59 19 07. kyrre.svarva@svt.ntnu.no
TROMSØ: NSD, SVF, Universitetet i Tromsø, 9037 Tromsø. Tel: +47-77 64 43 36. nsdmaa@svt.uit.no

Vedlegg 4: Bilde av gammel dør med inngangsrampe

(Foto: MAE, ukjente initialer).

Vedlegg 5: Bilde av sentral ganglinje, uteområde og ny inn/utgangsdør (sett fra sør)

(Foto: Lars Chr. Engebretsen)

Vedlegg 6: Trinnfri atkomst til uteområdet og til ny inn/utgangsdør

(Foto: Lars Chr. Engebretsen)

Vedlegg 7: Oversiktsbilde sentral ganglinje, ny dør og uteområde

(Foto: Lars Chr. Engebretsen)